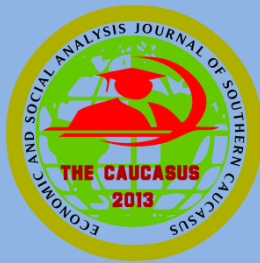

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114; DOI: 10.15357
SEPTEMBER-OCTOBER 2014 VOLUME 05 ISSUE 04
REFERRED JOURNAL

INTEGRATION JOURNAL
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

Night in Tbilisi 2014

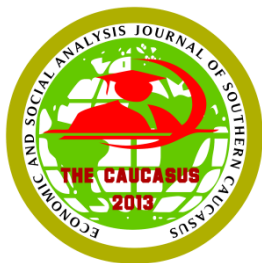
AZERBAIJAN
BELARUS
GEORGIA
RUSSIA
TURKEY
UKRAINE

History of tourism
Theoretical and methodological foundations of tourism and recreation
Historical Sciences and Humanities
Psychology and Sociology Sciences
Philosophy and Philology Sciences
Management and Marketing
Economic of Agriculture, Agronomy & Forestry
History of Science and Technics
Innovative Technologies
Innovations in Medicine
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology

www.azdiasporaingeorgia.org

Civilization, in contrast to countries there is usually a long time - usually more than millennium.

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114; DOI: 10.15357
SEPTEMBER-OCTOBER 2014 VOLUME 05 ISSUE 04
REFERRED JOURNAL

INTEGRATION JOURNAL
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

Journal indexed by

**AZERBAIJAN
BELARUS
GEORGIA
RUSSIA
TURKEY
UKRAINE**

TBILISI GEORGIA 2014

Editorial Board and Head Consultants:

Anzor G. Abzalava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Beykas Seyfulla Xidirov

Doctor of Economical Sciences. Professor

Elshan Mahmud Hajizade

Doctor of Economical Sciences. Professor

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academically Doctor of Economics. Full Professor

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Lienara Adzhyieva

The Crimea Humanitarian University. PhD.

Loid Karchava

Doctor of Business Administration. Association Professor. Caucasus International University.

Maya Kapanadze

Georgian State University named Javakhshvili. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Nelya A. Gluzman

Crimean University for the Humanities. Doctor of Pedagogical Sciences.

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Volgograd Social and Educational University. Doctor of Biological Sciences. Professor. Volgograd Social and Educational University.

Olga F. Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. Ukraine. PhD PSR

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Doctor of Economical Sciences. Professor

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

UDC: 3/K-144

©Publisher:

Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. Gulustan - bssjar

©Editorial office:

Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Website: www.azdiasporaingorgia.org

E-mail: engineer_namik@mail.ru

©Typography:

AZCONCO LLC. Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Editor: Lienara Adzhyieva. Crimean University for the Humanities. PhD in History. Associate Professor.

Executive and founder of organization: Namig Isayev. Doctoral degree candidate.

Finance manager: Maia Kapanadze. Georgian State University named Javakhshvili. Doctor of Economic Sciences. Associate Professor.

Reproduction of any publishing of The Caucasus permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Людмила Мархель ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ ПРИНЦИПИ В ЖИТТІ МІЛЕНИ РУДНИЦЬКОЇ.....	4
Віктор Доценко УЧАСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ПОГРОМІВ КІНЦЯ ХІХ ст.....	8
Ростислав Конта ЕТНОГРАФІЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО: ІСТОРИОГРАФІЯ.....	12
Надія Гребінь-Крушельницька ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ.....	17
Татьяна Скрябина ФОРМИРОВАНИЕ ВЕРБАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ХОДЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ-ИСТОРИКОВ.....	22
Olena Varetska THE DEVELOPMENT OF TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE IN RURAL MOUNTAIN ELEMENTARY SCHOOL	26
Iuliia Matvieieva, Iuliia Myroshnychenko FORMATION OF THE OPTIMAL MODEL OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE FIELD OF JEWELLERY STORES RETAIL CHAIN	30
Екатерина Чередник СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ОСВОЕНИЕ БОЛОТНЫХ ПОЧВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЛИОРАТИВНОГО ОПЫТНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ: К ИСТОРИОГРАФИИ ВОПРОСА.....	36
Ірина Жукевич ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	41
Ірина Ковшова, Євгенія Волкова ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	45
Наталія Танклевська ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇНИ.....	50

ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ ПРИНЦИПИ В ЖИТТІ МІЛЕНИ РУДНИЦЬКОЇ

Мархель Людмила Анатоліївна
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, аспірантка (Україна)
e-mail: barbara.barbik@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

В статті розглядається матриця релігійних поглядів Мілени Іванівни Рудницької в єдності з етикою релігійної ситуації в тогочасних українських землях. Досліджується діяльність в еміграції та вплив на її духовність митрополитів Андрія Шептицького та Йосифа Сліпого. Духовний світ М. Рудницької розкривається безпосередньо через її праці «Дон Боско: Людина. Педагог. Святий.» і «Невидимі стигмати».

Ключові слова: Мілена Рудницька, релігія, еміграція, Церква, Андрій Шептицький, Йосиф Сліпий, СРСР, західноукраїнські землі, Союз українців.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается матрица религиозных взглядов Милены Ивановны Рудницкой в единстве с этикой религиозной ситуации в тогдашних украинских землях. Исследуется деятельность в эмиграции и влияние на ее духовность митрополитов Андрея Шептицкого и Иосифа Слепого. Духовный мир М. Рудницкой раскрывается непосредственно через её труда «Дон Боско: Человек. Педагог. Святой» и «Невидимые стигматы».

Ключевые слова: Милена Рудницкая, религия, эмиграция, Церковь, Андрей Шептицкий, Иосиф Слепой, СССР, западно-украинские земли, Союз украинцев.

ABSTRACT

In the article the matrix religious beliefs Milena Rudnitska in unity with the ethics of the religious situation in contemporary Ukrainian lands. The activity of emigration and its impact on spirituality Metropolitan Andrew Sheptytsky and Joseph Blind. The spiritual world is revealed M. Rudnitska directly through her work «Don Bosco: Man. Educator. Holy» and «Invisible stigmata».

Keywords: Milena Rudnitska, religion, immigration, the church, Andrew Sheptytsky, Joseph Blind, USSR, Western lands, the Union of Ukrainian Women.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будучи очільником жіночого товариства «Союз українців» Мілена Іванівна Рудницька віддавала значну частину часу громадській діяльності. Обіймаючи посаду Посла до польського Сейму від Українського національно-демократичного об'єднання, вона намагалася винести на загальний огляд світової громадськості проблемні питання життя українського народу, які замовчувалися як на радянській частині української землі, так і на іншій – Польщі. За свої позиції неодноразово була звинувачена в наклепі та розпаленні національної ворожнечі урядами СРСР і Польщі.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що релігія завжди тісно перепліталася з політичним життям і досить часто відігравала значну роль в державотворчому житті українського народу. М. Рудницька брала безпосередню участь в збереженні національної ідеї, становленні самостійності та незалежності нашої країни. Проте за різноманітним спектром громадської та політичної діяльності М. Рудницької її релігійні парадигми до цього часу не знайшли висвітлення в історичній науці.

Метою даної роботи є висвітлення релігійних поглядів М. Рудницької, а також аналіз її творів через які чітко окреслюється духовний світ патріотки.

Найбільша кількість історіографії даного питання знаходиться в Центральному історичному архіві м. Львів[11], де зберігаються інтерв'ю самої М. Рудницької та її статті на релігійну проблематику, а також з її робіт «Невидимі стигмати»[10], та «Дон Боско: людина, педагог, святий»[9].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

До релігійного життя М. Рудницька звертається в зрілому віці. Скоріше за все це зумовлено її попередньою значною завантаженістю політичною та громадською діяльністю. Якщо звернутися до роду Рудницьких то з впевненістю можна сказати, що релігійність була в генетичному коді Мілени Іванівни. Майже всі її предки по батьковій лінії були священнослужителями. За даними зібраними братом М. Рудницької Володимиром – їх прадід, Лев Рудницький, був єпископ Луцький у XVII ст., дід Михайло, також був священнослужителем. Виняток становив її батько який займався юриспруденцією.

Ще з юних років вона виховувалася в католицьких традиціях. Однак, як зазначає відома діаспорна дослідниця М. Богачевська-Хом'як, М. Рудницька була, скоріш, віруючою католичкою, ніж практикуючою, і в основі її релігійного світосприйняття була людина, про що сама М. Рудницька неодноразово засвідчувала через свою громадську та політичну позицію. Ще одним прикладом для наслідування для М. Рудницької була її мати, за походженням єврейка, яка заради чоловіка зреклася своєї віри і в монастирі сестер Бенедикток вихрестилася й прийняла католицьку віру. Без сумніву католицькі традиції шанували в сім'ї Рудницьких, і Мілена Іванівна зростала саме в тому середовищі.

Питання релігійної традиції для М. Рудницької було важливим і з цієї точки зору, що вона жила і діяла в

сфері політики через Божі заповіді і їй часто було боляче, що деякі чини для досягнення своєї мети просто використовували релігію.

В 1939 р. через радянську окупацію західноукраїнських земель, М. Рудницька вимушена була виїхати до Кракова, де проживала до 1945 р. Пізніше, на запрошення Міжнародного Червоного Хреста, переїхала до Женеви у Швейцарії, де до 1950 р. працювала директором Українського допомогового комітету. У 1950–1958 рр. вона служить співробітницею радіостанції «Свобода» в Нью-Йорку (США), а у 1956–1960 рр. – кореспондентом цієї ж радіостанції в Мюнхені (ФРН), де М. Рудницька проживала до кінця життя.

Після розчарування стосовно налагодження мережі жіночих українських організацій в еміграції вона полишає громадську та політичну роботу і з 1950-х р. починає працювати в релігійному сегменті. Як зазначає діаспорна дослідниця М. Богачевська-Хом'як стосовно релігійності М. Рудницької: «До релігії як і до жіночого питання, націоналізму чи політики вона застосовувала свій звичайний обдуманий раціональний підхід. Цікавила її суть християнства та його роль в житті людини, а не обрядовість, хоч вповні розуміла та трактувала саме східний, український вияв християнської католицької віри. Русло зацікавленості – людина – залишалось, але до раціонального, суспільного та політичного аспектів виявів людськості долучився ще один – ставлення людини до Бога» [6, с. 32].

В 1963 р. виходить праця М. Рудницької: «Дон Боско. Людина. Педагог. Святий». Присвятила вона цю працю своєму внукові Петрові – синові Івана Лисяка-Рудницького. В книзі вона описує життя та діяльність Івана Боско поділяючи погляди Дон Боско щодо виховання молоді превентивною системою виховання, рішуче відкидаючи репресивну. Питання виховання молоді у самої М. Рудницької виникло ще за головування в Союзі українок, а згодом будучи послом в польському Сеймі в освітній комісії, вона неодноразово наголошувала, що молодь потрібно виховувати і давати їй освіту, адже це майбутнє успішності країни. Вона захоплювалася цією людиною, його діяльністю та методами виховання. Адже Дон Боско вдалося не лише зацікавити молодь у вірному виборі життєвого шляху, а й відкрити в їхньому серці любов до Бога. М. Рудницька особливо наголошувала на тому, що справу Дон Боско продовжили його учні. Ми можемо припустити, що авторка книги прагнула до того, щоб і її справу продовжили українські жінки. У даному випадку можливо доречно провести паралель між особистостями Дон Боско та М. Рудницькою, адже обоє отримали своє визнання лише після смерті.

Будучи членом, а згодом і головою «Союзу українок» вона постійно організовувала гуртки для молодих дівчат. Особливо велику роль приділяли тут сільській молоді, адже село було законсервованим в культурному та освітньому аспекті стосовно жінок. Як стверджує Т. В. Орлова, релігія, культура, етнос суттєво впливають на існування жінки не тільки в їх просторі, але в суспільстві в цілому. З іншого боку, сама жінка впливає на релігію, культуру та етнос, хоча і не так сильно як протилежна стать. Український парадокс полягає в тому, що більшість дослідників-етнографів, істориків, етнопсихологів вважають, що навпаки, що жінка-мати має особливе значення в менталітеті українців, що таким є тип нашої суспільності і нашої свідомості [7, с. 2].

Були між Церквою і жіночим рухом, зокрема «Союзом українок» деякі непорозуміння, але з часом вони розвіялися. Найбільш поширеними претензіями, що пред'являли «Союзу українок», були ті, що ніби фемінізм є руйнівником родини і причиною депопуляції населення так як виправдовує такі гріхи як розлучення та самостійне материнство, з чим католицька церква не погоджувалася. Особливої гостроти набрали дискусії пов'язані з затвердженням Конституції Генерального Інституту Католицької церкви у грудні 1933 р. Що мала на меті реалізацію, на території Галичини, проголошеної Папою Пієм XI Програми, суть якої зводилася до практичного впровадження в життя Христової ідеї не тільки в приватному, але й суспільному житті. Діячі католицької пропаганди розробили спеціальні тези (25 пунктів) конфіденційного характеру, згідно з яким на терені «Союзу українок» велася систематична і послідовна робота: перший етап якої передбачав підбір відповідних світських осіб, які б увійшовши в Союз, щоб зайняти лідируючі позиції і вносили б у щоденне життя елементи католицизму. Другий етап – передбачав підтримку християнсько-католицького духу через пресу. Католицька пропаганда на терені «Союзу українок» велася надзвичайно динамічно. Результатом католицької пропаганди стали стабільніші, міцніші позиції жіночого руху і закономірна трансформація в сторону поміркованості католицької церкви, що посилювало її суспільне сприйняття [2, с. 9].

Згодом греко-католицька церква не раз демонструвала прихильне ставлення до жіночих організацій ліберального спрямування. Митрополит Андрій Шептицький підтримував, окрім християнсько-добродійних жіночих організацій, ліберальний «Союз українок» та політичну жіночу організацію «Дружина княгині Ольги». Як голова УГКЦ Андрій Шептицький своєю наполегливою роботою домагався, щоб український національний рух дотримувався засад християнського патріотизму, а Церква відігравала роль духовного і морального авторитету для українського народу. Метою життя Митрополита була єдність української церкви та побудова української держави, «наділеної християнською душею».

Під час Другої світової війни А. Шептицький ставив питання про об'єднання всіх християн України навколо Київського Патріархату у єдності з Римським престолом, але не знайшов розуміння з боку окремих ієрархів Церкви та української інтелігенції. 30 червня 1941 р. благословляє проголошення відновлення Української Держави. Злочини НКВД у 1939 р. були причиною вітання 5 липня 1941 р. німецької армії. Були на те й особисті причини: 27 вересня 1939 р. у с. Прилбичах працівники НКВД розстріляли його рідного брата Леона з дружиною, сімейний маєток було пограбовано, знищено родові документи [11, арк. 18].

В ході своєї громадської та політичної діяльності М. Рудницька неодноразово зустрічалася та листувалася з Митрополитом А. Шептицьким. Під час конференції представників комітетів допомоги голодуючим в СРСР під проводом Кардинала Т. Інніцера, на якому були присутні М. Рудницька та представник Митрополита А. Шептицького Єпископ Н. Будка. Останній доповів Митрополитові про виступ М. Рудницької «Виключаючи політику, харитативну, сконцентровану працю мають вести передусім парафіяльні організації під проводом

Спископату» [11, арк. 9]. М. Рудницька вважала, що результатів для українського народу можна добитися лише спільними зусиллями Церкви, політики та громадських організацій. М. Рудницька, з огляду на громадський, суспільний авторитет завжди мала прихильність Церкви і досить розсудливо нею користувалася. 23 серпня 1935 р. М. Рудницька надіслала Митрополитові А. Шептицькому листа з вибаченням з приводу появи публікації в газеті «Діло» про конфіденційну зустріч Митрополита з представниками Союзу українок у справі підтримки кандидатури М. Рудницької у виборчій компанії до польського Сейму. Авторка зазначила, що вона з самого початку не хотіла погоджуватися на компромісні умови виборів до польського Сейму, однак погодилася на вмовляння «Союзу українок» який покладав великі надії на її громадську діяльність, хоча сама М. Рудницька вважала, що з «Божою поміччю і без посольського мандату зможе служити національній справі». Вона просить вибачення в Митрополита за те, що він опинився незручному та компрометуючому становищі, через свою зустріч з делегатками Союзу українок, а також вдячна за прихильну позицію Митрополита до себе [12, арк. 7].

У квітні 1945 р. Йосифа Сліпого наступника Митрополита А. Шептицького заарештували органи НКВД разом з усіма українськими греко-католицькими єпископами. Він провів у засланні в Сибірі 18 років, і був звільнений лише після демонстрацій на його захист у багатьох містах Сполучених Штатів, після втручання Папи Іоанна XXIII-го, президента Джона Ф. Кеннеді, а також завдяки посередництву американського публіциста Нормана Кузінса. У лютому 1963 р. після свого звільнення він прибув до Риму, де М. Рудницька була однією з перших хто вітав його на волі. Преса всього світу писала про звільнення з неволі Голови Української Католицької Церкви – Й. Сліпого. Саме тоді М. Рудницькій прийшла на думку ідея, що потрібно впорядкувати опубліковані в пресі матеріали про Й. Сліпого і видати їх українською мовою щоб донести до українського народу та залишити для наступних поколінь.

Роботу над книгою «Невидимі стигмати» М. Рудницька розпочала в 1963 р., надрукована вона була лише в 1970 р., що було зумовлено нестачею коштів і загостренням стосунків між Апостольським Престолом та українським Першоієрархом. Протистояння базувалось на різних поглядах щодо проблем екуменізму, неоднакової інтерпретації Постанов Декрету про Східні Католицькі Церкви відносно юрисдикції верховного архієпископа тощо [13, арк. 4-5]. Політика та релігія тісно переплітаються протягом усієї історії людства і тогочасний період не був виключенням. Події які описує в своїй книзі М. Рудницька стосувалися не лише Української католицької церкви, а й Папського Центру та Радянського Союзу. Звільнення митрополита – Йосифа Сліпого, говорило про поразку радянського уряду у цій «неоголошеній війні» проти релігійного світу. М. Рудницька зіткнулася із проблемою зміни становища Української Католицької Церкви з моменту написання до моменту видання книги. Вступне слово М. Рудницької до книги яке було видалене на прохання Й. Сліпого, і не було надруковано, викликало певне розчарування з боку авторки. Вона зазначала, що книга не є життєписом Й. Сліпого, а лише описує його визволення із радянського заслання та початковий період його діяльності в Римі. Авторка наголосила, що зважаючи на те, що книга вийшла значно пізніше ніж була написана і деякі події набули іншого характеру, не потрібно сприймати все буквально [13, арк. 1].

В липні 1971 р. М. Рудницька з Мюнхену пише листа до єпископів Української Католицької Церкви, в якому зазначила, що митрополит Й. Сліпий в вересні 1970 р. написав два листа на адресу Григорія Наняка, управителя друкарні ЛОГОС в Мюнхені і заборонив вступне слово під загрозою знищення всього накладу книги, на листах була помітка «строго довірочно» [13, арк. 11].

Не варто відкидати і той факт, що М. Рудницькій тяжко було перенести таку образу від архієпископа як розумній, самодостатній та впевненій в собі особистості.

Після цих подій відносини між М. Рудницькою та Й. Сліпим стали прохолодними. Свої позиції до Української Католицької Церкви М. Рудницька окреслює в статті «Криза чи провал?». В публікації аналізуються статті, надіслані до газети «Свобода» автором Екуменікусом. Згодом стає відоме ім'я автора – Василь Маркусь [13, арк. 16]. Через статтю вона намагається дати оцінку становищу, в якому опинилася Українська Католицька Церква на початку 70-х р. XX ст. Папа Павло VI відмовився прийняти український єпископат посилаючись на зайнятість. Цей факт говорив про суспільне падіння авторитету УКЦ. На думку М. Рудницької, відбувалася боротьба за владу в самій УКЦ, що не дозволяло діяти злагоджено заради спільної мети. На її думку, Й. Сліпий опосередковано притримується прокомуністичної позиції, але щоб якось прикрити свої дії, він звинувачує Ватикан в протипроукраїнській лінії. Таким чином, церква стає полем для політичних баталій. Вона ставить питання: «...чому людина, яка показала великою в нещасті, була малою в добрій долі?» [13, арк. 18]. Для самої М. Рудницької цей факт був досить болючим, адже вона захоплювалася персоналією Й. Сліпого і поклала на осмислення його діяльності великі сподівання. «Просоціалістичні» ж позиції митрополита, на переконання М. Рудницької, засуджувала протягом всієї своєї наступної діяльності. Ці дві речі були для неї несумісними. Стаття М. Рудницької «Криза чи провал?» зацікавила та викликала дискусію більше, ніж книга «Невидимі стигмати», чого авторка і сама не очікувала. Українська Католицька Церква виступила із критикою та засудженням статті. Українська Католицька Церква бачила причину усіх своїх негараздів в необ'єктивному ставленні Апостольської Столиці до себе. М. Рудницька ж стверджувала, що «не політика Ватикану, а війна Верховного Архієпископа з Ватиканом завдала Українській Католицькій Церкві величезної шкоди і призвела до її сучасного стану» [13, арк. 25].

В жовтні 1972 р. з'являється ще одна стаття М. Рудницької – «Ще про кризу та деякі її причини», в якій зазначалося, що становищем УКЦеркви зацікавилися американсько-українська преса, і питання, які протягом багатьох років замовчувалися, постануть на обговорення. М. Рудницька зазначала, що прийшов такий час, коли говорили лише ті, що «славословили», інші ж мовчали. Після того, як вийшла стаття «Криза чи провал?» М. Рудницька отримала на свою адресу багато листів зі словами підтримки її бачення і лише один, який суперечив її позиції.

В даній статті М. Рудницька висловлювала свою позицію щодо політики Ватикану, яку вона вважала

правильною, вона була спрямована на мир та єдність усього світу. Це політика діалогу, абсолютного нейтралітету та добрих стосунків з усіма державами. На її думку, Радянському Союзу потрібно було перейняти політичний досвід Ватикану. Ватикан підтримав український народ під час голодомору та пацифікації і зрікатися його прихильності було не розумно. Українська Католицька Церква почала триматися осторонь екуменічного руху, руху за єдність усіх християнських церков, що на той час було наймогутнішим релігійним феноменом. Католицька церква включилася активно в екуменістичний рух постановами Другого Ватиканського Собору, і на думку М. Рудницької, приймати участь разом з Католицькою Церквою повинна була б і Українська Католицька Церква, хоча б тому, що ця ідея єдності була провідною протягом усього життя Митрополита А. Шептицького.

М. Рудницька вважала, що за підтримки Ватикану в Україні можна було б легалізувати Греко-католицьку Церкву, Ватикан міг би домогтися в Радянського Союзу такого права [13, арк. 31].

Ставлення М. Рудницької до Й. Сліпого в «Невидимих стигматах» і ставлення до цієї ж особи в статті «Криза чи провал?» є досить суперечливим, і вона неодноразово отримувала здивування та звинувачення у свій бік стосовно таких суперечливих поглядів.

М. Рудницька свої погляди коментувала так, що книжка і стаття вийшли в різні роки, і навіть в різні історичні епохи, а отже, і думка авторки відповідно могла змінитися відповідно до подій які відбувалися [10]. На нашу думку, справедливо буде відзначити, що М. Рудницька була ображеною на Й. Сліпого через заборону друку її передмови до книги «Невидимі стигмати», тому і ставлення в неї до нього могло бути упередженим. М. Рудницька була проти «культу особи», на її думку, людина не могла бути досконалою і їй властиво протягом свого життя змінюватися та здійснювати помилки. Немає людини у світі, яку б не можна було критично розглядати та вказати на їх промахи. Так, наприклад, в найпопулярніших католицьких журналах друкувалися статті, що критикували публічні виступи Папи, але ніхто цим не обурювався. На її думку, «речова об'єктивна критика не суперечить пошані. В культурних суспільствах пошана до заслужених людей є само собою зрозуміла» [13, арк. 33].

Протистояння Й. Сліпого та М. Рудницької викликала небайдужість М. Рудницької до релігійної ситуації в Українській Католицькій Церкві. На її думку Українська Католицька Церква недооцінювала політику Ватикану і в цих питаннях та проблемах вона вбачала недостатню позицію Йосифа Сліпого.

Незважаючи на протиріччя які виникли у поглядах Й. Сліпого та М. Рудницької обоє прагнули до покращення становища Української Католицької Церкви. М. Рудницька була досить амбітною особистістю, про що неодноразово говорили її друзі. Дана риса характеру заважала їй раціонально оцінити ситуацію.

ВИСНОВКИ

Отже, аналізуючи релігійні погляди М. Рудницької слід відзначити, що вона була природним цілим процесів, які відбувалися в природному середовищі католицького світу і Української Католицької Церкви першої половини – середини ХХ ст. І ці всі процеси в тім числі протиріччя які були властиві внутрішньоцерковному середовищу не могли обійти таку соціально-активну особистість як М. Рудницька. На релігійні погляди М. Рудницької мали вагомий вплив Митрополити Андрій Шептицький, а з 1960-х рр. Йосиф Сліпий. Хоча з Йосифом Сліпим у них був цілий ряд розходжень у поглядах на духовне життя. Кожен мав свої бачення причин занепаду і можливі шляхи виходу з ситуації яка склалася навколо Української Католицької Церкви. Свої релігійні погляди М. Рудницька відображала в працях на релігійну тематику, які почала писати будучи вже у еміграції. М. Рудницька та Й. Сліпий хоч і мали розходження в своїх духовних поглядах однак обоє прагнули лише до покращення становища Української Католицької Церкви. М. Рудницька протягом всього свого життя несла духовну ідею об'єднання та згуртування українського народу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богачевська-Хом'як М. Дума України – жіночого роду / М. Богачевська-Хом'як. – К., 1993. – 110 с.
2. Дядюк М. С. Політизація українського жіночого руху в Галичині 1921-1939 р. : автореф. дис. канд. іст. наук / М. С. Дядюк. – Львів, 2002. – 20 с.
3. Залізник О. Світова Федерація Українських жіночих Організацій / О. Залізник. – Торонто, 1987. – 183 с.
4. Книш І. Перші кроки на еміграції / І. Книш. – Вінніпег, 1955. – 40 с.
5. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст. : типологія та європейський культурно-історичний контекст / О. Маланчук-Рибак. – Львів, 2006. – 409 ст.
6. Мілена Рудницька : статті, листи, документи / Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької. – Львів, 1998. – 844 с.
7. Орлова Т. В. Жінка в історії України (вітчизняна історіографія ХХ – початку ХХІ ст.) : [монографія] / Т. В. Орлова. – К. : Логос, 2009. – 584 с.
8. П'ятий конгрес Світової Федерації українських жіночих організацій : 26-29 листопада 1987 – Торонто – 191 с.
9. Рудницька М. Дон Боско : Людина-педагог-святий / М. Рудницька. – Рим, 1963. – 331 с.
10. Рудницька М. Невидимі стигмати / М. Рудницька. – Рим : Мюнхен : Філадельфія, 1971. – 538 с.
11. Центральний державний історичний архів м. Львів (далі ЦДАЛ). Ф. 358, Оп. 1, Спр. 222.
12. ЦДАЛ. Ф. 358, Оп. 1, Спр. 456.
13. ЦДАЛ. Ф. 872, Оп. 1, Спр. 33.
14. ЦДАЛ. Ф. 872, Оп. 1, Спр. 36.

УЧАСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ПОГРОМІВ КІНЦЯ ХІХ ст.

Доценко Віктор Олегович

Національний університет ДПС України, доцент, кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: dozenkov@ukr.net

РЕЗЮМЕ

В статті на основі монографічної літератури аналізуються особливості єврейських погромів кінця ХІХ ст. в українських губерніях Російської імперії, визначається реакція царських урядовців на погроми 1881 р. Окремо в статті висвітлено діяльність єврейських громадських організацій та благодійних товариств з подолання негативних соціально-економічних та культурних наслідків єврейських погромів.

Ключові слова: погром, громадська організація, євреї, Російська імперія, палестинофільство, еміграція.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе монографической литературы анализируются особенности еврейских погромов конца ХІХ века в украинских губерниях Российской империи, определяется реакция царских чиновников на погромы 1881 года. Отдельно в статье отображено деятельность еврейских общественных организаций и благотворительных товариществ по преодолению негативных социально-экономических и культурных последствий еврейских погромов.

Ключевые слова: погром, общественные организации, евреи, Российская империя, палестинофилство, эмиграция.

ABSTRACT

The features of the Jewish pogroms at the end of ХІХ-th century in the Ukrainian provinces of the Russian empire are analyzed in the article on the basis of monographic literature, the reaction of tsar's governmental officials is determined on the pogroms of 1881. In the article separately the Jewish public organizations and benevolent societies' activity for overcoming of negative socio-economic and cultural consequences of the Jewish pogroms are reflected.

Keywords: pogrom, public organization, Jewries, Russian empire, palestinofil'stvo, emigration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання міжнаціональних стосунків на сучасному етапі української історії є достатньо актуальним. В незалежній Україні, створюються можливості не лише для відродження, але і всебічного розвитку різних інонаціональних груп, а й посилення їх зв'язків зі своєю нацією, що об'єктивно протидіє процесам примусової асиміляції та денационалізації, які мали місце в минулому. Звернення до минулого дає змогу забезпечити сучасну українську націю від потрясінь пов'язаних з проявами ксенофобії, антисемітизму, які проявилися в різні історичні періоди у формі погромів, масових розстрілів громадян за їх приналежність до певної релігійної групи чи національності. Першими проявами антисемітизму в новітню історичну добу стали єврейські погроми в українських губерніях Російської імперії 1880-х рр. та погроми періоду першої буржуазної революції 1905 р. Причини погромів, їх хід та участь єврейської громадськості у кампаніях з подолання негативного впливу погромних акцій на соціально-економічне та політичне становище єврейського населення України стали предметом аналізу у даній статті.

Важливі роботи, які стосувалися єврейських погромів та участі громадськості у подоланні їх наслідків з'явилися в 1920-30-х рр. [3; 8; 16]. В 1930-ті роки тема погромів відходить на другий план, а згодом її місце займають злочини фашистів на окупованих радянських територіях, а на Заході історія Голокосту. Вивчення історії єврейських погромів відновилося в 1990-ті роки [5; 13; 14]. Однак у дослідженнях сучасних українських істориків відсутні матеріали про єврейські погроми кінця ХІХ ст. та участі єврейської громадськості у подоланні їх негативних соціально-економічних та культурних наслідків. Тому метою статті є аналіз єврейського антипогромного громадського руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. направлено на допомогу єврейським громадам України, які постраждали від погромів 1881, 1905 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Помітну роль у подоланні наслідків єврейських погромів 1881 та 1905 рр. відігравали єврейські добровільні товариства. Перша хвиля єврейських погромів пройшла по українським губерніям навесні 1881 р. Усі вони почалися на Великодньому тижні і тривали в різних місцях до початку липня 1881 р. Єврейські погроми охопили міста Єлисаветград, Ольвіопіль, Кишинів, Київ, Одесу та Чернігівську, Київську, Херсонську, Катеринославську, Полтавську, Волинську, Подільську, Таврійську і Бессарабську губернії. Найбільші з них відбулися в Єлисаветграді (15-17 квітня), Києві (26-28 квітня), в Одесі (6-7 травня). Приводом стали чутки про царський дозвіл «Бити жидів». Загалом у рухові брали участь міська чернь та селяни, низкою погромів керували «коноводи». Громили єврейські будинки (ламали й викидали з вікон меблі, розпорювали подушки й пуховики, роздирали килими) та, особливо, шинки й корчми. В результаті погрому в Єлисаветграді було зруйновано до 500 будинків і понад 500 крамниць, а загальні збитки сягнули 1,5 млн. крб. [14, с.69].

Убивства євреїв були одиничними. Деякі з тих євреїв, хто купив револьвери, давали відсіч погромникам.

Влада намагалася запобігати погромам, викликаючи війська, поліцію, козаків, залучаючи православних священників, видаючи відповідні розпорядження. Зокрема, в Єлисаветграді місцева адміністрація распорядилась зруйнувати всі дерев'яні мости навколо міста, заборонила в'їзд до міста без нагальної потреби селян з навколишніх сіл, ввела заборону на продаж спиртних напоїв і зобов'язала міщан після 10 години вечора носити з собою паспорти [4, с.13]. Однак антипогромні заходи місцевої царської адміністрації були половинчастими і не викликали довіру серед місцевого єврейства.

Пасивність місцевих адміністрацій призвела до того, що учасники погромів були переконані в тому, що погроми були ініційовані царським урядом. Погроми викликали численні публікації в праворадикальній пресі («Новое время», «Русь»), а також у певних виданнях лівого спрямування. Революційні організації обґрунтовували погроми реакцією місцевого населення на експлуаторську політику єврейських підприємців та орендаторів. Якщо спочатку царський уряд приписував погроми анархістам, то згодом їх стали розглядати як наслідок економічної експлуатації місцевого населення євреями. Фактично єврейська монополія на дрібну торгівлю і ремесло у світлі розвитку конкуренції, призвела до сплеску соціального невдоволення.

Із багатьох міст з переважаючим відсотком православних погроми поширилися у сільську місцевість.

За висновками Вищої комісії з перегляду законів про євреїв, основною причиною погромів в сільській місцевості та містечках Правобережної України і Новоросії була «хижацька» економічна діяльність євреїв, яка призводила до прогресуючого зубожіння корінного населення та неефективна діяльність місцевих адміністрацій з попередження погромів. Крім того поширенню погромів сприяла і віра українського селянства в царський указ про дозвіл на погроми і участь євреїв в у царевбивстві. Окремо слід виділити і історичний антисемітизм українського селянства. Так склалося історично, що серед українського селянства переважали погляди на єврея, як неробу та скнару. Про що свідчать місцеві вислови Катеринославських селян («Покинь жиде, жидувати, ходімо хліба заробляти», «Робити гаразд, ти робітник, добрий чоловік; не хочеш робити – лодирь, нікчемний»). Почасті така ж опозиційність проступала до «панського добра» («Заснував він смачно так, як сплять усі добрі Люди, що щиро стережуть добра своїх панів») [11, с. 203].

Серед євреїв переважали погляди про причетність до погромів влади, яка за допомогою антисемітського законодавства спричинила конфлікт євреїв із місцевим населенням. Євреї були виділені в окрему «групу нерівноправних з останнім населенням підданих», як наслідок корінні жителі краю дивились на них як на безправних людей, а власні дії направлені проти євреїв вважали безкарними: «погляди на особистість і становище євреїв загалом, як щось особливе, щось що користується захистом закону в меншій мірі, чим особистість і становище членів іншого населення» [12, с. 57].

Одразу після перших погромів 1881 р. стали організовуватись Комітети допомоги погромленому єврейству. Перший в Україні комітет виник в Єлисаветграді 20-22 квітня 1881 р. Комітет по збиранню добровільних пожертвувань на допомогу постраждалим від безладів євреїв Єлисаветграду створили місцеві єврейські купці, представники єврейської інтелігенції та релігійні діячі міста. 22 квітня 1881 р. було обрано правління комітету, до якого увійшли присяжний повірений Бернштейн, лікар Розенштейн, Троїцький, Полянський, єлисаветградський рабин Г. Шапіро. Головою комітету було обрано присяжного повіреного Л. З. Покрасова, його заступником лікаря Загорського, скарбником – купця Г. Л. Когона і секретарем лікарів Й. Цеткіна та Розенштейна [17, с. 2].

Основним завданням товариства, керівники визначили повне відновлення нормального повсякденного життя всіх постраждалих внаслідок погромів жителів міста та околиць єврейської національності.

На прохання комітету кошти на допомогу постраждалим виділили єврейські благодійники Петербурга, Москви. Зокрема, «чайний король» Російської імперії В. Висоцький передав комітету на закупівлю одягу та взуття для погромлених 500 крб. Благодійні внески надходили з більшості губерній Російської імперії де компактно проживали євреї. Так, з Одеси, Миколаєва, Києва, Бердичева, Херсону, Варшави комітет отримав 2 тис. крб. Найбільші пожертви на рахунки комітету перерахував барон Горацій Гінзбург. Всього барон пожертвував 33 тис. крб. [17, с. 3-5].

Протягом кількох місяців діяльності комітету вдалося запобігти виникненню серед погромленого єврейства Єлисаветграду голоду та епідемії інфекційних хвороб. На початку травня комітет організував кампанію виплат постраждалим ремісникам, торговцям, прикажчикам та меламедам. Ремісники і купці, що втратили своє майно, отримали від комітету допомогу у розмірі від 10 до 50 крб. сріблом. Загалом, з 24 травня 1881 р. до 14 квітня 1882 р. Єлисаветградський комітет здійснив 4231 виплату постраждалим від погромів євреям на загальну суму 34389 крб. 65 копійок [17, с. 3-7].

В українських губерніях Російської імперії у 1880-ті роки, крім Єлисаветградського комітету, функціонували Київський Комітет для допомоги євреям, постраждалим в результаті погромів, Одеський Комітет для роздачі допомоги постраждалим євреям Новоросійського краю та представництва закордонних єврейських благодійних товариств.

Погроми викликали масову еміграцію євреїв Російської імперії. Частина російських євреїв емігрує до Америки. У Одесі бажаючи до еміграції євреї створили товариство «Ам-Олам» (Вічний народ). Товариство сприяло організації сільськогосподарських поселень в США. Філії товариства з'явилися в багатьох містах де існували єврейські громади. Перші 70 євреїв переїхали в середині 1880-х років до США з Єлисаветграду. Згодом товариство допомогло виїхати до Америки сотням євреям з Києва, Одеси, Кременчука. Одна з колоній, створених у США емігрантами отримала назву «Нова Одеса» [6, с. 87].

В першій половині 1880-х років в українських губерніях Російської імперії починає формуватись палестинофільський рух за виїзд євреїв в Палестину та відродження там єврейської держави. 1882 р. євреї-палестинофіли організовують перші групи майбутніх переселенців, де всі бажаючи емігрувати могли пройти підготовку для подальшої еміграції до Єрец-Ізраелю. Рух палестинофілів отримав назву «Ховевей Ціон» - «Ті,

хто любить Сіон». Активні палестинофіли в 1881-1882 рр., подорожуючи Україною, агітували євреїв за вступ до груп переселенців.

В Харкові 1881 р. палестинофіли організували перший емігрантський гурток «Білу», названий за першими літерами біблійного вірша «Бейт Яков Лехове Нельма», що в перекладі означає «Дім Якова (сина Ізраїлю), прийдіть та підемо» [1, с. 210]. Одним із організаторів гуртка, який складався переважно із студентів, що прагнули подати приклад освоєння землі на батьківщині свого народу, став лідер палестинофільського руху М. Усишкін. [7, с. 249] До кінця року гурток об'єднав 55 осіб бажаючих емігрувати до Палестини. В червні 1882 р., для полегшення організації переселенських груп бюро товариства переноситься до портової Одеси. 24 червня 1882 р. з Одеси до Палестини вирушила перша група переселенців, яка організовує в Палестині єврейське поселення «Рішон ле Ціон» (Перше в Сіоні).

В грудні 1888 р. рух палестинофілів організував в Одесі центр з координації переселенців, який було зареєстровано поліцією під назвою «Одеське товариство взаємодопомоги землеробам і ремісникам в Сирії і Палестині». Маючи обмежені джерела фінансування, товариство звернулося з клопотанням до царських урядовців про дозвіл на організацію кампанії зі збору коштів на потреби переселенців. Київський генерал-губернатор граф А. П. Ігнатьєв надав такий дозвіл для вирішення проблем з євреями, які бажають виїхати з Росії в Сирію чи Палестину як в можливо більшій кількості, щоб зменшити їх «шкідливий економічний та моральний вплив на християн» [15, с. 287].

Першим головою Одеського товариства був відомий культурний та громадський діяч Л. Пінскер. Він разом з М. Лілієнблюмом на початку 1883 р. залучив до палестинофільського руху київського лікаря М. Мандельштама та професора Гейдельберзького університету Г. Шапіро. Зазначені єврейські громадські діячі стали авторами декларації за єднання усіх спілок учасників палестинофільського руху навколо «Ховевей Ціон» для організації масової еміграції російського єврейства до Палестини [7, с. 248].

Протягом 1880-х років єврейських еміграційний рух розростається. Євреї емігрують до США, Аргентини та європейських країн. В 1891 р. в США переселились 111 тис. євреїв, в 1892 р. – 137 тис., всього за даними американської статистики з 1881 до 1907 р. із Російської імперії до США емігрувало близько 1 млн. євреїв [12, с. 77]. Загалом протягом 1881–1914 рр. з Російської імперії емігрувало 2,5 млн. євреїв [9, с. 131].

Емігранти потребували матеріальної і моральної допомоги. Особливо вихідці із невеликих містечок Правобережної України та Білорусії. Для допомоги єврейським емігрантам та колоністам Аргентини, євреям емігрантам з Російської імперії та інших країн Східної Європи в вересні 1891 р. в Лондоні бароном М. де Гіршем створюється громадська філантропічна організація – Єврейське колонізаційне товариство. На початку діяльності товариство отримало від засновників до уставного фонду 2 млн. фунтів. Наприкінці XIX ст. уставний капітал ЄКТ зріс до 8 млн. фунтів стерлінгів. Комітет міністрів 1891 р. надав ЄКТ урядові пільги – безкоштовне надання переселенцям в Палестину вихідних свідоцтв і звільнення від виконання військової повинності при умові еміграції з Російської імперії. Наступного року уряд схвалив план діяльності Єврейського колонізаційного товариства, а 1893 р. запропонував нові пільги, які стосувалися пільгового проїзду переселенцям залізничним транспортом [15, с. 282].

Новостворене добровільне товариство задекларувало основним своїм завданням створення в Аргентині «нової єврейської батьківщини» для євреїв-емігрантів, які мали відмовитись від занять торгівлею і лихварством і стати землеробами. За допомогою Єврейського колонізаційного товариства М. де Гірш прагнув за 25 років переселити в Аргентину близько 3.25 млн. російських євреїв.

В 1892 р. в Петербурзі відкривається відділення товариства. Відділення очолив Г. О. Гінзбург, який мав керувати також програмою комплектування груп бажаючих переїхати до Аргентини. М. де Гірш передав на баланс товариства великі земельні наділи придбані ним в Аргентині. Одночасно розпочався процес створення єврейських сільськогосподарських колоній в Канаді та США.

Єврейська громада України достатньо активно відреагувала на початок діяльності Єврейського колонізаційного товариства. «Одеський листок» від 10 вересня 1892 р. надрукував статтю присвячену візиту уповноваженого товариства барона М. де Гірша, єврея Фейнберга до Кишинева та інших міст і містечок Бессарабії. Під час поїздки Фейнберг ознайомився з побутом євреїв-землеробів, набрав серед бажаючих емігрувати досвідчених агрономів та знавців сільськогосподарської справи.

За результатами поїздки керівництво ЄКТ визначило Одесу та Південні губернії України головними центрами сільськогосподарської еміграції до Аргентини, США та Канади. До визначеного регіону керівництво ЄКТ 28 грудня 1893 р. призначило уповноваженого з питань еміграційного руху купця другої гільдії М. Е. Фішеровича. Він спільно з місцевим єврейством на початку 1894 р. розпочав еміграційну кампанію. Протягом квітня 1894 р. з Одеси до Аргентини за сприяння ЄКТ виїхало 1125 осіб, переважно міщан та мешканців містечок південноукраїнських губерній [10].

Після смерті барона М. де Гірша характер роботи товариства розширився. Паризькі збори учасників та активістів ЄКТ 1896 р. завершилися прийняттям постанови про допомогу єврейським переселенцям до Палестини (Ерец-Ізраїлю), а також нужденним євреям Російської імперії.

В 1898 р. товариство розпочало кампанії обстеження економічного становища російського єврейства, які мали виявити бажаючих до еміграції євреїв. Одночасно активісти товариства активно працювали в єврейських сільськогосподарських колоніях Півдня України.

На початку XX ст. для здійснення кампанії з переселення до Ерец-Ізраїлю і до Американського континенту активісти Єврейського колонізаційного товариства сформували 507 еміграційних комітетів та координаційний центр в Петербурзі. Комітети продовжили еміграційну політику товариства кінця XIX ст. Про це йдеться у доповіді Полтавського міського поліцейського Управління Полтавському губернатору від 4 квітня 1911 р. Доповідь ілюструє форми та види допомоги, які надавали активісти товариства та Полтавський комітет. Так,

уповноважений товариства в Полтаві Віленський Рафаїл Нахімович тільки за 1908 р. організував від'їзд з міста 30 осіб, у 1909 р. цифра емігрантів складала 42 особи, в 1910 р. – 60 чоловік. Під час допиту в Полтавському поліцейському управлінні Р.Н. Віленський визнав, що він як уповноважений Єврейського колонізаційного товариства діяв на законних підставах – згідно Статуту товариства, затвердженого Міністерством Внутрішніх справ. Він допомагав євреям в оформленні документів для отримання закордонного паспорту, консультував їх з питань шляху пересування, вартості проїзду і т. ін., слідував за агентами, які займалися контрабандною емігрантською діяльністю. Полтавський губернатор в листі-відповіді поліцейському Управлінню підтверджував, що ЄКТ дозволено займатися питаннями еміграції євреїв. Він вимагав даних про те, чи займається ЄКТ покращенням побуту євреїв (чи веде видачу субсидій, чи створює кооперативи), тому що йому відомі факти про те, що товариство не веде задекларованої благодійної діяльності, а зосередилось лише на переселенській кампанії [2, с. 30-31].

ВИСНОВКИ

Після перших великих єврейських погромів 80-х років XIX ст. в єврейській громаді Російської імперії розпочалося формування двох громадських ініціатив направлених на організацію допомоги погромленим євреям. Перша ініціатива об'єднала євреїв палестинофілів, які прагнули створити на території Палестини єврейські еміграційні сільськогосподарські колонії навколо яких сформується в подальшому нова єврейська держава. Представники другої течії намагалися шляхом поступового соціально-економічного та культурного реформування традиційного укладу життя єврейських громад Російської імперії інтегрувати євреїв до нового капіталістичного суспільства, що формувалось у пореформеній Росії кінця XIX – початку XX ст. Однак подальші події показали перевагу палестинофільського руху над реформаторами. З руху палестинофілів почав свою історію сіоністський рух та перші єврейські політичні партії правого ухилу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вороніна А. М. Зародження палестинофільського руху на Півдні України / А. М. Вороніна // Історичні мідраші Північного Причорномор'я. Випуск III. Том. 1. / Голов. ред. Шитюк М. М. – Миколаїв : Типографія Шамрай, 2014. – С. 209–214.
2. Гольдштейн М. И. Очерки истории евреев Полтавщины (1804–1920 гг.) / М. И. Гольдштейн. – Полтава : Скайтэк, 1998. – 67 с.
3. Гусев-Оренбургский С. И. Книга о еврейских погромах на Украине в 1919 г. Ред. и послесловие М. Горького / С. И. Гусев-Оренбургский. – Петроград : Издательство З. И. Гржебина, 1921. – 160 с.
4. Документы и материалы по истории противу-еврейских беспорядков 1881–1884 гг. – Спб., 1884. – 127 с.
5. Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918–1922 гг. Сборник документов / [отв. редактор Л. Б. Милякова, отв. составитель И. Зюзина]. – М. : РОССПЭН, 2007. – 1032 с.
6. Найман О. Погроми і розвиток єврейських рухів в Україні наприкінці XIX ст. / О. Найман, Л. Ізмайлова // Єврейська історія та культура кінця XIX – початку XX ст. : Збірник наукових праць. – К. : Інститут юдаїки, 2003. – С. 85–92.
7. Найман О. Я. Історія євреїв України / О. Я. Найман. – Київ, 2002. – 496 с.
8. Островский З. С. Еврейские погромы в 1918–1921 гг. / З. С. Островский. – М., 1926. – 135 с.
9. Погребінська І. М. Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / І. М. Погребінська // Український історичний журнал. – 1996. – №4. – С. 124–132.
10. Погромський В. О. Південь України в контексті єврейської колонізації Аргентини кінця XIX – початку XX ст. / В. О. Погромський // Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць. – К., 2012. – Випуск 57 (2). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_57/Gileya57/I7_doc.pdf
11. Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України : соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. – Черкаси : «Вертикаль», ПП Кандич С. Г., 2007. – 640 с.
12. Савиных М. Н. Законодательная политика российского самодержавия в отношении евреев во второй половине XIX – начале XX вв. / М. Н. Савиных. – Омск, 2004. – 164 с.
13. Сергійчук В. Уся правда про єврейські погроми / В. Сергійчук. – К., 1996. – 163 с.
14. Тихонов А. К. Єврейські погроми 1881 р. в українських губерніях Російської імперії / А. К. Тихонов // Український історичний журнал. – 2007. – Вип. 5 (№476). – С. 65–74.
15. Тихонов А. К. Католики, мусульмане и иудеи Российской империи в последней четверти XVIII – начале XX в. – 2-е изд. / А. К. Тихонов. – СПб. : Издательство СПб университета, 2008. – 368 с.
16. Хейфец И. Я. Мирозавоевание и еврейские погромы. Украина. Том 1. Польша 1918–1922 / И. Я. Хейфец. – Харьков : Государственное издательство Украины 1925. – 256 с.
17. Яшин В. О. Діяльність Єлизаветградського комітету допомоги євреям, постраждалим внаслідок погромів (1881–1882 рр.) / В. О. Яшин // Інтернет ресурс : Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/kray/yashin>

ЕТНОГРАФІЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО: ІСТОРІОГРАФІЯ

Конта Ростислав Михайлович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства (Україна)
e-mail: konrost@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається проблема дослідження в історіографії етнографічно-краєзнавчого аспекту етнологічної науково-організаційної діяльності М. Грушевського.

Ключові слова: М. Грушевський, етнологія, етнографія, краєзнавство, історіографія, Наукове товариство імені Шевченка у Львові.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема исследования в историографии этнографическо-краеведческого аспекта этнологической научно-организационной деятельности М. Грушевского.

Ключевые слова: М. Грушевский, этнология, этнография, краеведение, историография, Научное общество имени Шевченко во Львове.

ABSTRACT

The article deals with a problem of researching in historiography of local ethnographic aspect of ethnological scientific-organizational activity of M. Hrushevskyi.

Key words: M. Hrushevskyi, ethnology, ethnography, local history, historiography, Shevchenko Scientific Society in Lviv.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні в історіографії ми можемо знайти велику кількість публікацій про М. Грушевського, що розкривають різні аспекти його державно-політичної та наукової діяльності. Низка праць про вченого стосується його здобутків як організатора української науки та торкається діяльності М. Грушевського з Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (далі – НТШ). Окрема група історіографічних джерел пов'язана з науково-організаційними здобутками вченого в галузі етнології. Цей аспект наукових інтересів М. Грушевського лише порівняно недавно почав активно розроблятися сучасними вітчизняними вченими. В даному контексті на особливу увагу заслуговує висвітлення діяльності вченого як організатора історико-краєзнавчих досліджень, що зробили також вагомий внесок у розвиток етнологічної науки. Це пояснюється перш за все тим, що регіональний принцип дослідження окремих територій України передбачав збір великого масиву етнографічних даних, що були джерельною базою для подальших наукових досліджень.

Етнографічно-краєзнавчий аспект науково-організаційної діяльності М. Грушевського до останнього часу залишався поза увагою вчених. Разом з тим, ми можемо виділити літературу, присвячену історико-краєзнавчим дослідженням вченого, що частково торкається етнологічної складової науково-організаційної діяльності М. Грушевського на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Якщо аналізувати літературу, присвячену висвітленню етнологічного та історико-краєзнавчого доробку вченого в цілому, то варто відзначити той факт, що більшість праць на вказану тематику були невеликі за об'ємом та видавалися в збірках матеріалів конференцій приурочених до окремих ювілейних подій пов'язаних із життям та творчістю М. Грушевського.

Першою такою збіркою стали надруковані матеріали Івано-франківської конференції, що відбулася 1991 р. та була приурочена до 125-річчя від дня народження вченого [22]. Відповідно до матеріалів конференції, одним з перших в історіографії почав підніматися історико-краєзнавчий аспект наукових досліджень М. Грушевського, який подекуди трактувався вченими як історико-регіональний чи регіональний.

В тезах С. Марценюк та П. Пирога зазначається, що праці М. Грушевського стосуються різних галузей наукових знань та подають поступальний розвиток українського народу, де розкривається значення в цьому процесі окремих земель-регіонів. Відповідно об'єктом уваги авторів стала проблема дослідження вченим Чернігівщини [15], що включала низку питань пов'язаних з історичним розвитком краю та його зв'язків з іншими регіонами України.

М. Грушевський, відповідно до С. Марценюк та П. Пирога, проаналізував географічне розташування Чернігівщини та геополітичний фактор у взаємозв'язку з суспільно-політичними процесами, військовою організацією, господарством тощо. Разом з тим, автори виділили низку проблем етнологічного характеру, які вчений підняв у своїх працях, а саме: етнічний склад стародавніх мешканців Чернігівщини та їх мовно-культурне життя. М. Грушевський підкреслював, що «...поряд з іншими українськими землями стара Сіверщина в XVII-XVIII століттях стала випробуваною лабораторією державності, нового українського побуту і культури козацької доби» [15, с. 57]. Таким чином, висновки авторів спонукали вчених до вивчення культурно-побутових та етногенетичних проблеми українського населення Чернігівщини.

В цьому ж збірнику матеріалів конференції містяться тези Б. Гаврилів [6], в яких в узагальненому вигляді подається огляд історико-краєзнавчих інтересів М. Грушевського та його праць на вказану тематику. Автор особливо виділив захоплення вченого історією та культурою Галичини. Аналізуючи дослідження М. Грушевським багатьох історико-краєзнавчих проблем низки регіонів України Б. Гаврилів зазначив, що вчений поряд з власними дослідженнями займався серйозною організаційною роботою у цьому напрямку. Він спрямовував вчених «...на поглиблене вивчення первісної культури, збирання та опрацювання пам'яток українського фольклору» [6, с. 49]. Отже, як помітно з висновків Б. Гаврилів, історико-краєзнавча тематика в баченні М. Грушевського включала низку проблем етнографічно-фольклористичного характеру, що досліджувалися на рівні окремо взятого регіону.

В цілому ж, зазначені вище тези конференції, враховуючи їх невеликий об'єм, лише окреслили новий напрямок у вивченні етнологічної наукової спадщини М. Грушевського та дали поштовх для подальшої наукової розробки даного питання.

Наступним етапом у висвітленні етнологічної наукової спадщини вченого стали матеріали міжнародної ювілейної конференції з аналогічної нагоди (125-річчя з дня народження М. Грушевського) та були надруковані 1994 р. у Львові [17]. Як помітно із збірника наукових праць та матеріалів вказаної конференції проблема історико-краєзнавчого аспекту досліджень М. Грушевського залишалася в полі зору вчених та отримала подальше вивчення.

В даному контексті варто виділити дослідження П. Арсенича присвячене історико-географічному вивченню М. Грушевським Гуцульщини [1]. Автор торкнувся проблеми участі вченого Етнографічній комісії НТШ та його співпраці з такими етнологами як І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Вовк, В. Шухевич та ін. П. Арсенич наголосив на вагомому внеску М. Грушевського в організацію етнографічних експедицій на Гуцульщину, зокрема на значній фінансовій підтримці цих досліджень, що включала виділення коштів на придбання етнографічних експонатів виявлених учасниками експедицій.

Автор окремо виділив заслуги М. Грушевського як редактора, співредактора та засновника багатьох видань Товариства як етнографічно-фольклорного характеру, так і друкованих органів іншого тематичного спрямування, які за сприянням вченого друкували етнологічні матеріали. Проаналізувавши зв'язки М. Грушевського з багатьма етнографами Гуцульщини (як професійними вченими, так і аматорами) П. Арсенич зазначив, що вчений дбав про збереження пам'яток гуцульського народного мистецтва. Для цього «за допомогою В. Гнатюка, В. Шухевича, учителів, які працювали на Гуцульщині, - Л. Гарматія, Б. Заклинського, О. Іванчука, якому допоміг влаштуватися на роботу в «Літературно-науковому віснику», та інших Грушевський скуповував вироби народних майстрів для етнографічного відділу музею НТШ та своєї власної збірки» [1, с. 338]. П. Арсенич на основі аналізу окремих статей вченого прийшов до висновку, що останній активно пропагував народне і образотворче мистецтво на гуцульську тематику.

Підсумовуючи значення невеликої за обсягом статті П. Арсенича варто наголосити на тому, що автор на прикладі висвітлення дослідження М. Грушевським окремого етнографічного регіону України показав масштабність етнологічної діяльності вченого в межах Товариства.

Вказана збірка праць вмещувала також статтю В. Ягнищака, в якій висвітлювалося питання дослідження М. Грушевським Лемківщини [24]. У вказаній праці автор аналізує визначення вченим етнічних меж проживання лемків та приходять важливого висновку етнополітичного характеру: «Лемківщина є частиною України-Русі. Її західною віткою, яка збереглась упродовж століть, незважаючи на полонізацію, мадяризацію і ословачення» [24, с. 217]. Отже, як помітно з дослідження В. Ягнищака, М. Грушевський наукового обґрунтував єдність українських етнічних земель та простежив асиміляційні впливи сусідніх народів на територію Західної України. Подібні висновки мали не лише наукове, але й важливе суспільно-політичне значення.

В наступній збірці матеріалів конференції, приуроченій до 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського в Львівському університеті [16] була продовжена тема історико-краєзнавчих досліджень. На цей раз об'єктом наукових зацікавлень А. Козій стало дослідження М. Грушевським Холмщини [13]. Але авторка аналізує вказану проблему концентруючи свою увагу на висвітленні питання історії краю в той час як етнологічні аспекти залишилися переважно не дослідженими. А. Козій у своїй розвідці посилається переважно на перший том «Історії України-Руси» М. Грушевського та торкається лише однієї етнологічної проблеми – етнічного складу населення Холмщини. Авторка відзначає, що, відповідно до поглядів вченого, Холмщину населяли українці, що помітно з імен та прізвищ місцевого населення [13, с. 341].

Питання зв'язків М. Грушевського із Галичиною продовжив висвітлювати у своїй статті В. Тарабан, який простежив науковий здобуток вченого як краєзнавця [21]. Автор певною мірою повторив інформацію з даної проблеми зазначену у вже згаданій нами статті П. Арсенича в аспекті зацікавленості М. Грушевського в збереженні та популяризації пам'яток гуцульського народного мистецтва. В. Тарабан не додав нічого нового в цьому питанні, повторивши попередньо згадану інформацію про спосіб формування етнографічної колекції музею НТШ та власної колекції М. Грушевського. Новим у поглядах автора було висвітлення значення діяльності учнів М. Грушевського для розвитку історичного краєзнавства в Галичині. Тут ми можемо знайти прізвища вчених, які займалися цією діяльністю та коротку характеристику їхнього внеску в розробку даної проблеми. Таким чином, незважаючи на певне запозичення інформації з попередніх праць В. Тарабан подає власне бачення проблеми та визначає перспективи її подальшого дослідження. Автор певною мірою розглядає постать М. Грушевського як засновника школи історичного краєзнавства в Галичині.

Новим етапом в справі вивчення зв'язків М. Грушевського з Галичиною стали дослідження Л. Зашкільняка [8, 10, 9], але праці вказаного автора стосуються переважно дослідженню передумов переїзду вченого до Львова, що базувалися на бажанні «...надати нового імпульсу розвитку національної науки і культури». Автор не розглядає постать вченого в контексті його досліджень, присвячених Галичині, але, разом з

тим, аналізуючи ранні наукові твори М. Грушевського, Л. Зашкільняк подекуди торкається праць вченого, що пов'язані з етнологією, зокрема дослідженню окремих етнонаціональних спільнот на території України. Автор, наприклад, розглядає рецензію М. Грушевського на працю петербурзького історика Д. Бершадського про «єврейське питання», яка була досить ґрунтовною та окреслювала з історичного боку становище євреїв в Україні [10, с. 210].

В кінці 1990-х – по початку 2000-х рр. питання історико-регіональних досліджень М. Грушевського почало підніматися та рівні теоретичних узагальнень. Вчені намагалися розглянути організацію вченим регіонально-історичних досліджень. В даному контексті варто виділити статті Я. Верменич [3] та Р. Пирого [19].

Відповідно до Я. Верменич, М. Грушевський постійно цікавився регіональними дослідженнями, але на певний період відійшов від регіональної проблематики «Зайнявшись написанням «суцільної історії України», а також науково-організаційною та громадською діяльністю» [3, с. 94]. М. Грушевський, згідно з Я. Верменич, теоретично обґрунтував регіональні дослідження, ввів в історіографію поняття «район», яке трактував не у вузькому адміністративному вимірі, але як окрему «сконсолідовану територію-землю». Саме на основі регіонального підходу до історичних досліджень М. Грушевський прийшов до обґрунтованих наукових висновків про джерела формування територіальної єдності України поєднавши це з міркуваннями про етнічну інтеграцію та етнічні кордони нашої держави [3, с. 94]. Таким чином, стаття Я. Верменич, що стосується теоретичних аспектів організації та планування регіональних досліджень М. Грушевським, торкається і окремих етнологічних проблем пов'язаних формуванням етнічної території України.

У наступній своїй статті Я. Верменич [4] зазначила, що після того як М. Грушевський став головою НТШ він спрямував наукові пошуки цієї організації на вивчення не лише загальних, але й локальних проблем. Авторка акцентувала увагу на формуванні вченим школи регіонально-історичних досліджень та підготовці відповідних наукових кадрів. Найбільшим же здобутком львівського періоду діяльності М. Грушевського стало теоретичне обґрунтування єдності і безперервності історичного процесу на всій етнічній території України. Захоплення М. Грушевського регіонально-історичними дослідженнями, на думку Я. Верменич, випливало із «...переконаності вченого у детермінованості історичного процесу політичними, фізичними, соціально-економічними, культурними особливостями розвитку окремих країн і регіонів» [4, с. 7].

Не можна не враховувати Київський період наукової діяльності М. Грушевського, коли в системі Всеукраїнської академії наук (ВУАН) була створена низка комісій для вивчення історії України в регіональному розрізі. Як зазначає Я. Верменич, саме для цього була створена Комісія Західної України. В цілому ж, «Співробітництво ВУАН і НТШ у Львові повинно було забезпечити планове вивчення всієї етнографічної території Українського народу» [4, с. 18].

В статті Р. Пирого увага зосереджується на діяльності М. Грушевського по розробці історико-регіональних досліджень в наукових установах ВУАН, коли ця проблема була поставлена вченим в ранг актуальних. Враховуючи це, ми можемо говорити лише про опосередкований вплив регіональних досліджень М. Грушевського на розвиток подібних пошуків в НТШ. Саме в середині 1920-х рр. вчений створив чотири порайонні комісії для вивчення історії одна з яких охоплювала Західну Україну. На думку, Р. Пирого враховуючи «невиізнаний» статус М. Грушевського, останній спеціально створював науково-організаційні прецеденти для запрошення до Києва західноукраїнських вчених, насамперед членів Товариства [19, с. 54]. Саме на подібних зустрічах відбувався обмін науковим досвідом в тому числі і в питанні регіональних досліджень та етнологічних пошуків в цілому. Р. Пиріг прийшов до висновку про незаперечне визнання внеску М. Грушевського в реалізацію програми розгортання історико-регіональних досліджень з наданням особливого значення західноукраїнській проблематиці.

Проблема історико-регіональних досліджень М. Грушевського і надалі піднімалася дослідниками, але ґрунтовних наукових розробок у цьому напрямку на разі немає. До подібного типу досліджень частково можна віднести праці, в яких досліджується зв'язок вченого з окремими регіонами та населеними пунктами України. В даному контексті досліджувалося, як правило, перебування М. Грушевського в окремих куточках України, його зв'язки з місцевим населенням та науковцями, а також наукова діяльність вченого М. Грушевського у цих регіонах та її результати.

Так, зокрема, у М. Кугутяка [14] можна знайти інформацію про зв'язок вченого з Прикарпаттям, зокрема з Гуцульщиною, що простежується шляхом дослідження життя, побуту та наукової діяльності М. Грушевського під час його перебування в Криворівні. Подібним за характером є дослідження В. Гориня про науково-культурні взаємозв'язки вченого з Буковиною [7], статті В. Страшного [20] та М. Вишневіч [5] про зв'язки М. Грушевського з Поділлям.

Характерні риси таких досліджень можна простежити на прикладі праці О. Валіон [2], яка лише розкривала зв'язки М. Грушевського з Наддніпрянщиною без аналізу вивчення вченим цього регіону. Для нас важливість цього дослідження полягає переважно у тому, що О. Валіон проводить аналогії між НТШ у Львові та Українським науковим товариством у Києві знаходячи при цьому багато подібностей та виділяючи етнографічний напрям роботи цих організацій.

Аналіз історико-регіональних досліджень М. Грушевського проводився і в другій половині 2000-них років. Так, зокрема, Ю. Зінько та І. Романюк окреслили внесок М. Грушевського в дослідження історії Поділля [12]. На особливу увагу заслуговує також стаття І. Цибенко, в якій здійснено аналіз територіально-історичних досліджень М. Грушевського та виділено при цьому документознавчу та бібліографічну інформацію [23]. Авторка розглянула і регіональні дослідження вченого з етнографії та фольклористики. У підсумку, І. Цибенко підтверджує важливу роль територіально-історичних досліджень у творчій діяльності М. Грушевського.

ВИСНОВКИ

В цілому ж, проблема висвітлення історико-регіональних досліджень в творчості М. Грушевського через призму його етнологічних наукових здобутків є актуальною та потребує подальшого вивчення. Як зазначає В. Наулко, вчений підкреслював необхідність дослідження культури людності України за відповідними історико-етнографічними районами [18, с. 215]. Саме цим і актуалізується вказаний напрямок наукових пошуків, який передбачає як відповідний аналіз теорії регіональних досліджень в науковій спадщині М. Грушевського, так і практичні результати етнологічного дослідження вченим окремих українських етнографічних земель.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арсенич П. Михайло Грушевський і Гуцульщина / П. Арсенич // Михайло Грушевський : Зб. наук, праць і матеріалів Міжнар. ювіл. конф., присвяч. 125-річчю з дня народж. М. Грушевського. – Львів, 1994. – С. 337–339.
2. Валіон О. Михайло Грушевський і Наддніпрянщина (кін. XIX – поч. XX ст.) / О. Валіон // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль, 2005. – Вип. 3. – С. 101–106.
3. Верменич Я. В. Роль М. С. Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – К., 1998. - № 2. - С. 92-101.
4. Верменич Я. В. Розвиток регіонально-історичних досліджень у Львівській та Київській школах М. Грушевського / Я. В. Верменич // Історія України : Маловідомі імена, події, факти (збірник статей). – К., 2001.- Вип. 13. – С. 5–23.
5. Вишневська М. М. С. Грушевський і Поділля / М. Вишневська // Грушевський М. С. – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист: Матеріали II регіональної науково-практичної конференції / За науковою редакцією кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту археографії та джерелознавства М. Грушевського НАН України Гирича Ігора Борисовича. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – С. 153–155.
6. Гаврилів Б. М. Історико-краєзнавча тема в наукових дослідженнях М. Грушевського / Б. М. Гаврилів // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М. Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 48–49.
7. Горинь В. Михайло Грушевський і Буковина (До початків науково-культурних взаємозв'язків) / В. Горинь // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія : Збірник наукових статей. Частина 2. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 263–264.
8. Зашкільняк Л. М. Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р.) / Л. Зашкільняк // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1996. – № 1–4 (128–131). – С. 204–219.
9. Зашкільняк Л. М. Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р.) / Л. Зашкільняк // Михайло Грушевський і українська історична наука : Матеріали наук. конф., присвяч. Мих. Грушевському : Львів, 24–25 жовт. 1994 р. ; Харків, 25 серп. 1996 р. ; Львів, 29 верес. 1966 р. – Львів, 1999. – С. 141–156.
10. Зашкільняк Л. М. Грушевський і Галичина (до приїзду до Львова 1894 р.) / Л. Зашкільняк // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1996. – № 1–4 (128–131). – С. 210.
11. Зашкільняк Л. Початки зв'язків М. С. Грушевського з Галичиною (1885–1894) / Л. Зашкільняк // Михайло Грушевський і Західна Україна : Доповіді і повідом., наук. конф. / Львів, ун-тет ім. І.Франка та ін. – (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.) / А. Карась (відповід. ред.) та ін. ; Львів : Світ, 1995. – С. 18–20.
12. Зінько Ю. Поділля і Поділезнавство як історико-географічний фактор у творчості М. Грушевського / Ю. Зінько, І. Романюк // Грушевський М. С. – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист : Матеріали II регіональної науково-практичної конференції / За науковою редакцією кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту археографії та джерелознавства М. Грушевського НАН України Гирича Ігора Борисовича. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – С. 200–205.
13. Козій А. Грушевський – дослідник Холмської землі // Михайло Грушевський і Західна Україна : Доповіді і повідом., наук. конф. / Львів, ун-тет ім. І.Франка та ін. – (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.) / А. Карась (відповід. ред.) та ін. ; Львів. – Світ, 1995. – С. 340–341.
14. Кугутяк М. Криворівня Михайло Грушевський // Криворівня : Матеріали міжнародних наукових конференцій. – Івано-Франківськ : «Плай», 2003. – С. 61–65.
15. Марценюк С. П. Грушевський про місце та роль Чернігівщини в етногенетичному процесі українського народу / Марценюк С. П., Пиріг П. М. // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка М. Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 56–57.
16. Михайло Грушевський і Західна Україна : Доповіді і повідом., наук. конф. / Львів, ун-тет ім. І.Франка та ін. – (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.) / А. Карась (відповід. ред.) та ін. ; Львів : Світ, 1995. – 352 с.
17. Михайло Грушевський : Зб. наук, праць і матеріалів Міжнар. ювіл. конф., присвяч. 125-річчю з дня народж. М. Грушевського. – Львів, 1994. – 487 с.
18. Наулко В. Діяльність Михайла Грушевського в галузі української етнології та етнографії / В. Наулко // Українська історична наука на порозі XXI століття : Міжнародний Науковий Конгрес, Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. Т. 3 / Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, Інститут історії України НАН України / Ред. : О. Добржанський. – Чернівці : Рута, 2001. – С. 215–216.
19. Пиріг Р. Організація М. С. Грушевським історико-регіональних досліджень / Р. Пиріг // Студії з архівної справи і документознавства. – Т. 9. – К., 2003. – С. 52–56.

20. Страшний В. Над Поділлям дух Грушевського витає / В. Страшний // Грушевський М.С. – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист : Матеріали II регіональної науково-практичної конференції / За науковою редакцією кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту археографії та джерелознавства М. Грушевського НАН України Гирича Ігора Борисовича. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – С. 208–215.
21. Тарабан В. Історичне краєзнавство Галичини у науковій спадщині М. Грушевського / В. Тарабан // Михайло Грушевський і Західна Україна : Доповіді і повідом, наук. конф. / Львів, ун-тет ім. І.Франка та ін. – (Львів, 26–28 жовт. 1994 р.) / А. Карась (відповід. ред.) та ін.; Львів : Світ, 1995. – С. 143–144.
22. Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції присвяченої 125-річчю від дні народження академіка Михайла Грушевського / Ред. Грабовецький В. В. – Івано-Франківськ, 1991. – 84 с.
23. Цибенко І. Територіально-історичні дослідження Михайла Грушевського : бібліографічний аспект / І. Цибенко // Вісник Книжкової палати. – 2010. - № 12. – С. 1–4.
24. Ягнищак В. Лемківщина в науковій спадщині Михайла Грушевського / В. Ягнищак // Михайло Грушевський : Зб. наук, праць і матеріалів Міжнар. ювіл. конф., присвяч. 125-річчю з дня народж. М. Грушевського. – Львів. – 1994. – С. 215–218.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Гребінь-Крушельницька Надія Юрївна
Національна академія внутрішніх справ, викладач кафедри іноземних мов (Україна)
e-mail: dyusha2005@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті актуалізовано проблему підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації. Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації. Розроблено форми та методи роботи, які забезпечують формування готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна самореалізація, готовність, методи роботи, майбутній працівник органів внутрішніх справ.

РЕЗЮМЕ

В статье актуализирована проблема подготовки будущих сотрудников органов внутренних дел к профессиональной самореализации. Определены педагогические условия подготовки будущих сотрудников органов внутренних дел к профессиональной самореализации. Разработаны формы и методы работы, обеспечивающие формирование готовности будущих сотрудников органов внутренних дел к профессиональной самореализации.

Ключевые слова: педагогические условия, профессиональная самореализация, готовность, методы работы, будущий сотрудник органов внутренних дел.

ABSTRACT

In the article the problem of training for professional self-realization to future workers of law enforcement agencies has been actualized. The pedagogical conditions of training for professional self-realization to future workers of law enforcement agencies have been determined. The forms and methods of work that provide the formation of readiness for professional self-realization to future workers of law enforcement agencies have been elaborated

Keywords: pedagogical conditions, professional self-realization, readiness, methods of work, future worker of law enforcement agencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема підготовки особистості до професійної самореалізації є актуальною та перспективною, особливо в умовах сьогодення, коли країні потрібні досвідчені фахівці, здатні творчо мислити, самостійно приймати виважені рішення, бути мобільними в обставинах, які швидко змінюються. Саме тому особливого значення набуває питання створення педагогічних умов, що забезпечують формування в майбутніх працівників органів внутрішніх справ готовності до професійної самореалізації. Аналіз практичної діяльності свідчить, що впровадження в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів МВС України сучасних технологій навчання потребує постійного розвитку, удосконалення, набуття нових навичок у цій сфері.

З'ясуванню проблеми підготовки особистості до професійної самореалізації сприяв аналіз педагогічних досліджень, зокрема А. Зайцевої – педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності [3], А. Ковальової – педагогічні умови самореалізації старшокласників в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи [5], А. Лісниченко – педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності [6], В. Райка – педагогічні умови формування потреби в професійній самореалізації особистості курсантів-прикордонників [10], Л. Рибалко – акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя [11] та ін.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації на основі сучасних освітніх технологій.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- визначити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації;
- розробити форми та методи роботи, що забезпечують ефективне формування готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Для визначення основних умов формування готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації ми враховували сутнісні характеристики цього процесу. Вивчення особливостей здійснення процесу професійної самореалізації дало нам змогу зрозуміти, що стан готовності визначається насамперед потребами особистості, її мотиваційною спрямованістю, професійним самовизначенням, усвідомленням значимості професійної самореалізації та досягнення акме-вершини в професії.

Л. Рибалко до мети і завдань самореалізації відносить виявлення та задоволення людиною потреб у самореалізації. Мотиви ж, у свою чергу, спрямовані на реалізацію цих потреб [11, с. 107–112]. Російські акмеологи І. Григор'єва, Ю. Чернова зауважують, що будь-який розвиток визначається мотивами й умовами.

Мотивація як система потреб, мотивів і цілей відображає спонукання особистості до будь-якої діяльності, а також до професійної самореалізації [13].

На думку О. Щербія, підвищенню мотивації курсантів до навчання сприяє:

розвиток пізнавальних, професійних, моральних та інших духовних і соціальних потреб курсантів;

- активізація якомога більшої кількості мотивів (навчання, служби тощо);
- збільшення збуджучої сили кожного з мотивів особистого смислу – самореалізації, обов'язку тощо;
- створення позитивного настрою; вимогливість і підтримка з боку керівника; методи і прийоми стимуляції

діяльності; активізація ситуаційних мотиваційних факторів: емоцій, інтересу, обов'язку і відповідальності [14, с. 184–185].

Таким чином, важливою педагогічною умовою формування готовності майбутнього правоохоронця до професійної самореалізації вважаємо *сформованість у нього мотиваційної спрямованості, бажання та потреби займатись професійною самореалізацією та досягати акме-вершини в професії*.

Ми працювали над підвищенням мотиваційної спрямованості курсантів займатись професійною самореалізацією, формуючи їх високі життєві і професійні ідеали та позитивне ставлення до обраної спеціальності, розвиваючи їхнє прагнення та здібності будувати еталонну модель професіонала-правоохоронця, усвідомлювати власне призначення в професії міліціонера.

У процесі *диспуту* “Значущість самореалізації у професійному житті людини” курсанти вчилися відстоювати власні переконання, висвітлювали важливість постановки не лише життєвих, а й професійних пріоритетів, дискутували про різні шляхи досягнення професійних цілей. Під час обговорення тем “Життєва стратегія особистості”, “Важливість постановки цілі та можливості її досягнення”, “Ціль як основа самореалізації особистості” було зроблено висновок про те, що існування концепції життєвого шляху особистості є необхідним для всебічної реалізації останньої не лише в повсякденному житті, а й у майбутній професії.

Для кращого розуміння курсантами значення акмеології як механізму досягнення професійної самореалізації обговорювалися питання щодо акмеологічного підходу до проблеми розвитку особистісно-професійного зростання, важливості кар'єри для самоствердження особистості, визначення курсантами ієрархії мотивів “Я-реального” та “Я-ідеального”, усвідомлення власного призначення в професії міліціонера та необхідності професійного саморозвитку, самовдосконалення та досягнення професіоналізму в ній.

Під час проведення *мотиваційного тренінгу* курсантам були запропоновані такі тренінгові завдання: “Вигадай власне життєве кредо”, “Я в майбутньому”, “Представ свій “Я-образ”, “Ситуація успіху”, “Я – керівник”. Виконання таких вправ передбачало підвищення мотиваційної спрямованості майбутніх правоохоронців на досягнення “акме”, підтримку, актуалізацію перспектив курсантів, створення умов для їхнього самоусвідомлення та самоствердження, прийняття себе впевненими та успішними.

Написання курсантами *творів-роздумів* про призначення професії правоохоронця, розуміння свого покликання дало їм змогу розкрити себе, усвідомити власні мотиви займатись правоохоронною діяльністю, окреслити своє “Я-реальне” та зрозуміти важливість досягнення “Я-ідеального”.

Робота у творчих групах, що базувалась на різних ігрових завданнях, підвищувала ефективність тренінгів. Кожна група мала можливість визначити позитивні та негативні сторони професії і навести їх приклади, проранжувати мотиви здійснення правоохоронної діяльності та запропонувати власну стратегію професійної самореалізації в ній.

Таким чином, на сучасному етапі важливими засобами і шляхами стимулювання особистості до навчання, її творчої активності, особистісно-професійного зростання, самовдосконалення та саморозвитку є різноманітні новітні особистісно-орієнтовані технології навчання, на які вказують ряд дослідників: А. Алексюк, В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, Н. Дівінська, Б. Корольов, С. Сисоєва, І. Якиманська та ін. Серед таких технологій педагоги називають проблемні семінари, презентації, семінари-конференції, активні технології навчання (проблемне навчання, ділові, рольові ігри, ситуативні завдання); інтерактивні технології навчання (технологія опрацювання дискусійних питань, кейс-методи, тренінгові методики); акмеологічні технології (акмеологічні тренінги, акмеологічне проектування).

Для забезпечення другої педагогічної умови формування готовності курсантів до професійної самореалізації – *використання в навчально-виховному процесі особистісно-орієнтованих технологій навчання для розвитку пізнавальної активності курсантів з урахуванням принципів суб'єкт-суб'єктної взаємодії* – було враховано позиції особистісно-орієнтованого підходу, що акцентує увагу на створенні комфортних умов для ефективного самовизначення особистості, виявлення ініціативи, творчості, самостійності в процесі активної навчально-пізнавальної діяльності, стимулює прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самовираження та самореалізації.

Автор концепції особистісно-орієнтованого навчання І. Якиманська переконує, що важливо спочатку вивчити суб'єктний досвід студента, а згодом, спираючись на нього, формувати нові знання. Дослідниця вважає, що основним принципом розробки особистісно-орієнтованого навчання є визнання індивідуальності особистості, створення необхідних і достатніх умов для її розвитку. Важливо є також думка про те, що індивідуальність формується на основі усвідомлених природних здібностей, нахилів під час виховання та одночасно – і це головне для людини – у процесі саморозвитку, самопізнання, самореалізації в різноманітних видах діяльності [15, с. 27-28]. За І. Якиманською, основними принципами особистісно-орієнтованого навчання є такі:

– особистісно-орієнтоване навчання має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості виходячи з виявлення її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності;

– освітній процес особистісно-орієнтованого навчання надає кожній особистості, спираючись на її здібності, схильності, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктний досвід, можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці. Значущими стають ті складові, які розвивають індивідуальність, створюють всі

необхідні умови для саморозвитку, самовираження;

– зміст освіти, його засоби і методи підбираються й організуються так, щоб учень міг проявити вибірковість до предметного матеріалу, його виду та форми;

– критеріальна база особистісно-орієнтованого навчання враховує не лише рівень досягнутих знань, умінь, навичок, а й сформованість певного інтелекту (його властивості, якості, характер) [15, с. 5].

Науковець Т. Сердюк, у свою чергу, стверджує, що зі зміною освітньої парадигми, з переходом від культуроцентричної до антропоцентричної концепції освіти, сьогодення вимагає від особистості широкого діапазону можливостей, розвинутого інтелекту, здатності до постійної самоосвіти та самовдосконалення, спрямованості на творчу самореалізацію. У центрі освітнього процесу знаходиться активніючий суб'єкт, який усвідомлено опановує основи міжкультурної, пізнавальної, соціальної компетенції. Навчання проводиться в режимі активної взаємодії слухачів із педагогом та між собою на такому рівні загальнокультурного та інтелектуального розвитку, на якому відбувається навчання [12].

Реалізуючи вищезазвану педагогічну умову, ми намагалися організувати навчальний процес як співтворчість на засадах особистісно-орієнтованого підходу, конструюючи заняття таким чином, щоб діяльність кожного курсанта була максимально індивідуалізованою залежно від його можливостей, стремління та поглядів. При цьому діяльність викладача була спрямована на формування правильної мотиваційної спрямованості курсантів, консультування та допомогу в організації самостійної роботи, контроль та оцінку результатів пізнавальної діяльності.

За допомогою *евристичного методу* ми спробували стимулювати пізнавальну активність курсантів під час вирішення ними проблемних завдань, наприклад, розкрити зв'язки та залежності між процесами самовдосконалення, саморозвитку та професійною самореалізацією особистості; самостійно визначити основні етапи та механізми досягнення самореалізації в професійній діяльності, форми і методи саморозвитку особистості та ін. На нашу думку, проблемні завдання дають змогу аналізувати, створювати і розв'язувати пізнавальні ситуації, порівнювати, робити висновки, в результаті чого в курсантів формуються усвідомлені міцні знання.

Велику увагу було приділено творчій співпраці з курсантами, у результаті якої викладач мав виконувати функцію опори, бути експертом з питань, у яких зацікавлені курсанти, але не бути носієм остаточних думок та висновків, заохочувати активність курсантів, використовуючи завдання, що продукують творчість, активну позицію та особистісний підхід до їх виконання.

Під час вивчення теми "Планування та моделювання кроків щодо досягнення професійної самореалізації" було розглянуто питання про створення авторської системи професійної діяльності майбутнього професіонала як акмеологічної траєкторії його розвитку, створення акмеограми для розробки динамічної моделі власного "професійного Я". Завдання, запропоновані курсантам, мали практичний та творчий характер.

Таким чином, використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів МВС України особистісно-орієнтованих технологій навчання з урахуванням принципу суб'єкт-суб'єктної взаємодії між курсантами і викладачами має передбачати:

- визнання курсанта повноправним учасником навчально-виховного процесу;
- спілкування на рівні партнерства (викладач має враховувати позицію курсанта, його власну думку);
- взаємну довіру, готовність розділяти погляди та переживання співрозмовника;
- заохочення кожного курсанта до виявлення творчої активності;
- максимальну орієнтацію на здібності, інтереси, нахили курсанта, створення необхідних умов для самовираження;
- активну співпрацю всіх учасників взаємодії з метою вдосконалення вмінь та навичок самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, самореалізації;
- нестандартні прийоми навчально-виховної роботи (наприклад заміна ролей – курсант має змогу спробувати себе в ролі викладача);
- коригування або зміну тактики навчання, якщо попередня не приносить бажаних результатів;
- варіативність способів опрацювання навчального матеріалу тощо.

Отже, умовами успішного навчання є контроль з боку педагогів за виконанням усіх дій, що є складовими відповідної навчальної діяльності, увага до всіх внутрішніх і зовнішніх механізмів її реалізації, удосконалення операційного аспекту, глибокий аналіз спонукально-мотиваційних факторів, кожного виду діяльності, яка характеризується складною взаємодією мотивів, цілей, потреб, інтересів майбутніх працівників органів внутрішніх справ і стимулів, що їх спонукають.

До стимулюючих засобів самореалізації особистості науковець Л. Рибалко відносить створення умов, за яких реалізовувалися б свобода навчатися, рівноправні суб'єкт-суб'єктні відносини, самоосвіту, самовиховання [11, с. 55]. В. Муляр говорить про поняття самодіяльності особистості як процес усвідомленого втілення власних здібностей, знань, умінь, навичок: "завдяки самодіяльності особистість стає творцем не лише власного життя і долі, а й у міру піднесення до всезагального виступає активним суб'єктом суспільних відносин" [7, с. 114–115].

Таким чином, професійна самореалізація неможлива без самовиховної та самоосвітньої видів діяльності, що формують самостійність особистості, її інтелектуальний та всебічний розвиток у період особистісно-професійного зростання, забезпечують новими знаннями та вміннями, необхідними для успішної життєдіяльності в сучасному світі. Виходячи з логіки нашого дослідження ще однією умовою *готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації є розвиток їх здатності до самоосвіти та самовиховання.*

Розвиток здатності особистості до самоосвіти та самовиховання виявляється у самодіяльності і самостійності студентів (курсантів) та вмінні раціонально організувати свою діяльність для більш повної

реалізації потреб, установок, цілей та прагнень професійної самореалізації. *Концепція самоорганізації є надзвичайно актуальною для курсанта, адже підготовка до професійної діяльності у ВНЗ МВС України значно відрізняється від навчання в цивільних ВНЗ: потрібно правильно організувати свій час (у курсантів значно менше вільного часу для самопідготовки та самоосвіти, ніж у студентів), уміти самостійно працювати, мислити, усвідомлювати навчальний матеріал та застосовувати його під час практичних занять, що, у свою чергу, є передумовою ефективного формування в курсантів готовності до професійної самореалізації.* Таким чином, у процесі підготовки курсантів до самоосвіти вважаємо необхідним послідовно формувати:

- мотиваційну спрямованість на досягнення особистісно-професійного розвитку;
- інтерес та потребу в отриманні нових знань;
- вміння свідомо планувати та організовувати свою діяльність;
- навички самостійної роботи під час підготовки до занять;
- вироблення власної методики системного пошуку нових джерел інформації тощо.

Зважаючи на необхідність активізації вмінь та навичок курсантів займатися самоосвітою, нами було запропоновано виконати наступні завдання. Наприклад, здійснити вибіркове конспектування за чітко визначеними вимогами: 1) опрацювати одне або кілька джерел для підготовки конкретного питання; 2) скласти план; 3) визначити структуру презентації матеріалу; 4) подати визначення основних понять, термінів, які зустрічатимуться у процесі розкриття проблеми; 5) обґрунтувати основні положення, думки чи погляди тезисно; 6) зробити висновки; 7) висловити власну позицію.

Результати роботи було перевірено на семінарських заняттях. До змісту завдання входило не лише правильно оформити конспект, але й за допомогою нього презентувати доповідь для аудиторії. Під час перевірки матеріалу ми звертали особливу увагу на те, щоб усі зазначені пункти та вимоги до написання вибіркового конспекту були враховані та виконані.

Важливим завданням для самостійного опрацювання було також творче завдання – створення *Power Point презентації*. Курсанти мали можливість обирати тему презентації самостійно, розкриваючи в ній саме ті аспекти, які їх зацікавили в процесі роботи найбільше. Виконання слайд-презентацій передбачало осмислення, поглиблення, закріплення матеріалу курсантами, формування вмінь та навичок правильно організувати власну діяльність, критично оцінювати свої успіхи та недоліки.

Таким чином, вищезазначені види діяльності були спрямовані на те, щоб привернути увагу курсантів до занять самоосвітою, а також зацікавити їх у необхідності не лише репродуктивного підходу до сприйняття та відтворення матеріалу, а й творчого, суб'єктного, індивідуального.

Серед форм і методів самовиховання дослідники О. Бодальов, О. Ковальова, В. Муляр виділяють самопізнання, самоаналіз, самооцінку, самокорекцію, самоконтроль.

Самовиховання як потреба виникає на певному етапі розвитку особистості, коли остання свідомо ставиться до дійсності, своїх обов'язків, починає дивитись далеко в майбутнє, окреслювати життєвий план, усвідомлюючи, що його реалізація потребує певного рівня розвитку внутрішніх якостей від особистості [4, с. 5].

Вважаємо за доцільне висвітлити деякі форми роботи із самовиховання. Завданнями, що сприяли розвитку в курсантів навичок самопізнання та самоаналізу, були такі: написати твір на тему: "Ким я бачу себе в професійній діяльності?"; вигадати проблемну професійну ситуацію, яку вдалося розв'язати, та проаналізувати причини успіху, свої внутрішні відчуття та міркування; вигадати ситуацію, яку вирішити не вдалося – визначити причини невдач, зробити висновки на майбутнє; скласти перелік особистісно-професійних якостей та властивостей, які мають бути притаманними, на їхню думку, правоохоронцю-професіоналу. Серед таких якостей майбутні працівники органів внутрішніх справ здебільшого називали активність, цілеспрямованість, сміливість, дисциплінованість, організованість, відповідальність, чесність, порядність, принциповість. Наступним кроком було те, що курсанти мали скласти перелік небажаних якостей для міліціонера, серед яких виявилися нервозність, пасивність, нерішучість, запальність, повільність, холодність, нетерплячість та ін. Після цього кожен курсант мав оцінити ступінь сформованості в себе відповідних якостей.

Для вироблення навичок самокорекції в процесі роботи над програмою власного розвитку курсанти мали визначити не лише свої "слабкі місця", а й скласти план дій щодо їх усунення. Під час складання плану курсанти мали передбачати конкретні дії для виконання поставлених завдань: виділити небажані якості та властивості й відпрацювати настанови на самозміну – знайти способи подолання вад; подолати невпевненість у собі, виступаючи з доповідями на семінарах, круглих столах, якщо раніше така діяльність не була їм притаманною; позбутися нерішучості, спробувавши себе в ролі лідера в процесі виконання командних завдань на практичних заняттях; обговорити сумніви щодо власного призначення стати міліціонером з викладачами, командирами, авторитетними людьми, конкретизувати сутність суб'єктивних професійних труднощів та скоригувати шляхи їхнього усунення; визначити, що надихає і спонукає до здійснення діяльності тощо.

Таким чином, самовиховання курсанта визначається завданням підготувати себе до майбутньої діяльності правоохоронця як порядку дій з усвідомлення, визначення професійних пріоритетів у системі органів внутрішніх справ, аналітичного розгляду, співвіднесення, критичної оцінки, постійної рефлексії власних дій та вчинків. Реалізуючи уявлення про себе в результаті самопізнання, самоаналізу, включаючи себе до того чи іншого виду діяльності в правоохоронних органах, курсант має можливість оцінити свою відповідність вибраним ідеалам, усвідомити своєрідність своїх можливостей, співвіднести ці можливості з реальними умовами їх реалізації в органах внутрішніх справ.

Отже, досягнення курсантами ситуації успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили є не лише результатом особистісно-орієнтованого підходу до навчання, підтримки їх індивідуальних інтересів та можливостей, ознайомлення курсантів з технологіями самовдосконалення, самореалізації, максимального сприяння всебічного розвитку, а також результатом їх власної праці, активності, роботи над собою, умінням

самостійно організовувати власну діяльність, ефективно розподіляти час для самопідготовки та самостійної роботи, здійснювати самоуправління та саморегуляцію, що є запорукою самореалізації в майбутній професії.

ВИСНОВКИ

Визначені педагогічні умови підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації спрямовано на забезпечення ефективного формування в майбутніх правоохоронців знань, умінь та навичок досягнення особистісно-професійного зростання. Реалізація запропонованих педагогічних умов дає змогу ознайомити курсантів вищих навчальних закладів МВС України із сутністю та змістом формування готовності до професійної самореалізації за допомогою форм та методів сучасних освітніх технологій. Упровадження запропонованих педагогічних умов у навчально-виховний процес ВНЗ МВС України дасть можливість курсантам досягнути високих результатів у майбутній правоохоронній діяльності та самореалізуватися в ній.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні моделі формування готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : книга для вчителя / Г. О. Балл. – К. ; Рівне, 1996. – 128 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех // Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
3. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Зайцева Алла Віталіївна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 21 с.
4. Ковалев А. Г. Психология и педагогика самовоспитания / А. Г. Ковалев, А. А. Бодалев. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1958. – 90 с.
5. Ковальова А. В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / А. В. Ковальова / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 185 с.
6. Лісниченко А. П. Підготовка майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лісниченко Алла Павлівна; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 20 с.
7. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 214 с.
8. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : кол. моногр. / В. П. Андрущенко, Н. О. Дівінська, Б. І. Корольов та ін.; АПН України; Ін-т вищої освіти / В. П. Андрущенко (заг. ред.), В. І. Луговий (заг. ред.). – К. : Пед. думка, 2008. – 254 с.
9. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін.; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
10. Райко В. В. Формування потреби в професійній самореалізації особистості курсантів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Райко В. В. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
11. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія / Л. С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 443 с.
12. Сердюк Т. В. До проблеми впливу лідерів на діяльність навчальних груп в умовах застосування інтерактивних технологій навчання [Електронний ресурс] / Т. В. Сердюк // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – Вип. № 1. – 2009. – Режим доступу :
13. http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n1_2009_st_32/
14. Чернова Ю. К. Акмеология делового человека / Ю. К. Чернова, И. Н. Григорьева / под ред. В. В. Шипанова. – Тольятти : ТолПи, 2000. – 240 с.
15. Щербій О. С. Педагогічні умови формування морально-психологічної готовності курсантів спеціалізованих ВНЗ до професійної діяльності : монографія / О. С. Щербій. – К. : ТОВ "Три К", 2011. – 254 с.
16. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ВЕРБАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ХОДЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ-ИСТОРИКОВ

Скрябина Татьяна Олеговна

РВУЗ «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта), кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры истории и правоведения (Украина)
e-mail: tartanen@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается важность формирования вербального интеллекта в ходе обучения студентов-историков. Для успешного решения проблемы подготовки квалифицированного специалиста, необходимо создать действенные механизмы реагирования профессионального педагогического мышления, позволяющие правильно оценивать ситуации, эффективно решать педагогические задачи, анализировать и обобщать практику, выдвигать инновационные идеи.

Ключевые слова: интеллект, речь, студент, деятельность, история, мышление, знания, профессионализм.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається важливість формування вербального інтелекту в процесі навчання студентів-істориків. Для успішного вирішення проблеми підготовки кваліфікованого фахівця, необхідно створити дієві механізми реагування професійного педагогічного мислення, що дозволяють правильно оцінювати ситуації, ефективно вирішувати педагогічні завдання, аналізувати і узагальнювати практику, висувати інноваційні ідеї.

Ключові слова: інтелект, мова, студент, діяльність, історія, мислення, знання, професіоналізм.

ABSTRACT

The article considers the importance of forming the verbal intelligence in the training of students studying history. To the successfully problem solution of the training of professionals, the effective mechanisms for responding professional pedagogical thinking must be created, allowing to assess the situation correctly, to address the pedagogical task effectively, to analyze and generalize the practice, to put forward innovative ideas.

Keywords: an intelligence, a speech, a student, a work, a history, a process of thinking, a knowledge, a professionalism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Студенческий возраст – это пора сложнейшего структурирования вербального интеллекта, который очень индивидуален и вариативен. Развивающее обучение в Вузе предполагает формирование у студентов-историков потребности, интереса и умений совершенствовать свои знания и способности, сознательно готовиться к будущей профессиональной деятельности.

Анализ современного исторического образования показывает, что сегодня для успешного решения проблемы подготовки квалифицированного специалиста, необходимо создать действенные механизмы реагирования профессионального педагогического мышления, позволяющие правильно оценивать ситуации, эффективно решать педагогические задачи, анализировать и обобщать практику, выдвигать инновационные идеи.

Практическая педагогическая деятельность характеризуется рядом особенностей, которые оказывают существенное влияние на мышление педагога в своей профессиональной деятельности человеку в основном необходимо оперировать словами как символами, тогда ему потребуется более высокий уровень вербального интеллекта.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Интеллект (от лат. intellectus разумение, понимание, постижение) в психологии определяется как общая способность к познанию и решению проблем, определяющая успешность любой деятельности и лежащая в основе других способностей. Интеллект не сводится к мышлению, хотя мыслительные способности составляют основу интеллекта. В целом интеллект представляет собой систему всех познавательных способностей человека: ощущения, восприятия, памяти, представления, воображения и мышления. Понятие интеллекта как общей умственной способности применяется в качестве обобщения поведенческих характеристик, связанных с успешной адаптацией к новым жизненным задачам [2, с. 20].

В. Ягупов раскрывает интеллект как способность мышления. Способности рационального познания также можно назвать интеллектом. Интеллект не дается от природы, его надо развивать на протяжении всей жизни. В какой-то степени интеллект соответствует уму [3].

По мнению А. Вербицкого интеллект это интегрированное понятие, включающее следующие его разновидности: пространственный, вербальный, математический и практический интеллект (сейчас выделен еще и эмоциональный) [1, с. 34].

Принято различать два основных смысла термина «интеллект» – эволюционный и дифференциальный. С эволюционной точки зрения, интеллект присущ всем членам вида и способен развиваться. Иными словами, все люди обладают определенными умственными способностями, которые отличают их от других видов, и эти

способности изменяются на протяжении жизни. В дифференциальном смысле интеллект характеристика, которая варьирует у разных индивидов внутри одного вида [5].

С этой точки зрения, люди отличаются друг от друга по типу или уровню интеллекта. При интеллектуальной неготовности воспитанников возможны разные варианты развития, одним из которых является вербализм.

Объединение в понятие интеллекта категорий, связанных с познавательным процессом, соответственно предполагает изучение каждой из этих категорий в отдельности. Кроме того, должны быть рассмотрены и некоторые иные слагаемые, из которых составляется личность человека.

Формулировка интеллекта включает в себя, прежде всего, опыт и знания человека. Обе эти категории не могут рассматриваться без учета его способностей и одаренности.

Способности это такие индивидуальные свойства человека, которые помогают ему быстрее и легче овладеть знаниями, приобретать те или иные навыки и умения. Способности психические явления, рассматриваемые более широко, чем интеллект. При этом подразумевается, что способности бывают всегда к какой-то определенной деятельности: познанию и применению его на практике, музыке, технике и т.д. Потому и говорят о способностях не только интеллектуальных, но и музыкальных, художественных, технических [6].

Если направленность и темперамент являются достаточно самостоятельными подструктурами личности, то способности, как и характер, включая в себя черты и направленности личности и характера, являются общими свойствами личности.

Вербальный интеллект это интеллект, который отвечает за такие важные процессы, как письмо, чтение, устная речь, так же межличностное общение. Развить его довольно просто: достаточно изучать иностранные языки, читать исторические книги, представляющие собой научную и литературную ценность (не детективные и бульварные романы), дискутировать по важным темам и т.д. [4]. Таким образом, вербальный интеллект, это грамотность, сообразительность и эрудированность воспитанника.

В своей профессиональной практической деятельности студенту-историку необходимо оперировать словами как символами (политическими, социальными, экономическими, культурными, религиозными), для этого ему потребуется более высокий уровень вербального интеллекта.

Продуктивность познавательных способностей студента-историка снижается в связи с деформацией или разрушением системы операционных механизмов вербального типа: отвлеченное сравнение, обобщение, абстрагирование, анализ и синтез.

Система функциональных механизмов познавательных способностей (первый уровень интеллекта) с возрастом не претерпевает значительных изменений.

Жизнь человека, по мнению Е. Полат, – это, прежде всего, непрерывная адаптация к условиям непрерывно меняющейся среды, это выработка новых форм поведения, направленных на достижение определенных целей, это разнообразное обучение. Обучение может осуществляться на разных уровнях: выработка реактивного поведения, оперативного поведения, когнитивное обучение, концептуальное обучение. В студенческом возрасте наиболее выражены различные формы когнитивного обучения [4, с. 56].

Обучение студентов-историков это воздействие на их психику и деятельность с целью вооружения знаниями, умениями, навыками. Однако последние не исчерпывают результатов обучения. В ходе обучения на основе его содержания развиваются различные стороны психики студентов, формируется личность будущего специалиста в целом. Обучение имеет непосредственное значение для совершенствования научного мировоззрения, развития интеллектуальных и профессиональных качеств.

Характер и количество знаний определяются требованиями современного исторического образования, трудовой деятельности к уровню подготовленности и развития личности специалиста определенного профиля.

Знания, умения, навыки в области своей профессии стержневая часть подготовки и развития студента-историка.

По определению А. Вербицкого, учебная деятельность есть составная деятельность, включающая две подсистемы, или деятельности [1].

Первая основной функциональный ее компонент, который рассматривается как подсистема, или деятельность-учение. Подготовительные функциональные компоненты учебной деятельности объединяются в другую подсистему деятельности обучения. Деятельность учения это акт познания, реализуемый учащимися через усвоение наличного опыта. Деятельность обучения направлена на обеспечение условий успешного осуществления деятельности обучения [там же].

Г. Селевко, характеризуя интеллектуальную сферу, выделяет следующие компоненты [5, с. 78]:

- виды мышления (творческий, познавательный, теоретический, эмпирический и другие);
- стиль мышления (аналитический склад ума, образное мышление, наглядно – образное и др.);
- качества ума (сообразительность, гибкость, самостоятельность, критичность, способность действовать в уме и др.);
- познавательный процесс (внимание, воображение, память, восприятие и др.);
- мыслительные операции (вычленение, сличение, анализ, синтез, систематизация, абстрагирование, формализация, конкретизация, интерпретация и др.);
- познавательные умения (умение поставить вопрос, вычленить и сформулировать проблему, выдвинуть гипотезу, доказать её, сделать выводы, применить знания и др.);
- умение учиться (планировать, ставить цели, читать и писать в должном темпе, конспектировать и др.);
- внепредметные знания и умения;
- предметные знания, умения и навыки;
- целостная система общеобразовательных и специальных знаний;

- совершенствование мыслительных действий.

Для мыслительной деятельности человека существенна ее связь не только с чувственным познанием, но и с языком, речью. Благодаря речи становится возможным отвлечь от познаваемого объекта то или иное его свойство и закрепить, зафиксировать представление или понятие о нем в специальном слове. Мысль обретает в слове необходимую материальную оболочку, в которой она и становится непосредственной действительностью для ее субъекта, других людей и нас самих.

Человеческое мышление невозможно без языка. Всякая мысль возникает и развивается в неразрывной связи с речью. Чем глубже и основательнее продумана та или иная мысль, тем более четко и ясно она выражается в словах. И наоборот, чем больше совершенствуется, оттачивается словесная формулировка какой-то мысли, тем отчетливее и понятнее становится сама эта мысль.

Формулируя свои размышления вслух для других, человек тем самым формулирует их и для себя. Такое формулирование, закрепление, фиксирование мысли в словах помогает задержать внимание на различных моментах и частях этой мысли и способствует более глубокому ее пониманию. Благодаря этому и становится возможным развернутое, последовательное, систематическое рассуждение, т.е. четкое и правильное сопоставление друг с другом всех основных мыслей, возникающих в процессе мышления.

В живом слове заключены важнейшие предпосылки дискурсивного, т.е. рассуждающего, логически расчлененного и осознанного мышления. Благодаря формулированию и закреплению в слове, мысль не исчезает и не угасает, едва успев возникнуть. Она прочно фиксируется в речевой формулировке устной или даже письменной. Поэтому всегда существует возможность в случае необходимости снова вернуться к этой мысли, еще глубже ее продумать, проверить и в ходе рассуждения соотнести с другими мыслями. Формулирование мыслей в речевом процессе является важнейшим условием их формирования.

Вопрос о связи мышления и речи является для психологии крайне важным. Он привлекал к себе внимание ученых на протяжении всей истории развития психологических исследований. Предлагаемые решения были различными от полного разделения речи и мышления и признания их совершенно независимыми друг от друга функциями до столь же однозначного и безусловного их соединения вплоть до абсолютного отождествления. Современная психология рассматривает мышление и речь как неразрывно связанные, но в то же время самостоятельные реальности.

Важным элементом современного исторического образования является методологическая подготовка. Развитие науки и практики достигло такого уровня, что студент не в силах усвоить и запомнить все необходимое для своей будущей работы. Поэтому ему лучше усваивать такой учебный материал, который при своем минимальном количестве вооружит его максимальным количеством информации и, с другой стороны, позволит в дальнейшем успешно работать в ряде областей. Здесь встает задача наиболее экономного отбора научных знаний по всем предметам обучения в вузе. Но этого недостаточно. Важно вместе с тем всесторонне развивать общий интеллект у студентов, способности решать различные задачи.

Будущий учитель истории без достаточно высокого уровня профессиональной речи не сможет успешно выполнять свои практические обязанности. Очень важно, чтобы студенты расширяли свой общий и профессиональный словарь, вырабатывали умения и навыки свободного и правильного владения профессиональным языком, учились кратко, четко и логично излагать свои мысли на занятиях, развивали навыки быстрого чтения.

Для развития профессиональной речи следует подражать преподавателям, тренироваться в правильном произношении слов и их сочетаний в соответствии с нормами современного русского языка. Самоконтроль и самооценка эмоциональной выразительности, громкости, смысловой точности и ясности профессиональной речи вырабатывается на основе указаний преподавателей и взаимооценок студентов группы. Использование магнитофона для записи и прослушивания выступлений может также служить средством совершенствования речи [3].

Студентов следует нацелить на самостоятельную работу над речью: свободно выступать на семинаре (без подробного конспекта), учиться говорить так, чтобы словам было тесно, а мыслям просторно, встретив незнакомое слово обращаться к словарям, запоминать яркие выражения, устранять дефекты произношения и т.д. Надо поддерживать стремление студентов-историков к четкому речевому оформлению своих мыслей, так как действительно осмысливается и понимается то, что может быть выражено словами. Большое значение для обучения устной речи имеет создание проблемных ситуаций, вызывающих потребность и мотивы высказывания, выдвижения предположений, активного мышления.

ВЫВОДЫ

В вузах следует больше внимания уделять формированию вербального интеллекта, обучению речевому этикету, нужному набору фраз и т.д. Современный будущий учитель истории это специалист, высококультурный человек, что должно чувствоваться и в его речи. Система знаний, навыков, умений, отвечающая будущей специальности студента, необходимая предпосылка успеха его практической профессиональной деятельности. Внешне эта система проявляется в точных, безошибочных действиях специалиста, в творческом исполнении заданий. Вместе с тем профессиональное мастерство опирается на высокие мотивы, моральные и психологические качества специалиста. Поэтому формирование знаний, навыков, умений должно сочетаться с формированием личности студента в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : Контекстный подход : Метод. пособие. – М. : Высш. школа, 1991. – 207 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка / А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
3. Педагогіка / В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
4. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. Полат. – М. : Академия, 2005. – 272 с.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. М. Селевко. – М. : ПОСТМЕТОДИКА, 1998. – 159 с.
6. Сластенин В. А. Педагогика : Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В. В. Исаев, Е. Н. Шиянов, В.А. Сластенин. – М. : Академия, 2002. – 576 с.

THE DEVELOPMENT OF TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE IN RURAL MOUNTAIN ELEMENTARY SCHOOL

Varetska Olena Volodimirivna

Institute of Higher Education, National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctoral Candidate, PhD,
Associate Professor (Ukraine)
e-mail: olena_varetska@mail.ru

ABSTRACT

This paper attempted to illuminate the importance of social competence for elementary school teacher in rural mountain environment. The author analyzes the essential features, social and pedagogical challenges in rural schools, sensible changes characteristic of the modern village. Special attention is paid to the rural mountain school as a center of educational and social activities, its peculiarities and factors causing them, including the effect of mountain environment, climatic conditions, administration method, traditions, etc.

It's pointed out that teachers are also exposed to the effect of mountain environment. They work under tough weather conditions, often in a closed team, in the atmosphere of professional, social, economic and political information scarcity, which leads to a rapid "aging", gradual professional, social decline and social competence development recession. The author proves the need to consider the environmental impact in the design of modern school, the need for innovative processes while maintaining the national spirit and the environment; the development of social competence of elementary school teacher in constantly changing social rural mountain environment is in the focus of attention.

Keywords: social competence, primary school teachers, rural mountain school, socio-cultural environment.

РЕЗЮМЕ

У статті висвітлюється актуальність розвитку соціальної компетентності вчителя початкових класів сільської гірської середовища. Автором проаналізовано специфіку, соціально-педагогічні проблеми сільської школи, помітні зміни, які відбулися у сучасному селі. Особливо уваги приділено сільській школі гірської місцевості як осередку не тільки педагогічної, а й соціальної діяльності, розглянуто її специфічні риси та фактори, які їх обумовлюють, зокрема вплив навколишнього середовища гірських районів, кліматичні умови, спосіб управління, традиції тощо.

Показано, що вчителі також відчувають у своїй діяльності вплив гірського ландшафту. Це робота у складних природних умовах, часто у закритому колективі, в атмосфері обмеженості професійної, соціально-економічної, політичної інформації, що призводить до швидкого "старіння", поступового зниження професійної та соціальної активності, сповільнення розвитку соціальної компетентності. Автор доводить необхідність врахування впливу середовища у процесі моделювання сучасної школи, необхідність інноваційних процесів за умови збереження національного духу, природного середовища, висвітлює особливості розвитку соціальної компетентності вчителів початкової школи в умовах постійно змінюваного соціокультурного середовища гірської місцевості.

Ключові слова: соціальна компетентність, учитель початкової школи, сільська гірська школа, соціокультурне середовище.

РЕЗЮМЕ

В статье освещается актуальность развития социальной компетентности учителя начальной школы, находящейся в сельской горной среде. Автором проанализирована специфика, социально-педагогические проблемы сельской школы, заметные изменения, которые произошли в современном селе. Отдельное внимание уделено сельской школе горной местности как ячейке не только педагогической, но и социальной деятельности, рассмотрены ее специфические черты и факторы, которые обуславливают, в частности влияние окружающей среды горных районов, климатические условия, способ управления, традиции и т.п..

Показано, что учителя также испытывают в своей деятельности влияние горного ландшафта. Это работа в сложных природных условиях, часто в закрытом коллективе, в атмосфере ограниченности профессиональной, социально-экономической, политической информации, что приводит к быстрому "старению", постепенному снижению профессиональной и социальной активности, замедлению развития социальной компетентности. Автор доказывает необходимость учета влияния среды в процессе моделирования современной школы, необходимость инновационных процессов при сохранении национального духа, природной среды, освещает особенности развития социальной компетентности учителей начальной школы в условиях постоянно меняющегося социокультурной среды горной местности.

Ключевые слова: социальная компетентность, учитель начальной школы, сельская школа горной местности, социокультурная среда.

STATEMENT OF THE PROBLEM

Socioeconomic changes and relevant reforms in Ukrainian education consistent with the Bologna Process require the application of the competency approach to education and training, the need to develop social competence of elementary school teachers, especially in rural mountain schools.

It should be noted that the issue of the introduction of competence-based approach has recently attracted the attention of the Ukrainian and foreign scholars focusing on the development of future teachers' social competence of different categories, experts in social work, psychologists, students getting a degree in Psychology and Pedagogy

(G. Mosyahyna, Y. Mynyts, R. Skirko).

It should be emphasized that among the substantial amount of literature available on the subject of practice and training of the rural school teachers particularly noteworthy are the works on training students for social and educational activities in rural areas (O. Mezhyrytsky, V. Mizherikov, T. Pushkareva, M. Yermolenko), socialization of children in rural educational systems "Comprehensive education - pre-school", the formation of social competence of elementary school children, rural students. Of special interest are the works researching the following issues:

elementary schoolchild personality development in the mountain environment of the Ukrainian Carpathians, the specific nature effect on the professional training, education and development of mountain children (V. Khrushch, J. Moskalenko);

the peculiarities of mountain elementary schools functioning, scientific and methodological, educational and cultural activity, studies and pedagogical work, labor and professional training, educational and social space of the mountain school (I. Chervinska, G. Dovhanych, G. Izvekova, V. Khrushch, O. Kilichenko, V. Kovalchuk, R. Lychkovska, L. Slivka, I. Zelenchuk);

psychological and pedagogical creative abilities of teachers in the mountain environment, professional training of elementary school teachers to promote their skills to work in mountain schools, their steady professional development, the ways to improve the educational process in rural mountain school (I. Chervinska, V. Khrushch, L. Prysiashnyuk, S. Tomenchuk).

It should be noted that the problem of mountain schools are not purely Ukrainian, the matter in question is the human civilization function, mountain people social identity, the relationship between man and nature, economy and education. These issues have been in the focus of attention of the international community, they were discussed in various scientific forums, including the Krakow conference "Central and Eastern Europe Green Ridge" (1998), 5th Conference "Environment for Europe" (Framework Convention for the Protection and Sustainable development of the Carpathians signed by seven countries in the Carpathian region such as Poland, Romania, Serbia, Montenegro, Slovakia, Hungary, Ukraine and the Czech Republic, Kyiv, 2003) [2], the Congress of Local and Regional authorities of the European Council "Sustainable development of the Carpathians and other mountain regions in Europe" Uzhgorod, September, 2010, etc. Mountain school issues are considered in the UN International Programme "Programme for Sustainable Development in Mountain Areas", UN conference proceedings (Rio de Janeiro) and others.

Noteworthy is the research project "Mountain School. Status. Problems. Prospects", managed by the scholars of the Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Vasyl Khrushch is the author and project director) [10].

Unfortunately, the development of the social competence of elementary school teachers in rural mountain areas has not been in the focus of scholar's attention.

THE MAIN MATERIAL OF RESEARCH

It is well known that the rural school has a special status in the system of high-school education as a cultural center and a source of intellectual and creative enrichment with a specific village philosophy and subculture performing the main function. The primary educative force of the rural school is spiritual wealth, knowledge, erudition, teacher's outlook. Therefore, A. Makarenko believed that a child should not rail against the unpredictable chaos of social influences, but rather get included into the diversity of social reality, in a pedagogically organized and appropriate way [6]. A rural teacher is constantly in the spotlight for his students and parents, he is the culture beam and an ideal of conduct, which in turn affects the attitude to the subject he teaches, and therefore his success.

It's of importance for the teacher to have high pedagogical skills, share his experience, passion and beliefs with younger generation to form social orientation and social behavior. Note that the A. Makarenko delivers an interpretation of the social function of education only in one direction (from the older to the younger generation) and in addition (from the youngest to the oldest) he introduces the problem of generations interaction, their historical change [7].

The research-oriented analysis of publication [5; 6; 18; 19] enables to conclude that the specificity of the rural school is the following:

1. Proximity to nature, agricultural environment creates favorable conditions for training students to live in the countryside, to be engaged in agriculture and be independent in solving economic and life problems.
2. Following the best traditions of popular pedagogy.
3. Perfect teacher's awareness about children character, living conditions, family relationships, relationship to peers, etc.
4. Importance of public opinion, teacher's authority.
5. Territorial integrity, common problems, concerns, interests, sharing common team-spirited workforce by most parents, constant communication outside school, close relationships, intimate forms of communication between people of different ages, professions, generations.
6. Building educational process taking into account local historical, cultural, human, moral, ethical, natural production values, customs and traditions of the environment.
7. Lack of competence and small size of most rural schools.

However, the economic, social, ethnic, demographic and geographic factors cause the following socio-pedagogical problems in rural schools:

- under-staffing, shortage of teachers on certain subjects;
- relatively low initial educational opportunities for rural students as a result of underestimating of nursery education (a small number of rural children attend nursery schools) and unfavorable learning environment in the family

(computer, mutual understanding with parents etc.)

- a significant proportion of family members time is spent on their household activities;
 - overwork of rural teachers at household interfering with the process of self education, family pedagogisation;
 - non-systematic schooling, as a result of seasonality and instability of agricultural activity and irregular parents requirements to children teaching;
 - lack of extracurricular institutions, cultural centers in rural areas;
 - inability to implement school health functions;
 - restricting the ability of teacher's self-education;
 - lack of methodological and academic support in the educational process;
 - increased disease risk for the children who don't go to a local school and have to use transport;
 - depression of culture-educational function, which negates the child's participation in extracurricular activities,
- complicates interaction with parents [1]. The above is confirmed by a survey of teachers in rural schools [5].

It should also be taken into account that the significant changes that have occurred in the modern village, including the possibility of combining accommodation in the countryside with productive work in the urban area, active migration of young people from villages to cities and thus a certain reduction of the number of people, including school children, lack of finance, lack of aid from the side of agricultural enterprises and at the same time potential partners growth, emergence of new businesses (rural entrepreneurs, farmers, private farms owners) and socio-cultural entities (religious groups, new social organizations, etc.). Under these conditions, a rural teacher, especially in elementary school as he works with students whose age is the most sensitive, has to learn to interact with the changing environment, develop social competence in his students and himself.

It is important to note that rural mountain school besides the abovementioned has a number of specific features, on the one hand, caused by slow social development, peculiar human interaction with wilderness, unstable harsh climate, landscape and natural character of the mountains, the risks posed by certain natural disasters, scarce population, demographic and economic characteristics of mountain villages, gas heating lack, land and arable land shortage, "alienation of the main forestry income from the people of the Carpathians, decline of the local economy, namely the traditional livestock industry – sheep breeding, and, on the other hand, caused by flagrant errors and disadvantages of forestry and forest management, etc." [17], schools uniformity, weak economic facilities, lack of professional personnel, remoteness from the cultural, scientific, administrative centers, railway stations.

Teachers also feel the impact of mountainous landscape. Working in a small, often closed team, isolated from daily contact with fellow-professionals, in the atmosphere of professional, social, economic and political information scarcity, living in difficult natural conditions, the teacher "ages" quickly, his professional and social activity is gradually decreasing [4]. We believe that such circumstances cause social competence development recession.

Alternatively, rural mountain area can be described as a specific spiritual and ecological environment for human development with rich traditions, life values, romanticism and optimism. These conditions undoubtedly affect the training, education and development of mountain children and teachers' professional and social activities, since the school doesn't have only professional, but also a social function; it is an important factor of social changes.

It should be noted that the impact of natural and economic conditions for the development of personality has been stressed by eminent philosophers, psychologists, ethnologist and teachers. We meet a reference to M. Gogol in a publication by a famous Ukrainian ethnopsychologist M. Piren [9] on irreversible loss that mentality of the nation and its spirituality suffers as a result of any acts of distortion and destruction of the environment as the centre of national life.

Nature determines the peoples appearance, since "a man imbues his natural environment, masters it, realizing his own objectives and at the same time enriches himself, his life and body, and, indirectly, his soul and thoughts are enriched by the nature" [3], thus the man and the nature feel mutual interference.

O. Kulchytsky, I. Rybchyn, D. Chyzhewsky explained the Ukrainian character on numerous occasions considering the influence of environmental factors on it.

Thought-provoking is the report by Oleksandra Savchenko on the need to take into consideration the environment impact in the modern school designing procedure. The scholar states that this most important component, functioning as an active teacher's ally for broad positive impact on pupils, was previously ignored in Ukrainian education. Today, this approach is very popular and widely applied in theory and practice of innovative schools; it has turned into a methodological principle of management research for a modern rural school, a huge reserve of modernization for it. Not only the content and new information technologies should be a powerful molding factor, but education environment as well. This is especially true for rural schools where children are engaged in active interaction with the natural, social, gaming, educational, recreational, manipulative and professional environment [11; 12].

By the way, there is quite a strong and longstanding tradition to use such notions as "sociocultural situation", "socio-cultural dynamics", "sociocultural context of education" analyzing the evolution of education as a social and cultural phenomenon. We attempted to examine the nature of "socio-cultural environment of rural schools" [15; 16].

The study of the Russian scholar A. Tsyrunikov also draws our attention. He writes his books based on the material of the long-term educational expeditions to Yakutia, Komi Republic, the Southern Urals, the Altai mountains and Karelia, discovers a unique phenomena in Russian education - unexplored sociocultural phenomena, processes happening in rural mountain schools, in the schools of the Far North. Based on global experience of countries that are intensively developing, their transition from a society that imitates to the society that produces its own ideas (so-called "Asian dragons": China, Japan, Southeast Asia) is closely connected to a combination of modernization with cultural tradition, effective general civilizational transformation of schools on a national basis [13]. Anatoly Tsyrunikov points out the need of another mental sociocultural paradigm and a different approach to the organization and development of the education system. In addition, the author emphasizes another important factor – ethno-regional. On the one hand, it can appear a kind of specification, an ethnic link to a particular place of its historical fate realization, patterns of life and

thought formation, specifying the nature education. On the other hand, ethnoregional factor is the essence of education, which is manifested in its purpose, content, philosophy and technology, construction and organization framework, types of schools: the abovementioned vary in national ethnoregional coordinates and result from this ethnoregional factor [14].

Thus, it is possible and urgent to increase innovation processes productivity while maintaining the national spirit and the environment, while a rural mountain school teacher, particularly in the elementary school, since he works with students whose age is the most sensitive, should learn to interact with the changing environment, developing his own and his students' social competence.

The matter in question is the development of social intelligence, social skills, ability to establish social contacts, a gift to respond flexibly, adapt to changes in society and act accordingly to solve the problematic nature of the interpersonal situation, tackle not only the issues of narrow professional content but "borderline", located at the intersection of various fields, identify social initiatives, leadership skills, master new social roles and functions (information, marketing, design, monitoring, etc.), take advantage of the natural factors for better all-round harmonious development of students to increase the efficiency of the educational process, etc.

CONCLUSIONS

Thus, what is meant here is the pedagogical orientation of the teacher in the rural mountain schools in the social environment, the construction of the activities taking into account the needs of people living in rural areas, historical and social traditions, socio-economic and cultural opportunities in the region, i.e. the relevance and development of teachers social competence, particularly in the elementary school in an ever-changing socio-cultural environment in rural mountain areas.

REFERENCES

1. Education in Ukraine Strategy Reform : Educational Policy Recommendations. – Kiyv : "K.I.S.", 2003. – P. 13-125.
2. Framework Convention for the Protection and Sustainable Development of the Carpathians . Article 2 // Supreme Council. – 2004. – № 32.
3. Gachev G. National Images of the World: Lectures. – Moscow. : Academia, 1998. – P. 47-48.
4. Khrushch V. Mountain Region as a Special Macroevironment for Students' Training, Education and Development [Electronic resource]. – Access the journal : <http://www.gs.frankivsk.org/Content/files/Magazine/1/docs/04-3-Rozdil/02-Hrushch.doc>.
5. Kychuk N. Modern Rural School Future Teacher : University Training Vector [Electronic resource]. – Access : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/2/visnuk_17.pdf.
6. Makarenko A. S. Teaching Essays : in 8 vol. – V.5. – Moscow : Pedagogy, 1984. – P. 14.
7. Makarenko A. S. Teaching Essays : in 8 vol. – Vol.7. – Moscow : Pedagogy, 1986. – P. 38.
8. Mizherikov V. A., Ermolenko M. N. Specificity of Teachers in Rural Schools: in the book. Introduction to Educational Activities [Electronic resource]. – Access the journal : <http://co.zapitai.com.ua/text/10689/index-1.html?page=5>
9. Pyren M.I. Fundamentals of ethnopsychology : A Tutorial . – K., 1997. – P. 74 .
10. Research project "Mountain School. Status. Problems. Prospects" [Electronic resource]. – Access the journal : <http://www.gs.frankivsk.org/Content/files/Magazine/1/docs/03-2-Rozdil/02-proekt-ukr.doc>.
11. Simulation of Rural Schools Development: Ukrainian Festival Competition Experience // Ridna School. – 2007. – №2. – P. 3-8, 7.
12. Savchenko Olexandra, Models of Ukrainian School // Osvita of Ukraine, 2006. – № 81, October, 27. – P. 5.
13. Tsurulnikov A. V. Sociocultural Foundation of the Educational System. Sociocultural Situation Method // Theoretical and Applied Research, 2009. – P.40-65.
14. Tsurulnikov A. V. The Education System in Ethno-regional and Socio-cultural Dimensions. – Saint-Petersburg : Publishing House: ANO "Pedagogical Cooperation Agency", 2007.
15. Varetska O. V. The Development of Elementary School Teacher's Social Competence in a Socio-cultural Environment of Rural Schools // Updating the Content, Forms and Methods of Training and Education in Educational Institutions: Bulletin. Academic Notes of Rivne State Humanitarian University. Issue 6 (49). – Rivne : Rivne State Humanitarian University, 2013. – P. 118–123.
16. Varetska O. V. Network Forms of Agent Interaction in Socio-cultural Space // Department of Education in Rural Area / [V. J. Yastrebova, O. V. Varetska, L. G. Kondratova, T. M. Babko] methodological manual. – Zaporizhia : Accent Invest-Trade, 2012. – P. 35-84.
17. Verhovyna – the Region of Special Attention // Galicia, 2006. – №159-160 (October, 19).
18. Yastrebova V. J. Social and Pedagogical Principles of Headmaster Management in Rural Areas. – Kiev : Monograph : Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Education Publishing House, 2007. – 350 p.
19. Yastrebova V. J. The Phenomenon of Rural schools in the educational environment of Ukraine : Methodological Manual // V. J. Yastrebova, O. V. Varetska, I. A. Hashenko, L. G. Kondratova – Kiev : Publishing House : KPU, 2010. – 204 p.

FORMATION OF THE OPTIMAL MODEL OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE FIELD OF JEWELLERY STORES RETAIL CHAIN

Matvieieva Iuliia Tagibekivna¹, Myroshnychenko Iuliia Oleksandrivna²
Sumy State University, Candidate of Economic Sciences, assistant, Faculty of Economics and Management (Ukraine)¹,
Sumy State University, Candidate of Economic Sciences, senior lecturer, Faculty of Economics and Management
(Ukraine)²
e-mail: alibekova@ua.fm¹, elfida@ukr.net²

ABSTRACT

The article deals with the problems of optimal model of personnel management formation in the field of jewellery stores retail chain. It introduces the salary accounting schemes and methods of retail trade workers financial stimulation. The analysis of the optimal level of relation between the salary rate and sales volume taking into account the influence of different external factors on the work of the jewellery stores retail chain is carried out.

Keywords: personnel management, salary, motivation, "secret customer" method, jewellery stores retail chain.

PROBLEM STATEMENT

In the modern conditions, the problem of the efficient personnel management in the field of jewellery stores retail chain is quite important, especially with the implementation of new instruments of motivation, providing salary determination depending on the sales volume. Moreover, the practice of successful personnel management in the field of jewellery stores retail chain shows that shop assistants working efficiency depends more on the structure of labour compensation than on the salary rate. The optimal combination of the salary rate, premiums, allowances, surcharges, and bonuses makes it possible to achieve improvement of the personnel's motivation for individual and corporate problems solution, quality labour promotion, interest reinforcement in sales volume increasing, and distribution chain image formation.

The development of new methods of organization personnel management are represented in the works of such native and foreign scientists as M. G. Avilov, N. A. Volgin, A. P. Egorshin, A. Ya. Kibanov, Yu. G. Odegov, S. D. Reznik, S. V. Shekshnia, V. A. Lukianikhin, M. M. Petrushenko, M. D. Vinogradskii, A. Ya. Kibanova, O. V. Krushelnitskaia, F. I. Khmil, P. V. Shchyokin [1; 2]. Their scientific works are devoted to the theoretical analysis and practical instructions on the personnel management organization at the enterprises. The problems of motivation and personnel management in trade chains is described in the scientific works of such researchers as B. Berman, J. Evans, A. Barton, F. Kotler, M. Levi. The particular interest in the problem of motivation system and efficient personnel management creation in the field of jewellery stores retail chain of some other practitioners should be mentioned as well. Among them are Elena Danilova (director of the HR-consulting department of the consulting group, Borlas) and Konstantin Kuleshov (jewellery marketer).

Paying tribute to the scientific and practical importance of works of the above-mentioned authors, it should be noted that certain circle of tasks on conceptual and methodological justification of the optimal model of personnel management in the field of jewellery stores retail chain is insufficiently developed.

The objective of the article is to improve the methodological approaches to personnel management organization on the basis of establishment of optimal level of the dependence between salary size and sales volumes taking into account influence of various external factors on the jewellery stores retail chain activity.

THE MAIN BODY OF THE RESEARCH MATERIAL

The analysis of the theoretical and methodological approaches to the personnel management system organization leads to the conclusion about lack of the universal technique of the retail trade assistants' material stimulation, which would be applicable and efficient for all stores. Schemes of the salary accounting have to consider specifics of the jewellery stores retail chain, region development rate, seasonality. Thus, it is necessary to consider the following principles of the salary accounting:

- determination of the average shop assistant's labour remuneration above the minimal remuneration, which is established by the state;
- maximum independence in the issues of labour organization and remuneration;
- promotion of high quality customer service;
- indexation of salary in accordance with growth rates of inflation;
- provision of the organization employees' social security by means of state and intracompany guarantees of labour;
- justice principle (remuneration system should be clear and logical for the personnel);
- flexibility principle (remuneration system should respond to variation of the personnel labour efficiency);
- system of salary calculation shouldn't lead to fast and significant decrease of income rates in order to avoid discontent and fluctuation of the personnel.

While choosing the scheme of assistant's salary accounting in the field of jewellery stores retail chain, spontaneity factor of jewellery purchase should be also taken into consideration. The customer spends some time for choosing and deciding to buy jewellery. Assistants from different shifts can work with the customer during the period of decision-making. In view of this feature of jewellery stores [3], we can conclude, that it is invalid to associate salary size

with the personal sales figures. It is also recommended to adhere to the “common pool” method while determining the premiums share. In this case, the premiums part of the salary is divided into equal shares between all assistants in accordance to the quantity of their actual working days (in case they are employed unevenly during a month).

The structure of labour compensation as a set of remunerations to the employee for his labour duties fulfilment includes salary, allowances, premiums, and bonuses (Fig. 1).

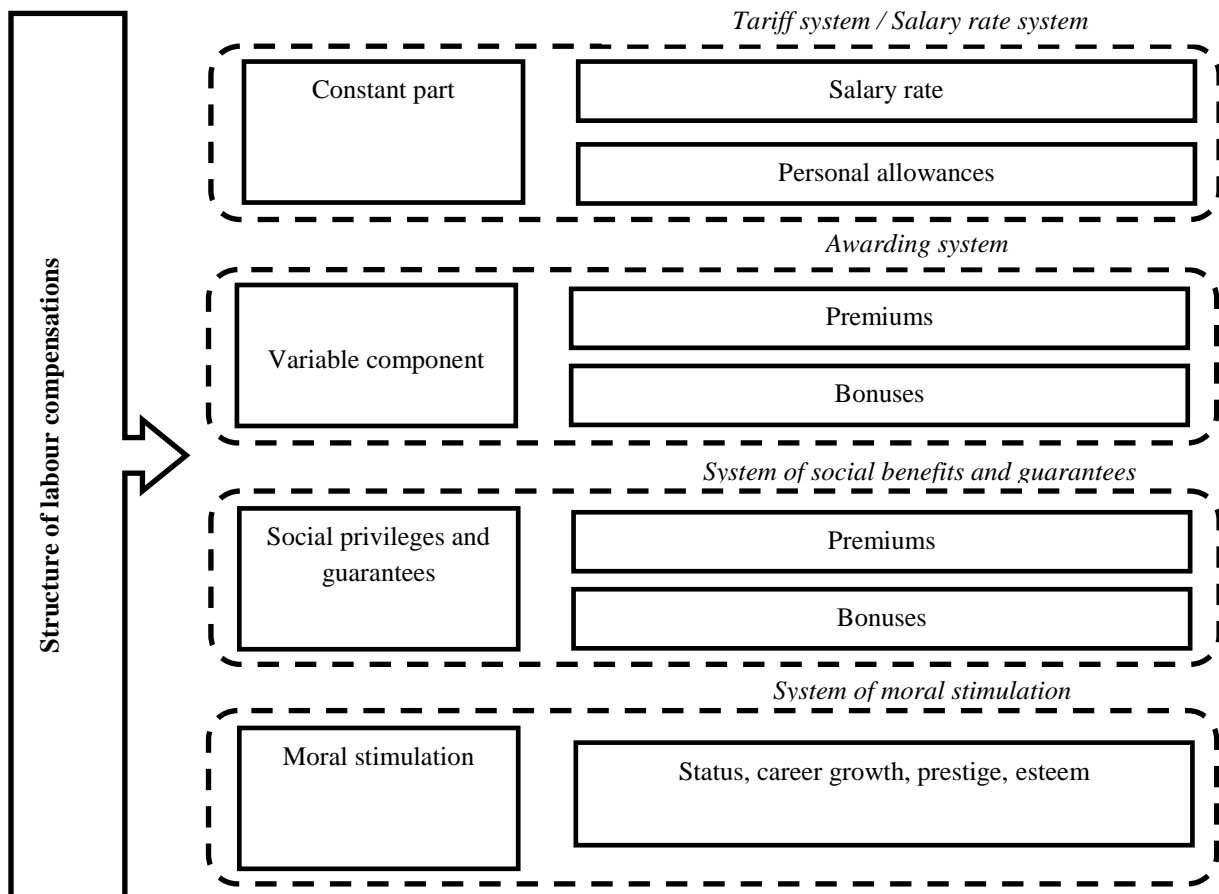

Fig. 1. Structure of labour compensation

Salary (base salary rate, official rate of pay) is a rate of monthly money payment as a part of the salary, which is paid to the worker for his labour norms fulfilment (labour duties) of certain complexity (qualification) during determined time without compensation, stimulating, and social payments. This remuneration is fixed, obligatory to payment, and is the minimum guarantee of the worker’s labour compensation, and he can’t get less payment in case of labour duties fulfilment.

Allowances and surcharges are payments to the personnel for special nature of works, fulfilment of work beyond the limits of normal duration, work on days off and holidays, fulfilment of various qualifications work, long service at the company, traveling nature of works, etc. They may have obligatory (provided by laws) and corporate (provided by domestic policy of the company) character. In a number of companies, the system of allowances and surcharges for increase of work efficiency is created. Allowances and surcharges are united under the name “compensation payments”.

Premiums are periodic payments, which are given to the employee for the actual achievement results of the position objectives. Sometimes they are called “variable part” and aren’t always visible in the final results of the company as a separate element. Generalized values of the salary are seen more often. The premium is a periodic payment received by the employee for the actual achievement results of the position objectives.

Bonuses, as well as premiums, are additional remuneration, but they have no constant character and their existence does not always make a reservation in special agreements on payment and working conditions [1].

There are the following schemes of salary accounting in the field of jewellery stores retail chain:

1) *salary accounting with the use of the sales plan fulfilment percentage.* Calculation principle can be presented as follows:

$$S=R+P, \tag{1}$$

where S – total salary; R – rate of salary part; P – premium part.

The premium part can be presented as follows:

$$P=R \cdot O, \quad (2)$$

where O – overall result of the sales plan fulfilment, which can be written down as a ratio, %:

$$O=AS/PS, \quad (3)$$

where AS – actual sales; PS – planned sales

Five levels of the sales plan fulfilment can be distinguished: 80, 90, 100, 110, and 120%. If plan fulfilment percentage makes less than 80%, employees get the fixed premium of 50% of the salary, that is minimum (guaranteed *ceteris paribus*) earnings make 150% of the salary. Achieving planned indicators of 80, 90, 100, 110, and 120%, employees get a premium 80, 90, 100, 110, and 120% of the salary rate respectively. It should be noticed, that at the plan more than 120% fulfilment, the premium part is fixed as 120% of the salary rate.

Salary calculation formula in the result can be written down as follows:

$$S=R+R \cdot O, \quad (4)$$

or

$$S=R+R \cdot AS/PS, \quad (5)$$

In case the assistants are occupied unevenly during a month, the premium part is distributed proportionally to the contribution of each shift (employee).

This method has a number of advantages:

- flexibility: ability to react sensitively to the change of the working efficiency of the employee that gives both the employee, and the employer a sense of system justice;
- powerful motivational potential: selection of criteria for assessment in strict accordance with the purposes of the company allows to support “correct” behaviour of the employees, at the same time satisfying their interests;
- allows to use both encouragement method, and punishment method. Encouragement considerably increases at the maximum indicators, and punishment is present in not classical form of the penalty, demotivating influence of which is already known, but in the form of decreasing coefficient in case of failure to achieve necessary for the company indicators.

2) *salary accounting with the use of time and premiums system*. Calculation principle can be presented as follows:

3)

$$S=R+S+P, \quad (6)$$

where S – surcharges; R can be presented as follows:

$$R=(R_o/D_{norm}) \cdot D_{actual}, \quad (7)$$

where R_o – official rate of salary (constant part); D_{norm} – norm of the working days (number of working days in a month, established by the enterprise); D_{actual} – actual days worked (actual days worked, indicated in the time-ticket table).

Official rates of salary are a subject to revision and alteration under the change of the minimum salary rate, established by the state, considering city population (with the population less than 200 000, from 200 000 to 1 000 000, and more than 1 000 000 citizens).

The time, exceeding normal duration of working time, is additionally paid. Considering the value of 1 working hour, its calculation can be presented as follows:

$$V_h=R_o/H_{norm}, \quad (8)$$

where V_h – the value of 1 working hour; R_o – official rate of salary; H_{norm} – norm of the established working hours.

Premiums and bonuses calculation principle is given in table 1.

It should be mentioned that “Secret customer” procedure means not only system of bonuses and promotions. Under the condition of unsatisfactory completion of this procedure, the employee from this organization can be fined and punished by deprivation of certain percentage of the rate of salary constant part, table 2.

According to the table 2, employee of the jewellery stores retail chain has no risk to lose his salary only in case of getting more than 76 scores of 100 scores. At the same time, it is necessary to take into account the subjectivity of the “Secret customer” procedure.

While analysing table 1, it can be concluded, that jewellery store employee’s salary depends on the number of the sold jewellery items and quality of the clients service. Yet, as a matter of fact, the motivation system is constructed in such a way, that the amount of salary is constantly corrected, and not for the employee’s benefit.

Table 1

Schemes of bonuses calculation

Bonus type	Calculation principle										
Bonus for individual sales, №1: (IS)	It is calculated at the rate of 0.8% (of the main product) of each assistant's individual sales, discount of 0.2% of each individual store assistant's sales, 1% Sunrise diamonds group * for individual goods groups sold at special prices or with a discount, the amount of the bonus is set by the order of the Director general in the amount of 0% to 1% (that is introduced into the Accent system). <i>Accent is a software for accounting and management, designed for jewellery stores chain</i>										
Sales bonus, depending on the cheque value, №2: (CV)	It is calculated by increasing the bonus for individual sales of each individual cheque of certain value. Correction factor is applied to the bonus for individual sales of such cheque. The difference between the bonus for individual sales before and after applying multiplying factor is the very sales bonus, depending on the cheque value. <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th>Cheque value</th> <th>Multiplying factor</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>From 2000 to 3000 UAH</td> <td>1.5</td> </tr> <tr> <td>From 3000 to 5000 UAH</td> <td>2.0</td> </tr> <tr> <td>From 5000 to 7000 UAH</td> <td>2.5</td> </tr> <tr> <td>From 7000 UAH</td> <td>3.0</td> </tr> </tbody> </table>	Cheque value	Multiplying factor	From 2000 to 3000 UAH	1.5	From 3000 to 5000 UAH	2.0	From 5000 to 7000 UAH	2.5	From 7000 UAH	3.0
Cheque value	Multiplying factor										
From 2000 to 3000 UAH	1.5										
From 3000 to 5000 UAH	2.0										
From 5000 to 7000 UAH	2.5										
From 7000 UAH	3.0										
Bonus for the number of items in one cheque, №3: (NIC)	It is calculated by increasing the bonus for individual sales of each specific cheque containing certain number of articles made of gold and silver in a single cheque (i.e., excluding souvenirs, jewellery, accessories, and scrap jewellery) for the fixed factor. The difference between the bonus for individual sales before and after applying multiplying factor is the very bonus for the number of items in one cheque. <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th>Number of items in the cheque</th> <th>Multiplying factor</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>4 and more*</td> <td>4*</td> </tr> </tbody> </table>	Number of items in the cheque	Multiplying factor	2	2	3	3	4 and more*	4*		
Number of items in the cheque	Multiplying factor										
2	2										
3	3										
4 and more*	4*										
Bonus for AEA management (administrative and economic activities)	It is calculated grounding on the commodity circulation of the sales outlet: <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th>Commodity circulation</th> <th>Sum</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>from 200000 UAH</td> <td>100 UAH</td> </tr> <tr> <td>from 300000 UAH</td> <td>200 UAH</td> </tr> </tbody> </table> It is calculated only for the store managers	Commodity circulation	Sum	from 200000 UAH	100 UAH	from 300000 UAH	200 UAH				
Commodity circulation	Sum										
from 200000 UAH	100 UAH										
from 300000 UAH	200 UAH										
Bonus for standards implementation	Bonus for standards implementation from -25% to +25% of the constant part (of the rate of salary). It is accounted upon the results of the "Secret customer" programme implementation										
Bonus for the store's plan execution (PE)	When store plan implementation is fulfilled for 90% or more, the factor, increasing an individual premium of each store assistant, is accounted (<i>Bonus № 1 + Bonus № 2 + Bonus № 3</i>) <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th>Plan fulfilment</th> <th>Multiplying factor</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>From 90% to 100%</td> <td>0.1</td> </tr> <tr> <td>From 100%</td> <td>0.2</td> </tr> </tbody> </table>	Plan fulfilment	Multiplying factor	From 90% to 100%	0.1	From 100%	0.2				
Plan fulfilment	Multiplying factor										
From 90% to 100%	0.1										
From 100%	0.2										
Bonus for the conversion figure fulfilment <i>Conversion is a ratio of cheques to the amount of people entering the store. Conversion for jewellery stores is an indication of the personnel efficiency.</i> (C)	Bonus for the conversion figure fulfilment of the store (only if there is a mechanism of independent calculation of the entering buyers). It is calculated as a ratio of the visitors number who made purchases during the given period to the total number of the store visitors during the same period and it increases individual premium of each store assistant (<i>Bonus №1 + Bonus №2 + Bonus №3</i>) by certain factor. <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th>Conversion factor</th> <th>Multiplying factor</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>From 15% to 20%</td> <td>0.2</td> </tr> <tr> <td>From 20% to 25%</td> <td>0.4</td> </tr> <tr> <td>From 25%</td> <td>0.8</td> </tr> </tbody> </table>	Conversion factor	Multiplying factor	From 15% to 20%	0.2	From 20% to 25%	0.4	From 25%	0.8		
Conversion factor	Multiplying factor										
From 15% to 20%	0.2										
From 20% to 25%	0.4										
From 25%	0.8										
Bonus for positive results of the "Secret customer" procedure (SC)	Within a week the results of "Secret customer" evaluation of retail chain are sent to the regional superintendents and regional managers on training and development by the Head of the personnel management department. All retail stores take part in the programme (competition). Prizes are provided for the personnel of three stores that will show the best results according to the following criteria: 1) maximum percentage of the Customers Service Standards implementation by the results of the "Secret customer" evaluation; 2) maximum average percentage of the plan fulfilment for the actual sales during the given period. This criterion is applied in case several stores scored the maximum percentage of the Standards implementation and it is impossible to determine the winner. <table border="1" style="width: 100%; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th colspan="2">Bonus value</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1st place</td> <td>3000 UAH</td> </tr> <tr> <td>2nd place</td> <td>2000 UAH</td> </tr> <tr> <td>3rd place</td> <td>1000 UAH</td> </tr> </tbody> </table>	Bonus value		1 st place	3000 UAH	2 nd place	2000 UAH	3 rd place	1000 UAH		
Bonus value											
1 st place	3000 UAH										
2 nd place	2000 UAH										
3 rd place	1000 UAH										

Table 2

System of Premiums / Premiums Reduction upon the Results of the “Secret customer” procedure fulfilment

Range of the Standards Implementation results, in percentage	Encouragement/punishment according to the positions: administrator, senior assistant, assistant
<=65	Minus 25% of the constant part (of the rate of salary)
66–75	Minus 10% of the constant part (of the rate of salary)
76–85	No alterations of the constant part (of the rate of salary)
86–94	Plus 10% of the constant part (of the rate of salary)
>=95	Plus 25% of the constant part (of the rate of salary)

Table 3

Administrator’s salary size depending on the sales volume and the chosen system of bonuses accounting

Period Month/year	Gross sales volume, thous. UAH	Gross sales volume, thous. UAH per 1 employee	Bonus system: AEA + IS + CV + NIC + +PE + C + SC, UAH	Salary Rate of salary +bonus system, UAH
06.13	240	85	2780	4580
07.13	264	95	3305	5105
08.13	368	120	4005	5805
...
06.14	245	85	1100	2900
07.14	268	100	1380	3180
08.14	345	120	1710	3510

We have analysed the system of labour remuneration on the example of one of the jewellery stores, depending on sales volume and chosen system of bonuses calculation. In order to estimate, how the motivation system is changed, we carry out the analysis for several periods. The results of the analysis are given in table 3.

It is necessary to mention some changes in the bonus system, which have changed the total bonus sum and, respectively, employee’s salary. Bonus for individual sales (IS) since 06/13 was 1% of personal sales, since 06/14 it was corrected and became 0.8% of personal sales. As the rest bonuses depend directly on IS, their sum also reduced.

Correspondingly, with the same gross sales volume, which was before, the salary decreased in total (Fig. 2).

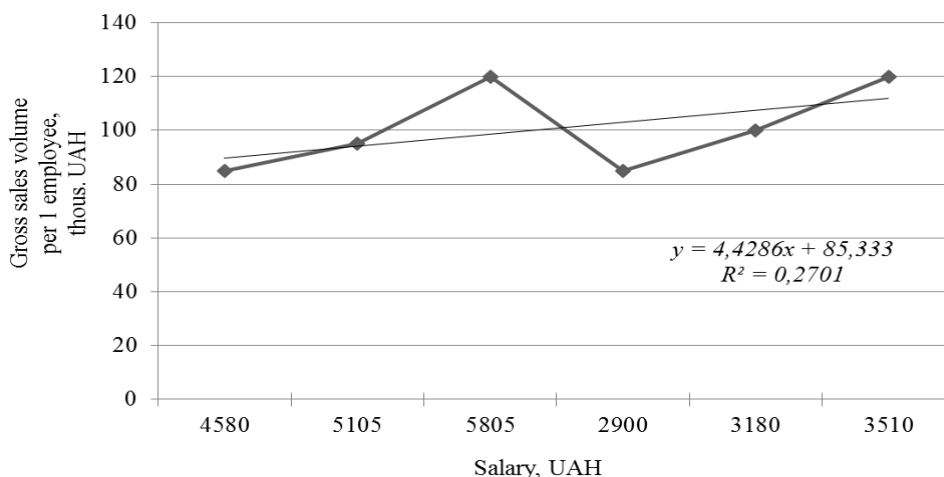

Fig. 2. Dependence of employee’s salary volume on the gross sales volume per 1 employee

The graph analysis in the figure 2 reflects dependence of sales and salaries volumes. Higher sales volumes result in the higher employee’s salary. Also, it should be mentioned, that coefficient of the dependence between salary value and sales volume is not sufficiently high. That is explained by decrease of the motivational coefficients in 2014, which are taken into consideration by salaries accounting. Thus, in 2013 the store’s employees fulfilled the target sale of 120.000 UAH and the salary was paid at the rate of 5805. In 2014, while fulfilling the same target sale, the employee was given the salary at the rate of 3510. Thereby, in 2014 employees’ motivation decreased 60%.

The research results have shown that complicated system of motivation, which was developed in the jewellery stores chain, is aimed at constant increasing of the sales volumes. As the most part of employee’s salary accounts is the bonus one, employees are focusing their efforts on fulfilling sales target as much as possible.

Administration can correct motivational coefficients constantly, considering that amount of the salary is not sufficient to let employees refuse to fulfil the motivational programme, even in case of its decrease.

This motivation system is rather advantageous for company administration. For employees it is not motivation, but obligatory condition to get salary, because the rate of salary is extremely low.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

On the basis of the conducted questioning among jewellery stores personnel, the following recommendations for the efficiency improvement of the personnel management system are formulated:

- the conversion calculation should be conducted taking into account external factors, stores residence, territory occupancy, buying capacity of the customers;
- the rate of the salary should be changed in accordance with price dynamics, inflation and, devaluation;
- sales plans of jewellery stores should be formed taking into consideration external factors, store assortment, and prices of the competitors;
- sales increasing should be performed mostly not by means of motivation system of store assistants, but with the help of modern “marketing plays”;
- jewellery stores personnel should have training programmes in order to develop their skills of the precious metals quality examination;
- organization of personnel rotation with the purpose of sales increasing experience exchange in different jewellery stores;
- implementation of antirecessionary management system with involvement of the experienced store assistants for leading of certain store out of the unprofitable condition.

REFERENCES

1. Management for magisters : textbook: in 2 v. / red. O. F. Balatskii, O. M. Telizhenko. – Sumy : Universytets'ka knyha, 2011, 2013. – V.1, V.2. (Menedzhment dlya mahistriv : pidruchnyk: u 2 t. / za zah. red. O. F. Balats'koho, O. M. Telizhenka. – Sumy : Universytets'ka knyha, 2011, 2013. – T.1, T.2.).
2. Lukyanihin V. A. Tendencies of the motivation development in the world and in Ukraine / V. A. Lukyanihin, P. V. Tarhov, N. N. Petrushenko // Visnyk of Sumy State University. Economics. – 2002. – №7 (40). – P. 139–144. (Lukyanihin V. A. Tendentsii razvitiya motivatsii v mire i v Ukraine / V. A. Lukyanihin, P. V. Tarhov, N. N. Petrushenko // Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika. – 2002. – №7 (40). – S. 139–144.).
3. Kuleshov K. Salary of jewellery store assistants. Calculation scheme with the use of sales plan fulfilment percentage [Electronic resource] / K. Kuleshov // Jewellery trade navigator 04'2011. – Mode of access : http://uvelir.info/articles/zarabotnaja_plata_prodavcov_shema_rascheta_s_iskopolzovaniem_procentov_vypolnenija_plana_prodazh/ (Kuleshov K. Zarabotnaya plata prodavtsov yuvelirnogo magazina. Shema rascheta s ispolzovaniem protsentov vypolneniya plana prodazh [Elektronnyy resurs] / K. Kuleshov // Novigator yuvelirnoy trgovli 04'2011. – Rezhim dostupa : http://uvelir.info/articles/zarabotnaja_plata_prodavcov_shema_rascheta_s_iskopolzovaniem_procentov_vypolnenija_plana_prodazh/).
4. Danilova E. Typical mistakes in motivation system creation [Electronic resource] / E. Danilova. – Mode of access : http://www.intalev.ru/agregator/personal/id_4045/ (Danilova E. Tipichnyie oshibki pri sozdanii sistemyi motivatsii [Elektronnyy resurs] / E. Danilova. – Rezhim dostupa : http://www.intalev.ru/agregator/personal/id_4045/).

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ОСВОЕНИЕ БОЛОТНЫХ ПОЧВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЛИОРАТИВНОГО ОПЫТНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ: К ИСТОРИОГРАФИИ ВОПРОСА

Чередник Екатерина Петровна

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека Национальной академии аграрных наук Украины,
аспирантка (г. Киев, **Украина**)
e-mail: ket_zt@ukr.net

РЕЗЮМЕ

На основе историко-научного анализа работ и обращения к историографии вопроса прослежены веки развития сельскохозяйственного освоения болотных почв в Украине. Доказано, что актуальность дальнейшего их возделывания с годами не теряется, если учитывать отработанные многолетними опытами приемы и рекомендации не только современных ученых, но также наших корифеев болотоведов, достижения которых стали классикой земледелия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное опытное дело, полевой опыт, сельскохозяйственное освоение болотных почв, Украина, историография.

РЕЗЮМЕ

На основі історико-наукового аналізу робіт і звернення до історіографії питання простежені віхи розвитку сільськогосподарського освоєння болотних ґрунтів в Україні. Доведено, що актуальність подальшого їх обробітку з роками не втрачається, якщо враховувати відпрацьовані багаторічними дослідями прийоми і рекомендації не тільки сучасних вчених, а також наших корифеїв болотознавців, досягнення яких стали класикою землеробства.

Ключові слова: сільськогосподарська дослідна справа, польовий дослід, сільськогосподарське освоєння болотних ґрунтів, Україна, історіографія.

ABSTRACT

On the basis of historical and scientific analysis of the works and references to the question of historiography the milestones in the development agricultural development of wetland soils in Ukraine are traced. It is proved that the relevance of their further cultivation over the years is not lost, if we consider worked longstanding experience and recommendations not only modern scholars, as well as our leading figures in this branch of science, whose achievements have become classics of agriculture.

Keywords: agricultural experimental case, field experience, agricultural development of wetland soils, Ukraine, historiography.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В Украине значительные площади заняты торфяными болотами. Больше всего таких земель в районах Полесья и западных областях. В естественном состоянии эти угодья не являются полезными, но при научном подходе и мелиоративных мероприятиях, они превращаются в ценные в сельскохозяйственном плане земли. Неосушенные болота используются как сенокосы, а возвышенности как пастбища. Но в большинстве такие земли – это заболоченные кустарники. Сельскохозяйственное освоение болотных земель было и является важной составляющей опытного дела Украины.

Актуальным, по нашему мнению, является обращение к истории сложного вопроса сельскохозяйственного освоения плодородных болотных почв Украины, учитывая ныне важную проблему и разнополярные позиции ученых, особенно современных экологов о целесообразности проведения осушения болот, так как они играют свою роль в экологии Земли. В планетарном измерении водно-болотные угодья, в частности, торфяные болота, являются местом депонирования связанного с органическим соединением углерода. Занимая всего 3% поверхности Земного шара, они содержат в себе 20% углерода, заключенного в почве. Без этого процесса уровень углекислого газа в атмосфере был бы выше, если не катастрофически выше [1]. Как видим, без водно-болотных угодий наша планета не может существовать. В этом плане они являются незаменимыми в: регуляции климата, водных циклов; поддержке биохимических циклов и т. д. Современными учеными они могут рассматриваться как естественное хранилище генетического материала [2]. Болотные почвы могут с успехом использоваться в сельском хозяйстве, что доказано всем историческим развитием научной мысли в этой сложной отрасли науки. Поэтому все работы по повышению плодородия болотных почв следует осуществлять с учетом наследия ученых, которые выработали оптимальные подходы к этой составляющей сельскохозяйственного опытного дела.

Статья посвящена историческому аспекту освещения одного из важнейших направлений мелиорации в Украине – сельскохозяйственному освоению и использованию плодородных болотных земель. Используя метод историко-научного анализа историографических работ и непосредственно работ ученых-исследователей, сделана попытка показать, что значение сельскохозяйственного освоения болотных почв не потеряло актуальности, а также определить основные особенности и закономерности развития этой отрасли в Украине.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Если обратиться к историографии, то следует отметить, что она сейчас представлена значительным количеством работ. История сельскохозяйственного опытного дела в той или иной степени была предметом изучения предшественников. Так, например, при организации опытных болотных учреждений в Украине их руководители обращались к истории вопроса. Н. А. Тюленев, директор Рудня-Радовельской болотной опытной станции в 1926 г. написал «Историю возникновения, задачи, программа и первые достижения Рудня-Радовельской болотной опытной станции 1923–1926 гг.» [3]. П. В. Спесивцев – известный в свое время специалист по луговодству и первый директор Подставского болотного поля проанализировал достижения предшественников [4]. Ученый всесторонне изучил вопрос организации подобного рода деятельности. Проанализировал исторические попытки решения вопроса осушения болот на территории Украины уездными и губернскими земствами, понимая неотлагательную актуальность и сложность проблемы, а также лучший зарубежный опыт. В частности, в Западной Европе деятельность Бременской болотной опытной станции была подтверждением выгоды сельскохозяйственного использования осушенных земель.

Следующим историческим очерком была работа Н. Н. Шевченко [5], ученого-болотоведа последователя П. В. Спесивцева, в которой он продолжил, начатое предшественником. Он проанализировал в историческом аспекте развитие в России и Украине мелиорации и использования болот: прежде всего, труды пропагандистского характера российских авторов (Ломоносов М. В., Болотов А. Т., Комов И. И., Левшин В.), в которых кроме ведения сельского хозяйства освещались вопросы осушения болот; специальные руководства по мелиорации болот (Энгельман Г., Стойкович А., Веденский В.); деятельность научных экспедиций, в частности, 25-летней западной экспедиции ген. И. И. Жилинского с участием видных ученых; деятельность первой в Российской империи болотной станции – Минской (1911 г. учреждения), Новгородской (1914 г.), Сарненского, Архангельского опытных полей; историю создания опытных учреждений на территории Украины, а именно высоко оценил деятельность П. В. Спесивцева не только его анализ деятельности предшественников, но и вклад ученого в получении первых результатов вегетационных опытов с выращиванием основных сельскохозяйственных культур на торфяных почвах, а также агрохимические анализы торфа на основных массивах болот, и научное обоснование мест расположения основных опытных учреждений на территории Украины. В результате анализа, ученый пришел к заключению, что для того чтобы достигнуть наверняка теоретически правильно рассчитанного максимума полезности болотных угодий, необходимы годы настойчивой, научно поставленной опытной работы, которую и должно выполнить болотное опытное учреждение.

Следующей работой, где рассматриваются исторические вехи становления украинского болотного научного учреждения нужно отметить юбилейный сборник «Панфильська дослідна станція ННЦ «Інституту землеробства НААН»: історія та здобутки (до 75-річчя від дня утворення)» [6], где исторические аспекты освещены в таких разделах: «1. Історія утворення, становлення та діяльність Панфильської дослідної станції»; «2. Основні результати науково-дослідних робіт за 75 років діяльності Панфильської дослідної станції».

Сейчас проблема приобретает особую актуальность, требует углубленных исследований; является активно разрабатываемой в отечественной истории науки в контексте различных общественно-политических факторов. Прежде всего, стоит отметить работы члена-корреспондента НААН В. А. Вергунова [7]. Посвящая значительное количество работ истории сельскохозяйственного опытного дела в Украине, он убежден, что для его становления как отрасли определенные обстоятельства и события оказались основополагающими. Ученый, в результате своих исследований и анализа работ предшественников, объединил эти факторы в 11 групп [8]:

1) *частная инициатива*, по определению А. Ю. Елиной «социальных патронов» или прогрессивных представителей аристократии, крупных землевладельцев и интеллигенции, сформированной как отдельный слой общества в середине XIX в. [9];

2) процесс развития аграрной отрасли ускоряют радикальные события истории: *войны, революции, переселения, реформы*. Крестовые походы способствовали началу широкого внедрения черного пара; после Реформации в культуру был введен картофель, распространилось внесение удобрений; вместе с Великой английской революцией были изобретены рядовая сеялка, конная мотыга, усовершенствованы способы обработки почвы; Великая Французская революция способствовала внедрению культуры сахарной свеклы; политические изменения в Западной Европе 1848–1849 г. стимулировали массовое использование плодосмены и минеральных туков. Для Российской империи такие радикальные изменения произошли после отмены крепостного права в соответствии с Манифестом Александра II от 3 марта (19 февраля) 1861 г. «О Всемилостивом дарении крепостным людям прав состояния вольных сельских обывателей», заставивший, по мнению К. А. Тимирязева, широко исследовать природные богатства страны;

3) многочисленные *засухи*, которых, по данным П. А. Власюка, в XVIII в. было 34, а в XIX в. – 40 засушливых лет. Об этом В. В. Докучаев писал: «Все эти враги сельского хозяйства: ветры, бури, засухи и суховеи страшны нам только лишь потому, что мы не умеем владеть ими. Они не зло, их только нужно изучать и учиться управлять ими, и тогда они же будут работать нам на пользу» [10];

4) введение *французской системы образования* в 1803 г., которая решила такие проблемы, как: централизованное управление; умеренная плата за обучение; авторитарный стиль управления; финансирование государством всей системы организации образования [11]. Главное, что французская система общего образования позволила ввести «высшее сельскохозяйственное», с которого и происходит отраслевое опытное дело;

5) все предыдущие первопричины способствовали расширению промышленного производства, стремительному росту населения, появлению *крупных индустриальных городов* и, что важно, максимальном

перепрофилированию отечественного земледелия в сторону экспорта, или появлении *торгового земледелия* в 70–80-х гг. XIX в.;

6) выдающуюся организационную функцию по изучению природных богатств страны, а также развертывание специального образования и особенно общественной агрономии сыграли созданные указом Александра II «Положения о губернских и волостных земских учреждениях» и введенные в действие с 1 января 1864 в 33 губерниях Европейской России форпосты, внедрение нового и, главное, как оказалось, прогрессивного для различных составляющих жизни страны, а также творческие профессиональные объединения в виде *обществ* [12] и специализированные *съезды* [13];

7) *деятельность церкви* во внедрении научных подходов для нужд сельского хозяйства и образованности [14];

8) развитие отечественного *производства сахара* с 1800 г. [15];

9) развертывания *сельскохозяйственных мелиораций*, прежде всего, благодаря созданной в 1872 г. Особой комиссии для исследования состояния отечественного сельского хозяйства и специальной Западной экспедиции во главе с генералом И. И. Жилинским (1834–1916) [16];

10) интенсивное *развитие библиографии* сельскохозяйственной литературы, особенно в XIX в., для профессиональной образованности заинтересованных [17];

11) становление и *развитие науки статистики* [18], которое во второй половине XIX в. стало государственным делом» [8].

Как видим, сельскохозяйственная мелиорация (пункт 9) занимает особое место среди основных факторов становления опытного дела как культурного феномена, особенно в земледельческой Украине.

Также Ф. Р. Зайдельман в работе «Мелиорация почв» подает периодизацию отечественного земледелия, ссылаясь на В. П. Якушева и Б. Ф. Апарина (2001). В этой работе среди важнейших факторов развития земледелия говорится об осушительных мелиорациях [19].

Наряду с вышеуказанной статьей В. А. Вергунова есть его монография «Эволюция наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства», где историческим страницам по нашей проблематике посвящены подразделы 4.1.2 [20] и 4.1.5 [21].

В библиографической серии Национальной научной сельскохозяйственной библиотеки НААН «Библиографія вчених-аграріїв України» вышли указатели о выдающихся исследователях агрономах, растениеводах, ботаниках, инженерах-мелиораторах, организаторах науки где с использованием метода – биографистика через события, раскрыты исторические страницы сельскохозяйственного освоения болотных земель в Украине в деятельности С. М. Алпатьева, И. Т. Слюсаря, М. Н. Шевченко, Н. А. Тюленева, А. М. Янголя, и др. [22–26]. Анализируя эти издания, приходим к выводу о том, что представителями украинской науки, как прошлого, так и современности, сделан весомый вклад в разработку научных основ ведения земледелия на болотных почвах, которые стали классикой.

Следующим источником исторических обобщений относительно развития украинской сельскохозяйственной науки является сборник, где представлено ее путь за 40 лет советской власти (1917–1957) [27]. В нем в числе других отражены достижения в области гидротехники и мелиорации, меры по освоению орошаемых земель, выращиванию сельскохозяйственных культур на торфяных почвах [27, с. 21–22, 275–283, 285–297]. Конечно, следует отметить, что наряду с бесспорными достижениями отечественных ученых в годы советской власти часто делался упор на интенсификацию сельского хозяйства. Из истории знаем о значительных перегибах в истощении земельных и человеческих ресурсов на практике сельского хозяйства. Сегодня проблема рационального использования земельных ресурсов не теряет своей актуальности, а освоение болот нужно производить, не нарушая экологию Земли.

ВЫВОДЫ

Предшественниками и современниками написано немало работ, посвященных историческим страницам развития мелиораций в Российской империи, в Украине и некоторых других странах. Таким образом, методом историко-научного анализа данных историографических работ и непосредственно работ ученых-исследователей болот и техники выращивания на них сельскохозяйственных культур доказывается историческое значение использования этих почв для поднятия урожайности, а также возможность определить особенности и закономерности развития этой отрасли в Украине.

Основные исторические особенности сельскохозяйственного освоения болотных почв в Украине состоят в следующем:

1) возникновение сельскохозяйственной мелиорации – это важнейшая составляющая и один из факторов прогрессивного развития опытного дела в Украине;

2) так как начало его уходит в опыт XIX в. Российской империи, прослеживается влияние лучших российских ученых, научных экспедиций, и успехи первых опытных болотных учреждений: Минской, Новгородской опытных станций, Сарненского, Архангельского опытных полей и др.;

3) возникновение первых опытных учреждений в Украине основывалось на базовых теоретических и практических работах предшественников, вследствие чего было безошибочно выбрано места с типичными плодородными болотными почвами для успешного проведения полевых опытов и отработки ценных рекомендаций производству;

4) с учетом большого научного багажа знаний украинских ученых-болотоведов ныне возможно вести успешное природоохранное адаптивно-ландшафтное мелиоративное земледелие, не принося вреда экологии Земли.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Управління водно-болотними угіддями міжнародного значення : метод, рекомендації до планування і впровадження / за ред. Г. В. Коломійця, С. В. Таращука. – К., 2005. – С. 15.
2. Русев И. Т. Дельта Днестра. История природопользования, экологические основы мониторинга, охраны и менеджмента водно-болотных угодий / И. Т. Русев. – О. : Астропринт, 2003. – С. 345–346.
3. Тюленев Н. А. История возникновения, задачи, программа и первые достижения Рудня-Радовельской болотной опытной станции 1923–1926 гг. / Н. А. Тюленев. – Коростень : Изд. Коростен. окр. зем. отд., 1926. – С. 7–66. – ([Труды] / Рудня-Радовельская болотная опытная станция ; Вып. 1).
4. Спесивцев П. В. Подставское болотное опытное поле : краткий исторический очерк его организации и деятельности / П. В. Спесивцев // Доклады 53-му очередному губернскому земскому собранию. – Б. м., 1919. – С. 1–8. – Отд. отт.
5. Шевченко Н. Н. К истории Панфильской опытной станции по освоению болот / Н. Н. Шевченко // Шевченко Микола Ничипорович (1909–1995) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1938–1998 рр. / УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації УААН ; уклад. : В. А. Вергунов, О. В. Бачкала ; наук. ред. : В. А. Вергунов. – К., 2005. – С. 30–43 ; порт. – (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 11).
6. Панфильська дослідна станція НЦ «Інститут землеробства НААН» : історія та здобутки (до 75-річчя від дня утворення) / О. І. Ткачов, В. Ф. Камінський, М. І. Штакал, В. А. Вергунов. – Яготин, 2012. – 171 с.
7. Розвиток та становлення наукових досліджень на меліорованих ґрунтах гумідної зони України (на прикладі Панфильської дослідної станції) / В. А. Вергунов // Наук. зап. Сер. Біологія / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – 1999. – № 2 (5). – С. 95–97 ; Вергунов В. А. Еволюція наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. К., 2010. – 174 с. – (Іст.-бібліогр. сер. "Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії"; кн. 37)].
8. Вергунов В. А. Діяльність академіка Є. В. Оппокова в контексті становлення та розвитку сільськогосподарської меліоративної дослідної справи / В. А. Вергунов // Водне господарство України. – № 3(111). – С. 44–48.
9. Елина О. Ю. Наука для сельского хозяйства в Российской империи : формы патронажа / О. Ю. Елина // Социальная история отечественной науки и техники. – 1995. – № 1. – С. 40–63.
10. Власюк П. А. Содружество русских и украинских ученых и развитие сельскохозяйственных наук / П. А. Власюк // Науч. тр. Отд-ния с.-х. наук АН УССР. – К., 1956. – С. 3–15.
11. Вергунов В. А. Агрономія і становлення науки про тваринництво на теренах України та Франції (друга половина XVIII ст. – 1920 рік) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 280 с. – [Текст рос. мовою]. – (Іст.-бібліогр. сер. "Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії"; кн. 33).
12. Вергунов В. А. Зародження і початкові етапи розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Наука і наукознавство. – 2003. – № 2. – С. 101–107.
13. Вергунов В. А. Перші Всеросійські та місцеві з'їзди діячів сільськогосподарської справи : організація, напрямки роботи, значення / В. А. Вергунов // Історія укр. науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, ДНСГБ УААН, Від-ня історії та методології освіти, науки і техніки АН Вищої шк. України, Коміс. з історії науки і техніки, Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 18–22.
14. Вергунов В. А. Діяльність церкви в контексті започаткування та розвитку наукових підходів у сільському господарстві України : [доповідь] / В. А. Вергунов // Історико-культурні та духовні джерела аграрної науки : матеріали спільного засідання провідних вчених УААН і священноначалія Києво-Печерської Лаври, Київ, 14 лют. 2003 р. / Києво-Печерська Лавра, УААН. – К., 2003. – С. 17–30.
15. Вергунов В. А. Роль Франції та династії Симиренків на становлення й розвиток бурякоцукрового виробництва та дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // 36. паук. пр. Нац. наук. центру "Ін-т землеробства УААН". – К., 2009. – Спец. вип. – С. 157–183.
16. Вергунов В. А. Еволюція наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства / В. А. Вергунов ; НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – 174 с. – (Іст.-бібліогр. сер. "Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії"; кн. 37).
17. Каразамова Л. Н. Основные этапы развития библиографии сельскохозяйственной литературы: учеб. пособие / Л. Н. Каразамова. – М. : МГИК, 1987. – 48 с.
18. Вергунов В. А. Наука статистика для становлення вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як галузі знань / В. А. Вергунов // Пріоритети української науки і техніки : матеріали Сімнадцятої всеукр. наук. конф. молодих істориків науки, техніки та освіти та спеціалістів, Київ, 20 квіт. 2012 р. / НАН України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва, М-во освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.]. – К., 2012. – С. 55–59].
19. Зайдельман Ф. Р. Мелиорация почв : учебник / Ф. Р. Зайдельман. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – С. 13.
20. Вергунов А. А. Екскурс історії становлення та розвитку вітчизняної меліоративної справи / В. А. Вергунов // Вергунов В. А. Еволюція наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства / НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – С. 76–83. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 37).
21. Вергунов А. А. Розвиток меліораційної науки за радянської доби / В. А. Вергунов // Вергунов В. А. Еволюція наукових засад на шляху до природоохоронного адаптивно-ландшафтного меліоративного землеробства / НААН, ДНСГБ. – К., 2010. – С. 103–109. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 37)].

22. Професор Алпатьяєв Стефан Михайлович (1904–1985) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1925–1986 рр. / УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації ; уклад. : В. А. Вергунов, О. В. Бачкала, А. С. Загайчук [та ін.] ; наук. ред.. В. А. Вергунов. – К., 2005. – 96 с. – (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 13).
23. Професор Слюсар Іван Тимофійович : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1971–2005 роки / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. В. Бачкала ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2005. – 82 с. – (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 14).
24. Шевченко Микола Ничипорович (1909–1995) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1938–1998 роки / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. В. Бачкала ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2005. – 60 с. – (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 11).
25. Член-кореспондент АН УРСР Тюленєв Микола Олександрович (1889–1969) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911-1964 рр. / УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації ; уклад. : В. А. Вергунов, О. В. Бачкала, А. С. Загайчук, І. І. Калантиренко ; наук. ред.. В. А. Вергунов. – 2005. – 96 с. – (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 9).
26. Професор Янголь Антон Михайлович (1903–1983) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1929–1977 роки. До 75-річчя Ін-ту гідротехніки і меліорації УААН / УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації ; уклад. В. А. Вергунов, О. В. Бачкала ; наук. ред. В. А. Вергунов, І. І. Калантиренко. – К., 2007. – 79 с. – («Біобібліографія вчених-аграріїв України» ; кн. 18).
27. Сельскохозяйственная наука к 40-летию Великого Октября / УААН; [сост. П. А. Власюк (отв. ред.), П. М. Василенко, И. Н. Романенко [и др.]]. – К. : Держсільгоспідав, 1957. – 666 с.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Жукевич Ірина Петрівна
Національна академія внутрішніх справ, старший викладач кафедри іноземних мов (Україна)
e-mail: zhukevych@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

Дана стаття присвячена актуальній проблемі формування готовності до самоосвіти майбутніх фахівців. У статті автор розглядає інформаційно-комунікаційні технології, які сприяють формуванню готовності до самоосвіти майбутніх фахівців, особливості використання студентами мережі Інтернет, електронних підручників і бібліотек, мультимедіа. Розкривається роль мотивів, потреб і пізнавальних інтересів у процесі самоосвіти.

Ключові слова: самоосвіта, готовність до самоосвіти, мотиви, потреби, інформаційно-комунікаційні технології, мережа Інтернет.

РЕЗЮМЕ

Эта статья посвящена актуальной проблеме формирования готовности к самообразованию будущих специалистов. В статье автор рассматривает информационно-коммуникационные технологии, которые способствуют формированию готовности к самообразованию будущих специалистов, особенности использования студентами сети Интернет, электронных учебников и библиотек, мультимедиа. Раскрывается роль мотивов, потребностей и познавательных интересов в процессе самообразования.

Ключевые слова: самообразование, готовность к самообразованию, мотивы, потребности, информационно-коммуникационные технологии, сеть Интернет.

ABSTRACT

This article is devoted to the acute problem of the formation of the readiness to the self-education of future specialists. In the article the author regards the information-communicative technologies that stimulate the formation of the readiness to the self-education of future specialists, peculiarities of the use of Internet network, e-books and libraries, and multimedia. The role of the motives, needs and cognitive interests in a process of the self-education are described.

Keywords: self-education, readiness to the self-education, motives, cognitive interest, interactive learning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система вищої освіти України перебуває в процесі реформування відповідно до потреб сьогодення. В умовах сучасної освітньої реформи у навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі виходить на перший план необхідність самоосвітніх вмінь, тобто вмінь оновлювати свої знання, навчатися протягом життя, здатність до самовдосконалення та інтелектуального зростання, здатність самостійно засвоювати потік інформації, чітко ставити мету, постійно саморозвиватися й самовдосконалюватися. Формування готовності до самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців залежить від того, наскільки вони здатні працювати автономно, самостійно розподіляти свій час, організовувати роботу, відбирати необхідну інформацію, користуватися джерелами інформації, та чи мають почуття відповідальності. Отже, для досягнення успіху в майбутній професійній діяльності важливо формувати готовність до самоосвіти майбутніх фахівців під час навчання у вищих навчальних закладах, використовуючи ефективні методи та технології.

Метою статті є розкриття технологій навчального процесу, що сприяють підвищенню готовності до самоосвіти майбутніх фахівців; висвітлення ролі мотивації у процесі навчальної та пізнавальної діяльності.

Результати аналізу останніх досліджень показують, що проблемі формування готовності до самоосвіти присвячено наукові роботи М. Бондаренка, В. Буряка, О. Пехоти, М. Солдатенка, Н. Трофімова, Т. Цехмістрова, а також важливе значення мають праці О. Бодальова, А. Ковальова, М. Сметанського, Л. Ярової тощо. Проблеми сучасної організації самоосвіти студентів присвячено дослідження О. Бурлуки, І. Грабовець, Т. Івашкової, І. Медведєва, М. Рогозіна, І. Сидоренко тощо. Зростаючу роль самоосвіти в інформаційному суспільстві висвітлено у наукових працях А. Андрєєвого, В. Корвякова, В. Надейного, Є. Полат, Г. Серікова, О. Шукліної тощо.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В науковій літературі поняття «готовність до самоосвіти» трактується по-різному. У багатьох роботах готовність до самоосвіти тих, хто навчається, представлена цілісно і визначається як деякий кінцевий результат. Наприклад, А. К. Маркова зазначає, що «готовність до самоосвіти – оволодіння особистістю всіма компонентами самоосвітньої діяльності» [4]. З одного боку, в цьому визначенні відображений комплексний підхід до обговорюваної категорії, який вимагає її всебічного осмислення. З іншого боку – готовність до самоосвіти є лише результатом цілеспрямованої діяльності особистості. Важливо акцентувати увагу на цілісному характері готовності до самоосвіти, оскільки в цьому значенні готовність до самоосвіти містить в собі всі основні характеристики особистості, спираючись на які, вона може організовувати та здійснювати самоосвіту. Тому готовність до самоосвіти цілісно відображає відповідні здібності особистості і представляє деякий початковий стан, що обумовлює самоосвіту.

Для того, щоб студент займав активну позицію у процесі самоосвіти, необхідно застосовувати таку

систему методів, яка б забезпечувала генерацію певних почуттів, емоцій, мотивів, що приведе до встановлення динамічного стереотипу в його розумінні та поведінці. Дослідники проблеми самоосвіти виділяють численні мотиви, що впливають на її планування та організацію. Так, А. К. Громцева визначає найбільш вагомими соціально значущі мотиви, які пов'язані з реалізацією ідеалів та життєвих планів. Саме вони надають самоосвіті необхідну стійкість, цілеспрямованість, системність. Тобто, ця група мотивів пов'язана із загальним ростом самосвідомості, з потребою визначити своє місце в житті, із прагненням осмислити своє призначення. Іншими мотивами самоосвіти є мотиви, пов'язані з пізнавальним інтересом, без орієнтації особистості на життєві плани; мотиви, пов'язані з потребою особистості в самовдосконаленні, в розвитку своїх можливостей, покликання. Метою цих мотивів самоосвітньої діяльності є вдосконалення характеру особистості, розвитку пізнавальних здатностей і в першу чергу мислення; мотиви, що пов'язують різні форми захоплення тих, хто навчається, їх хобі [2]

Важливими психологічними детермінантами успішної самоосвітньої діяльності виступають життєві цілі, цінності студентів, які тісно пов'язані з їх мотивами та, у свою чергу, впливають на мотивацію. Сформованість ближніх і дальніх цілей, спрямованість студентів на професійну діяльність, підвищує інтенсивність, стійкість мотивації самостійної навчальної діяльності, сприяє формуванню мотивів професійної діяльності. Якщо в ході навчання у студентів відбувається зміна життєвих цінностей через засвоєння основних цінностей майбутньої професії, що підвищує інтенсивність і стійкість мотивації навчальної діяльності в цілому, і мотивація до самоосвіти зокрема [4].

Дослідниками зазначається, що конкретними мотивами самоосвітньої діяльності студентів можуть бути: інтерес до знань, бажання досконало оволодіти майбутньою спеціальністю тощо. Найбільш дієвими мотивами самостійної пізнавальної діяльності є професійні і пізнавальні мотиви. Але часто реально діючими стають мотиви, не пов'язані зі змістом навчального матеріалу, які не можуть бути повноцінною мотиваційною основою самоосвітньої діяльності. Наявні у кожного студента мотиви становлять собою складний динамічний комплекс, відтоді в процесі організації самоосвіти майбутніх фахівців необхідно з'ясувати характер мотивації студентів, що направляє їх пізнавальну діяльність, для урахування і коригування у навчальному процесі [1].

Мотиви виникають, розвиваються і формуються на основі потреб. Разом з тим, вони відносно самостійні, так як потреба не визначає сукупність мотивів, їх силу та стійкість. В одній і тій же потребі у різних людей можуть виникати не однакові мотиви. Будь-яка людина розпочинає процес самоосвіти, мотивуючись певними потребами. Потреба в самоосвіті включає в себе [5]: потребу в інформації, необхідної для орієнтування людини в навколишньому середовищі, в інформації про знання (і в самих знаннях), необхідних для здійснення успішної діяльності щодо пристосування до природного та суспільного середовища та діяльності, потрібної для особистого розвитку; потребу в оволодінні уміннями, навичками, способами, засобами та прийомами пізнавальної діяльності та потребу в їх вдосконаленні, в творчій діяльності (в пошуку нових пізнавальних проблем і нових способів вирішення уже відомих); потребу в умінні передбачити (прогнозувати) результати своєї діяльності, без чого людина не може ставити цілі та свідомо керувати своєю діяльністю; потребу в емоціях радості, задоволення, здивування, задоволення у зв'язку з успішним закінченням того чи іншого виду (етапу) пізнавальної діяльності (потребу в позитивних емоціях).

Однією з важливих потреб людини є пізнавальна потреба як необхідність, що усвідомлюється людиною при отриманні певних знань, необхідність, що породжує у неї прагнення оволодіти ними для вирішення пізнавального чи практичного завдання. Пізнавальна потреба, що спонукає до самоосвіти, формується в активній самостійній пізнавальній діяльності студентів, яка повинна бути для них суспільно та особистісно важливою. Причому, суттєво, щоб пізнавальна діяльність мала підкріплення в формі позитивних емоційних переживань, спочатку від здобутих результатів, а надалі й від самого пізнавального процесу. Таким чином, в психологічному відношенні підготовка тих, хто навчається до самоосвіти полягає в формуванні у них діючої потреби в знаннях [7].

Ефективне формування як мотивації майбутніх фахівців до самоосвітньої діяльності, так і готовності до неї, відбувається за умов використання викладачами інтерактивних методів навчання. До них можна віднести такі: бліц-інтерв'ю, парадоксальна розповідь, мозковий штурм, мікрофон, карусель, аналіз ситуаційних вправ.

Теоретичні та практичні дослідження проблеми довели, що формуючи пізнавальні інтереси та мотивацію до самоосвіти майбутніх фахівців викладач повинен використовувати різні методи навчання: робота у малих групах, дискусія, «мозковий штурм», презентація, аналіз конкретних ситуацій та інші. До цієї групи методів навчання можна ще додати метод випереджального навчання, коли викладач, враховуючи рівень розвитку особистості, орієнтується не на наявний рівень, а на вищий, якого можна досягти; а також роботу студентів у парах і малих групах над завданнями типу рольових та ділових ігор, дискусій тощо, пов'язаної із пошуком інформації, якої бракує [8].

Процес формування готовності студентів до самоосвіти неможливий без навчальної активності студентів, яка в свою чергу, є результатом цілеспрямованої взаємодії та організації навчально-виховного процесу з боку викладачів. У цьому контексті важливу роль має інтерактивне навчання, яке становить собою діалогічне навчання, під час якого здійснюється взаємодія викладача та студента, а також реалізується компетентнісний підхід [10]. Даний підхід є одним із найефективніших шляхів забезпечення позитивної мотивації до самостійного навчання. Інтерактивне навчання як спеціальна форма пізнавальної діяльності має конкретні та прогнозує цілі. Однією з таких цілей є створення сприятливих умов навчання, тобто умов, при яких студент відчуває свою успішність, що робить ефективним процес формування професійної компетентності у майбутніх фахівців. Головна особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що процес навчання здійснюється як в індивідуальній, так і в колективній формі. На думку А. І. Шишкова, до основних особливостей методів інтерактивного навчання можна віднести: активізацію пізнавальної діяльності; залучення студентів до активної

діяльності на самопідготовці; самостійний пошук вирішення проблем на високому рівні зусиль; створення емоційно-вольової напруги для здійснення активної діяльності; зміна ролі викладача – організатора навчального процесу, відповідної посадової особи та консультанта одночасно тощо.

Важливу роль у формуванні готовності до самоосвіти майбутніх фахівців відіграють інформаційно-комунікаційні технології, в яких активно використовується мережа Інтернет, електронні підручники, мультимедіа та електронні бібліотеки.

При роботі в мережі Інтернет особливого значення набуває здатність орієнтуватися в потоці інформації, оцінювати її важливість, значимість, достовірність, придатність для вирішення поставлених завдань. Пошук в Інтернеті вимагає більшої зосередженості, цілеспрямованості, наполегливості, вміння аналізувати інформацію, виділяти головне. Тому саме розвитку таких вмінь викладачі і самі студенти мають приділяти більше уваги у навчальному процесі і самостійному навчанні. Інтернет дозволяє студентам обирати ті джерела інформації, які найбільш повно висвітлюють те чи інше питання, виклад матеріалу в яких відповідає їх індивідуальним особливостям, рівню розвитку, запитам та уподобанням. Набуття вміння використовувати різні джерела інформації має значення у формуванні інформаційної компетентності та самоосвіти майбутнього фахівця. Така здатність є корисною при вирішенні проблем та завдань, що постають перед людиною в реальному житті.

Користуючись Інтернетом, студенти привчаються використовувати інформацію, представлену в різних формах: текстовій, табличній, графічній, анімаційній, звуковій, мультимедійній; обирати ті з них, які найбільш повно відповідають їх індивідуальним особливостям, формують власний досвід засвоєння матеріалу. Інформація мережі Інтернет постійно оновлюється, її актуальність значно вища, порівняно з даними підручників. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє доповнити навчальний курс новітніми відомостями. З цією метою доцільно пропонувати студентам відшукати в мережі Інтернет інформацію, яка дозволяє актуалізувати матеріал підручника, з'ясувати сучасні шляхи вирішення проблеми, погляди на певне питання тощо [9].

Окрім навчання з використанням мережі Інтернет, у наш час особливої популярності набувають електронні підручники та навчальні посібники як література нового покоління, що об'єднує переваги традиційних підручників і можливості комп'ютерних технологій. Серед різноманітних мультимедійних програмних продуктів найбільшого поширення набули електронні посібники, або комп'ютерні навчальні системи. Такі системи порівняно з друкованими підручниками, курсами на CD дисках та іншими джерелами, де інформацію подано послідовно, мають потужні можливості розгалуження і дають змогу студенту безпосередньо залучитися до потрібної теми. Крім того, вони мають ефективні засоби оцінки та контролю процесу засвоєння знань і набуття навичок [3]. Отже, використання електронних підручників, методичних й довідкових матеріалів, що розміщені на Web-серверах вищих навчальних закладів, значно підвищує можливості самостійної роботи студентів, і відповідно, значно сприяє формуванню їх готовності до самоосвітньої діяльності.

У цілому, мультимедіа розуміється як система сучасних технічних засобів, які дають можливість працювати з текстовою інформацією, графічними зображеннями, звуком (мова, музика, ефекти), анімаційною комп'ютерною графікою в єдиному комплексі. Важливою перевагою мультимедіа є надання можливості користувачеві, практично на будь-якому етапі роботи з комп'ютерною програмою, зробити вибір із декількох альтернатив з наступною оцінкою правильності вибраного кроку [6].

Слід ураховувати, що в наш час більшість навчально-наукової, пізнавальної чи іншої літератури розміщено в електронних бібліотеках. Електронні бібліотеки – це автоматизована навчальна система, що містить у собі дидактичні, методичні й інформаційно-довідкові матеріали з навчальних дисциплін, а також програмне забезпечення, що дозволяє комплексно використовувати їх для самостійного одержання і контролю знань. Електронні бібліотеки навчального призначення, маючи риси паперових видань, мають ряд позитивних відмінностей і переваг: величезний вибір інформаційних матеріалів; компактність збереження інформації в пам'яті комп'ютера, на диску тощо; гіпертекстові можливості; мобільність; можливість оперативного внесення змін і доповнень; зручність пересилання по електронній пошті тощо.

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології сприяють розвитку вмінь структурувати навчальний матеріал, мотивують на пошук нових способів самоосвітньої діяльності. Для цього важливо створювати інформаційну базу, структурувати методи навчання, розділити інформаційний матеріал по темах, створити систему автоматизованого самоконтролю з використанням тестових завдань. Також розвиток інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує дослідницьку спрямованість навчання, що є важливим напрямом у розвитку самоосвітньої діяльності студентів.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна стверджувати, що для формування готовності до самоосвіти майбутніх фахівців необхідно підвищувати мотивацію студентів, так як саме вона надає самоосвіті необхідну стійкість, цілеспрямованість, системність; розвивати самоосвітні вміння та навички за допомогою використання у навчально-виховному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних засобів навчання, які також сприяють розвитку вмінь структурувати навчальний матеріал, мотивують на пошук нових способів самоосвітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко О. В. Організація самостійної роботи студента заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю : дис. канд. пед. наук. – К., 2008. – 257с.

2. Громцева А. К. Формирование у учащихся готовности к самообразованию. – М. : Просвещение, 1983. – 144 с.
3. Гуревич Р. С. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі (з досвіду роботи експериментального педагогічного майданчика у ВПУ. №4 м. Вінниці) / [Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Бадюк Ю. В., Шевченко Л. С.]. – Вінниця : ТОВ «Діло», 2006. – 296 с.
4. Маркова А. К. Пути исследования мотивации учебной деятельности школьников // Вопросы психологии. – 1980. – №5 – С.44–59.
5. Михайлова Н. С. Основы самообразовательной деятельности / Н. С. Михайлова. [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа : http://edu.grsu.by/book_mihailova/index.php/uch-met-obespechenie
6. Полонский В. М. Научно-педагогическая информация : Словарь-справочник. – М. : Новая школа, 1995. – 256 с.
7. Райский Б. Ф. Руководство самообразованием школьников : из опыта работы. – М. : – Просвещение, 1983. – 143с.
8. Тарнопольський О. Студент у функції викладача англійської мови як іноземної : вплив на ставлення до навчання та навчальну мотивацію (мовний ВНЗ) / О. Тарнопольський, Ю. Дегтярьова // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: зб. наук. пр. : в 2 ч. / за ред. В. Т. Сулими, С. Н. Денисенко. – Л. : ЛНУ ім.І.Франка, 2007. – Ч. 2. – С. 37–40.
9. Чумак М. М. Сучасні комп'ютерні технології навчання як засіб досягнення якісної освіти у процесі підготовки педагогічних кадрів // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 13 (224). – С. 136–142.
10. Шишков А. И. Формирование профессиональной компетентности курсантов военных вузов в ходе тактико-специальной подготовки : дисс. ... канд. пед. наук / А. И. Шишков. – М., 2014. – 278 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Ковшова Ірина Олегівна¹, Волкова Євгенія Валеріївна²
Державний університет телекомунікацій, доцент кафедри менеджменту, кандидат економічних наук (Україна)¹,
Державний університет телекомунікацій, магістрант (Україна)²
e-mail: Iryna_Kovshova@ukr.net¹

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано основні елементи механізму управління мотиваційними процесами на підприємстві під час впровадження маркетингового менеджменту. Запропоновано методику оцінки рівня задоволеності персоналу українських підприємств в сучасних кризових умовах та сформовано матрицю «очікування - реальність».

Ключові слова: маркетинговий менеджмент, мотиваційні процеси, підприємство, рівень задоволеності персоналу, матриця «очікування-реальність».

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы основные элементы управления мотивационными процессами на предприятии во время внедрения маркетингового менеджмента. Предложена методика оценки уровня удовлетворенности персонала украинских предприятий в современных кризисных условиях и сформирована матрица «ожидание – реальность».

Ключевые слова: маркетинговый менеджмент, мотивационные процессы, предприятие, уровень удовлетворенности персонала, матрица «ожидание – реальность».

ABSTRACT

In the article the author analyzed the main elements of the mechanism of motivation process management within the company during implementation of marketing management. Was proposed the method of evaluation of Ukrainian company staff satisfaction under the current crisis conditions and the matrix "expectations - reality" was created.

Keywords: marketing management, motivation processes, company, the level of staff satisfaction, matrix "expectations-reality".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За тривалий період часу в Україні сформувалась деформована структура виробництва, яка не відповідає реальним потребам людей. Централізовано встановлювались нормативи, ліміти, ціни, тарифні ставки, оклади та інші показники, що призвело до формування у суспільстві стійкого стереотипу несприйняття приватної власності, підприємницької діяльності та конкуренції. Проведені урядом фрагментарні реформи зумовили значний спад виробництва, зниження життєвого рівня народу та поляризацію населення за рівнем доходів.

Водночас, сучасні концепції та програми переходу української економіки до європейських стандартів, передбачають прийняття і здійснення економічних, політичних, правових та інших рішень, спрямованих на кардинальну зміну структур управління організаціями. Такі структури повинні бути маркетингово-орієнтовними та мають базуватись на людських мотивах і стимулах, які водночас сприятимуть підвищенню ефективності діяльності окремого підприємства і успішному економічному розвитку країни.

Застосування мотиваційного менеджменту для підвищення ефективності управління персоналом на практиці є дуже складним процесом. Тому дослідження можливостей застосування теорії мотивації для підвищення ефективності управління персоналом на українському підприємстві набуває актуальності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час впровадження маркетингового менеджменту на підприємствах України, мотиваційні заходи виходять на перший план і головним завданням керівництва є орієнтація працівників на досягнення цілей підприємства. Для ефективного управління діяльністю організації в сучасних умовах потрібні відповідальні, високо організовані та ініціативні працівники, які прагнуть трудової самореалізації та розраховують на оцінку їхніх високих результатів. [2, с. 26]

Ці якості співробітників неможливо забезпечити традиційними формами матеріального стимулювання, суворим контролем чи покараннями. Тому менеджмент персоналу стає специфічною функцією управлінської діяльності, головним об'єктом якої є люди, що входять в певні соціальні групи чи трудові колективи [5, с. 17]. Іншими словами, управління персоналом – це цілеспрямована діяльність керівної ланки організації на розробку концепції, стратегії кадрової політики і методів управління людськими ресурсами [3, с. 53]. Таким чином, менеджмент персоналу це комплексний, планомірно організований вплив на співробітників організації для ефективного використання потенціалу робочої сили.

Центральне місце в мотиваційному менеджменті займає поняття «мотив» (тобто те, що викликає певні дії людини) [4, с. 361]. Мотив знаходиться «всередині» людини, має «персональний» характер, залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх факторів, а також від дій, що виникають паралельно з ним. Нерідко мотиви визначають як не актуалізовану готовність людини до певної поведінки. Водночас, актуалізація мотиву означає перетворення його в

головний імпульс психологічної активності, що детермінує поведінку. Таким чином, мотив породжується певною потребою, яка виступає кінцевою причиною людських дій і перебуває у системній взаємодії з іншими психологічними явищами, створюючи складний механізм мотивації (рис. 1).

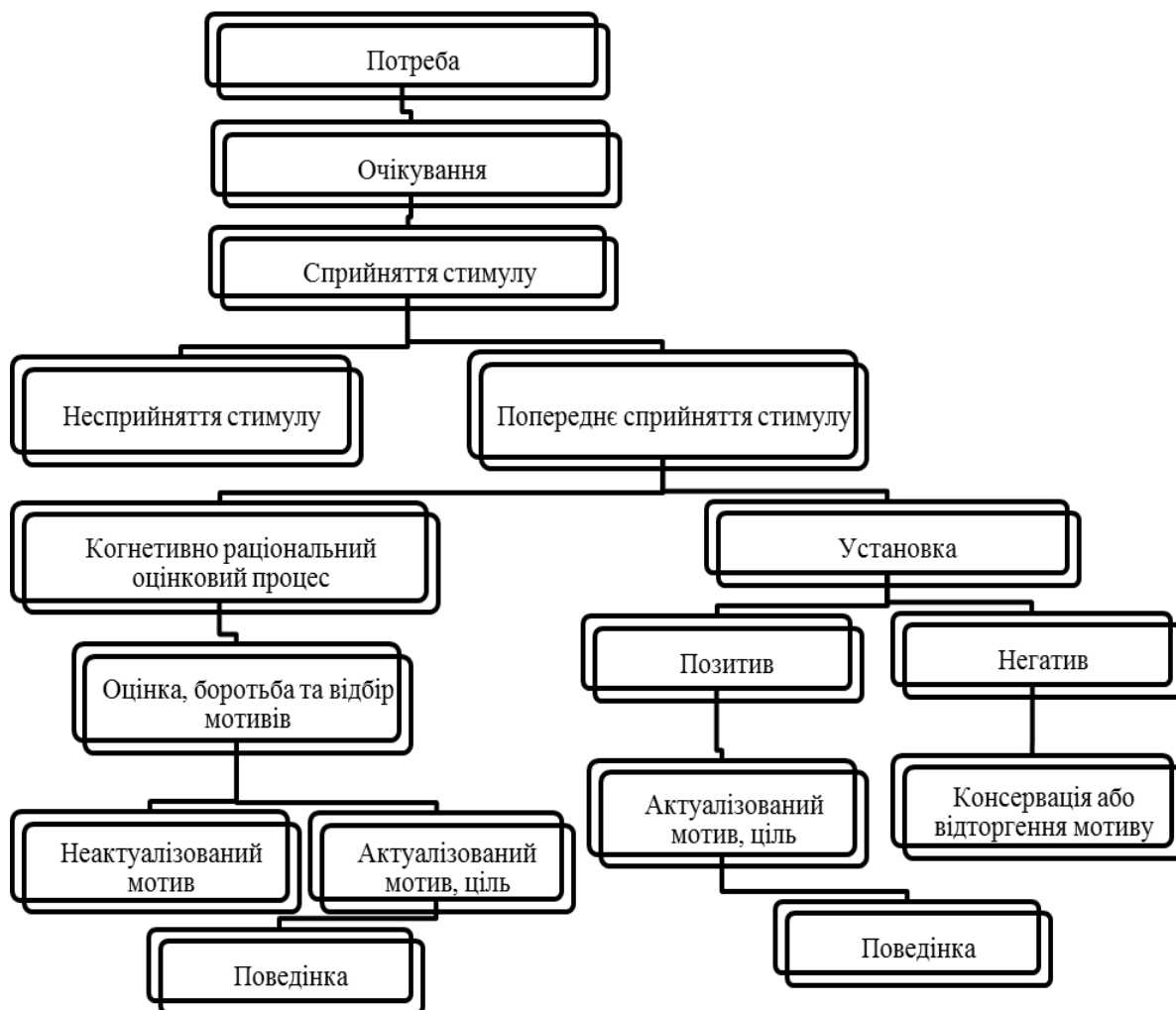

Рис. 1. Механізм управління мотиваційними процесами на підприємстві [1, с. 192].

Зазначений механізм управління мотиваційними процесами включає потребу, очікування, стимули, установки, оцінки тощо. Вихідною ланкою його є потреби, які можуть бути вродженими чи набутими в процесі життя і виховання. Наступними ланками механізму мотивації є претензії й очікування. Зазначимо, що на базі однієї і тієї ж потреби можуть сформуватись різні претензії й очікування. В кризовій ситуації очікування працівників значно нижчі, ніж в стабільний («не кризовий») час. Також, різні очікування винагороди за приблизно однакову роботу спостерігаються у європейських і українських співробітників підприємств. Таким чином, під час впровадження маркетингового менеджменту на підприємствах України, необхідно враховувати різний рівень очікувань працівників. Так, для одного працівника незначне підвищення місячного окладу є дієвим стимулом та мотивуючим фактором, а для іншого така ситуація може викликати апатію.

Для виявлення рівня задоволеності умовами праці серед співробітників українських підприємств сфери послуг нами проведено спеціальне дослідження, алгоритм якого представлено на рис. 2.

На першому етапі нами сформовано перелік найбільш важливих очікувань персоналу від роботи на підприємстві. Огляд спеціальної літератури та консультації з працівниками українських підприємств сфери послуг у вигляді фокус-інтерв'ю дозволили виділити тринадцять основних характеристик, які увійшли в основу тверджень майбутньої анкети. Основними з яких є такі:

- 1) розмір заробітної плати;
- 2) можливість працювати без великих напруг і стресів;
- 3) наявність перспектив професійного і службового зростання;
- 4) взаємовідносини з безпосереднім керівником;
- 5) рівень забезпечення правдивою інформацією;
- 6) важливість виконуваної роботи;
- 7) характеристика умов праці;
- 8) надійність роботи, що дає впевненість у завтрашньому дні;

- 9) можливість виконувати цікаву роботу;
- 10) взаємовідносини в колективі;
- 11) можливості прояву самостійності та ініціативності;
- 12) відповідність роботи здібностям;
- 13) відношення до роботи, як до засобу досягнення успіху в житті.

Рис. 2. Процес дослідження рівня задоволеності персоналу умовами праці на українських підприємствах сфери послуг.

На другому етапі розроблено коротку анкету: з лівої сторони наведені твердження, а з правої дві п'ятибальні шкали. За допомогою однієї шкали співробітники українських підприємств сфери послуг мали оцінити свої очікування, а за другою – реальний стан виконання. Відповідно до розробленої шкали, 1 бал – це повне незадоволення певною характеристикою, 3 – нейтральний стан задоволення, 5 – повне задоволення.

На третьому етапі проведено анкетне опитування серед співробітників українських підприємств сфери послуг.

На четвертому етапі систематизовано всю отриману інформацію за двома шкалами та оброблено у табличному редакторі Excel.

На п'ятому етапі окремо проаналізовано отриману інформацію за кожним твердженням з анкети. Аналіз оцінок відповідей на перше твердження анкети щодо розміру заробітної плати, допоміг виявити, що 68% від опитаних нами співробітників українських підприємств не задоволені рівнем зарплати. Оцінки респондентів коливаються між «не задоволені» та «помірно незадоволені». Це свідчить про необхідність підвищення матеріального стимулювання працівників, проте в умовах кризової економіки одночасне зростання рівня зарплати по підприємствах є неможливим. Тому ми пропонуємо скористатись системою матеріального заохочення, яка буде включати премії та бонуси виключно за персональні досягнення.

Аналіз оцінок відповідей на третє твердження анкети щодо можливостей професійного і службового зростання, показав, що більше половини співробітників не бачать перспектив кар'єрного росту в організації. Тому керівництву слід звернути увагу на зазначену проблему і створити умови для професійного прогресу співробітників. Це можна досягти такими заходами мотиваційного менеджменту: 1) доручати працівникам виконувати більш складну роботу; 2) надавати співробітникам більше повноважень для виконання певної роботи; 3) заохочувати ініціативу молодих працівників у віці до 30 років за для отримання нових нестандартних ідей. Такі заходи дозволять відродити довіру між керівником та підлеглими і заохотять співробітників до саморозвитку.

Систематизація оцінок по четвертому твердженню анкети щодо взаємовідносин з безпосереднім керівником, показав, що 62% від опитуваних співробітників українських підприємств сфери послуг задоволені управлінським складом. Такий стан є наслідком індивідуального підходу до підлеглих. Але, враховуючи поступовий розвиток організації та збільшення чисельності персоналу, на підприємствах необхідно змінювати існуючий стиль управління з індивідуального на командний.

Аналіз оцінок відповідей на п'яте твердження анкети щодо рівня поінформованості в організаціях, виявив, що 32% від працівників вважають, що на підприємстві відсутня єдина корпоративна культура та часто виникають проблеми зі зворотнім зв'язком. Систематизація відповідей стосовно шостого твердження анкети щодо важливості та відповідальності виконуваної співробітниками роботи, дозволила виявити, що 74% опитаних працівників задоволені своєю працею і вважають її вагомим та престижним.

Аналіз оцінок відповідей на сьоме твердження анкети щодо рівня задоволення умовами праці, виявив значне незадоволення серед опитуваних. Більше 70% співробітників українських підприємств сфери послуг вважають, що дирекція має створити більш сприятливі умови для роботи. Узагальнені відповіді на восьме твердження анкети щодо надійності роботи також показали дуже низький рівень. Такий стан скоріш за все пов'язаний з нестабільністю українського ринку та всесвітньою економічною кризою і відображає загальну тенденцію.

Аналіз оцінок відповідей на дев'яте твердження анкети щодо отримання співробітниками задоволення від можливості виконувати іншу більш цікаву роботу, виявив коливання думок в межах від стану незадоволення до помірного задоволення. Сьогодні 89% від опитаних працівників українських підприємств сфери послуг відносять себе до помірно задоволених. Такий стан обумовлений інтенсивним розвитком, що постійно потребує

від співробітників нових знань та вмій.

Систематизація відповідей на десяте твердження анкети щодо взаємовідносин в колективі, показала задоволення створеним в організаціях мікрокліматом (90% від опитаних співробітників поставили найвищі оцінки). Такий стан має підтримуватись за рахунок різноманітних заходів мотиваційного менеджменту. Однак аналіз оцінок відповідей на одинадцяте твердження анкети щодо можливості прояву співробітниками самостійності та ініціативності в роботі, виявив полярність: 45% від опитаного персоналу відповіли, що їх задовольняє цей показник, а 55% що не задовольняє. В такій ситуації менеджерам середнього рівня необхідно виявити людей з низьким рівнем задоволеності та спрямувати на них мотиваційні заходи.

Систематизація відповідей на дванадцяте твердження анкети щодо відповідності роботи здібностям показала низьке задоволення серед працівників. Такий стан вимагає від керівництва підприємств переглянути політику в цій сфері та створити умови для виявлення здібностей працівників. Аналіз відповідей на останнє твердження анкети щодо відношення до роботи, як до засобу досягнення успіху в житті, показав низький рівень серед опитуваних співробітників. Встановлено, що на це впливає не лише безпосередня ситуація на українських підприємствах, але й загальний невисокий рівень доходу та життя в Україні.

На шостому етапі оцінено загальний рівень задоволеності персоналу умовами праці на українських підприємствах. Дані систематизовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка рівня задоволеності персоналу українських підприємств сфери послуг

№	Опис атрибуту	Середній бал по категоріях		Положення на матриці
		Очікування	Реальність	
1.	Розмір заробітної плати	4,5	3,3	Успішний результат
2.	Напруга і стреси	2,5	3,1	Можлива переоцінка
3.	Перспективи кар'єрного зростання	4,78	2,9	Зосередитись
4.	Взаємовідносини з безпосереднім керівником	4,38	4,52	Успішний результат
5.	Циркуляція інформації	2,2	2,7	Низький пріоритет
6.	Важливість виконуваної роботи	4,3	4,5	Успішний результат
7.	Умови праці	5	2,8	Зосередитись
8.	Надійність роботи	4,8	2,9	Зосередитись
9.	Можливість виконувати цікаву роботу	3,5	2,8	Зосередитись
10.	Взаємовідносини в колективі	5	4,7	Успішний результат
11.	Можливість прояву самостійності та ініціативності	3,3	2,9	Зосередитись
12.	Відповідність роботи здібностям	2,8	2,2	Низький пріоритет
13.	Робота, як фактор досягнення успіху	5	1,6	Зосередитись

На сьомому етапі представлено у таблиці 1 інформацію зведено у матрицю, яку сформовано за двома осями координат «очікування» та «реальність». Вісі перетинаються між собою у нейтральному положенні (на рівні трьох балів) та поділяють простір на чотири квадрати: (1) «зосередитись на цьому»; (2) «успішний результат»; (3) «низький пріоритет»; (4) «можлива переоцінка». Результати дослідження представлені на рис. 3.

На восьмому етапі оцінено результати та надано загальні рекомендації щодо підвищення ефективності управління персоналом.

У перший сектор «зосередитись на цьому» потрапили питання № 3, № 7, № 8, № 9, № 11, № 13. Це означає, що: співробітникам не завжди вдається досягти бажаного кар'єрного зростання; вони б хотіли мати кращі умови для праці; їм не завжди вдається досягти успіху; їм би хотілось мати більше можливостей виконувати цікаву роботу та проявляти ініціативу; робота не завжди є гарантом стабільності та надійності.

Другий сектор матриці «успішний результат» свідчить про те, що співробітники практично задоволені: розміром заробітної плати; взаємовідносинами з безпосередніми керівниками; показником важливості виконання власної роботи та взаємовідносинами в колективі. Це означає, що не зважаючи на бажання отримувати більш високу зарплатню, в цілому по підприємствах сфери послуг співробітники розуміють неможливість її підвищення в сучасних українських реаліях.

З матриці «очікування-реальність» видно, що у третій сектор «низький пріоритет» потрапили два твердження з анкетного опитування. Можна зробити висновок, що співробітники підприємств не надають особливого значення питанням вільної циркуляції інформації. Можливість надання роботи працівникам відповідно до їхніх здібностей також не є важливою. Таким чином, керівництву тимчасово можна не вживати заходи мотиваційного менеджменту щодо посилення цих позицій.

У четвертий сектор «можлива переоцінка» потрапило твердження, яке характеризує бажання працювати без напруги та стресів. Це означає, що керівництво недооцінює своїх співробітників, які можуть працювати за більш напруженим графіком.

Серед шести тверджень, що потрапили у сектор «зосередитись на цьому», майже всі є факторами мотиваційного менеджменту, на незадоволення яких керівництву українських підприємств сфери послуг слід звернути особливу увагу.

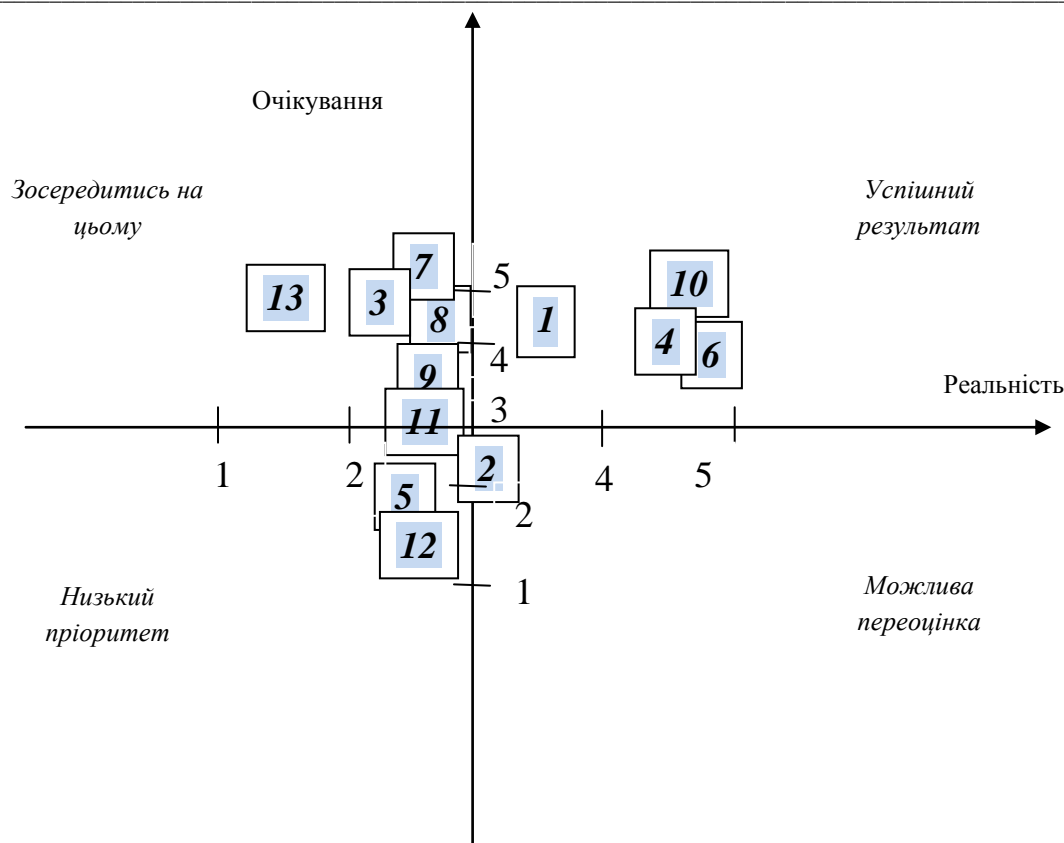

Рис. 3. Матриця «очікування-реальність» для оцінки рівня задоволеності персоналу українських підприємств сфери послуг.

ВИСНОВКИ

Під час впровадження маркетингового менеджменту на підприємстві, механізм управління мотиваційними процесами ґрунтується на таких основних елементах: потреби, очікування, стимули, установки, оцінки, дії та корегування поведінки. На базі однієї потреби можуть формуватись різні претензії, очікування та дії, що вимагають від менеджерів застосування різних методів мотиваційного реагування. В кризовій ситуації очікування працівників є значно нижчими, ніж в стабільний «не кризовий» час. Для аналізу сучасних умов праці на українських підприємствах сфери послуг проведено спеціальне дослідження, під час якого встановлений перелік питань, що хвилює співробітників. Отримана інформація згрупована нами в тринадцять блоків та представлена у вигляді матриці «очікування-реальність», яка містить чотири квадранти: 1) «зосередитись на цьому»; 2) «успішний результат»; 3) «низький пріоритет»; 4) «можлива переоцінка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анікеев С. Методика розробки плану маркетингу / Сергій Анікеев : Практичний посібник. – М. : Фоліум, 2001. – 287 с.
2. Базарова Т. Ю. Управление персоналом развивающейся организации / Т. Ю. Базарова. – М. : ИПК Госслужбы, 2003. – 355 с.
3. Волкогонова О. Д. Стратегічний менеджмент / О. Д. Волкогонова, А. Т. Зуб. – М. : ФОРУМ : ИНФРА-М, 2010. – 254 с.
4. Гончаров В. І. Менеджмент / В. І. Гончаров. – Мн. : Місанта, 2003. – 624 с.
5. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 224 с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇНИ

Танклевська Наталя Станіславівна

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедру обліку і аудиту та фінансів (Україна)
e-mail: ntanklevska@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Обґрунтовані основи формування сучасної парадигми фінансової політики розвитку сільського господарства країни. Здійснена теоретична інтерпретація фінансової політики та визначені її структурні елементи.

Ключові слова: фінансова політика, теоретичний базис, концептуальні основи, парадигма, сільське господарство України, фінансовий механізм.

РЕЗЮМЕ

Обоснованные основы формирования современной парадигмы финансовой политики развития сельского хозяйства страны. Осуществлена теоретическая интерпретация финансовой политики и определены ее структурные элементы.

Ключевые слова: финансовая политика, теоретический базис, концептуальные основы, парадигма, сельское хозяйство Украины, финансовый механизм.

ABSTRACT

Grounded basis for the formation of the modern paradigm of financial policies for agricultural development of the country. The theoretical interpretation of financial policies and by its structural elements.

Key words: financial policy, theoretical basis, conceptual framework, paradigm, Ukraine's agriculture, financial mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова політика держави у сучасних умовах ринкових перетворень виступає визначальною для розвитку національної економіки. Ускладнення процесів економічних трансформацій, посилення їх динамізму, фінансова криза та її негативні наслідки виявили, що існуюча фінансова політика виявилася недієздатною та низько ефективною, не в змозі адекватно і своєчасно реагувати на такі події. Особливо це надзвичайно важливе для сільського господарства, де істотний вплив мають специфічні чинники, зокрема, сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних та біологічних умов, незадовільний стан матеріально-технічної бази, складний доступ до джерел фінансування. Актуальність дослідження посилюється тим, що з початку аграрної реформи в Україні майже четверта частина підприємств галузі залишається збитковими. Це зумовлює неухильне зростання значущості теоретичного осягнення нових наукових підходів до формування й реалізації ефективно фінансової політики сільського господарства країни та розробки напрямів впровадження відповідних практичних рекомендацій з метою забезпечення продовольчої безпеки країни, зміцнення її експортного потенціалу, створення сприятливих умов життєдіяльності для теперішніх і наступних поколінь.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існуючі нині наукові погляди на фінансову політику недостатньо вивчають як внутрішні, так і зовнішні чинники її формування, а також різні форми прояву. Єдності думок у визначенні поняття фінансової політики дотепер не досягнуто й у середовищі сучасних економістів. Зокрема, Кемпбелл Р. Макконнелл і Стенлі Л. Брю сполучають поняття фінансово-бюджетної й фіскальної політики, визначаючи їх як зміни, внесені урядом до порядку державних витрат й оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості й неінфляційного національного продукту [1].

Очевидно, що фіскальна політика – важлива, але все-таки частина загальної фінансової політики, пов'язаної передусім з політикою в галузі державних доходів. Більш логічним виглядає визначення фінансової політики представниками марксистської школи, що вбачають у фінансовій політиці сукупність державних заходів щодо стабілізації фінансових ресурсів, їхнього розподілу й використання для здійснення державою її функцій, указуючи, що соціальна спрямованість й ефективність впливу фінансової політики на розвиток продуктивних сил і виробничих відносин визначаються об'єктивними закономірностями економічного розвитку, суспільно-політичним устроєм країни.

Опарін В. трактує фінансову політику як комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей [2]; С.Юрій як сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які держава здійснює через фінансову систему [3]; О.Василик – діяльність держави, підприємства щодо цілеспрямованого використання фінансів [4].

Тому на відміну від її традиційного вузького тлумачення як діяльності держави і підприємств щодо цілеспрямованого використання фінансових ресурсів [4], нами здійснене удосконалення теоретичної

інтерпретації категорії «фінансова політика» шляхом її розширення і трактоване як імперативну, теоретично й науково обґрунтовану систему заходів щодо планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування та використання фінансових ресурсів держави та підприємств.

На підставі узагальнення досягнень наукової думки у сфері державної фінансової політики, зорієнтованої на використання всієї сукупності категорій управління фінансовими відносинами (фінансового процесу, фінансового права, фінансів, фінансової системи, фінансового механізму, які становлять організаційно-економічний зміст фінансової політики), доведено, що фінансова політика – не тільки структурована, а й системна категорія, пов'язана з усіма елементами загальної економічної політики і раціонально взаємозалежна зі своїми структурними елементами. Особливість фінансової політики як науково-практичного поняття або як організаційно-економічної категорії полягає в тому, що в ній одночасно поєднуються й рівноправно співіснують об'єктивне (незалежно від волі й свідомості людей) і суб'єктивні (імперативне, державно-вольове, організаційно-управлінське) начала.

Розвиток фінансової теорії розглядається у взаємозв'язку з економічними школами і теоріями, концепціями. Проте виявлено, що нині фінансова політика не має певної ідеології і носить ситуативний, непослідовний та суперечливий характер, оскільки ще не сформувалася її нова парадигма, яка б мала сучасне методологічне підґрунтя і враховувала б динаміку та наслідки ринкової трансформації економіки, передбачала б побудову цілісної системи організації внутрішніх і зовнішніх фінансових взаємовідносин та ефективних методів їх регулювання, адаптованих до існуючих умов національної економіки.

Усвідомлення та практичне осмислення такої проблеми дозволило науково означити нову парадигму фінансової політики, яка ґрунтується на відповідному базисі та представлена на рисунку 1, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного життя сучасного українського суспільства.

Економічні школи і теорії, відображені на рисунку 1, формують окремі сегменти фінансової науки. При цьому їх можна зобразити у вигляді двох базових блоків: в одному містяться теорії, що досліджують процес прийняття колективних рішень у державі, у другому – теорії, що базуються на економіці добробуту. У першому випадку йдеться про фінансову науку, орієнтовану на суспільний вибір, у другому випадку – на економіку добробуту. Але, незважаючи на це, в обох напрямках фінансової науки до об'єкта аналізу застосовується модель економічно раціональної поведінки індивіда (хоча з різним ступенем послідовності). Саме цим вони й відрізняються від «старих» наукових концепцій, у яких не так явно використовувалась ця модель. При цьому встановлено, що базові теоретичні засади побудови фінансової політики розвитку сільського господарства закладено у наукових доктринах економічної теорії, зокрема, неокласичної та інституціональної теорій.

Стратегічною метою фінансової політики є забезпечення економічної, фінансової й соціальної стабільності в країні на базі її сталого розвитку. Виходячи з цього та з урахуванням провідної світової науково-практичної ідеї щодо необхідності забезпечення сталого розвитку, вважаємо за необхідне «сталий розвиток сільського господарства» трактувати як самопідтримуючий розвиток галузі зі стабільними темпами зростання, що забезпечує задоволення потреб населення в продуктах харчування, зміцнення експортного потенціалу країни та створення сприятливих умов життєдіяльності для теперішніх і наступних поколінь.

Економічний зміст фінансової політики держави спирається на об'єктивність фінансових відносин, які покладено в її основу, а також на ступінь відповідності здійснюваної політики сучасним економічним законам, закономірностям розвитку фінансової системи і сформованим економічним реаліям. Якщо фінансова концепція і конкретні фінансові заходи не відповідають економічному базису, то така фінансова політика приречена на провал.

Узагальнення наукових підходів до дослідження процесу реалізації фінансової політики, що представлено на рисунку 2, дало змогу встановити, що для досягнення ефективного функціонування аграрної економіки та кожного сільськогосподарського підприємства зокрема повинна бути забезпечена чітка взаємодія всіх видів фінансової політики і елементів фінансового механізму, зокрема його підсистем, фінансових важелів (фінансові норми і нормативи, ліміти і резерви, стимули, санкції), фінансових методів, правового, нормативного та інформаційного забезпечення.

Виходячи з того, що фінансова політика реалізується через відповідний механізм, слід зазначити, що фінансовий механізм сталого розвитку сільського господарства – це сукупність фінансових форм і методів, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів (підприємства, установи, галузі тощо) в контексті їх сталого розвитку.

Доведено, що вплив на розвиток сільськогосподарських підприємств здійснюється через фінансовий інструментарій, який ґрунтується на відповідних структурних елементах фінансового механізму. Поєднання елементів фінансового механізму становить його «конструкцію», яка приводиться в дію встановленням кількісних параметрів кожної складової. При цьому дієвість фінансового інструментарію залежить від ефективності використання його окремих елементів. Враховуючи це, структуру фінансового інструментарію управління аграрною економікою доцільно поділяти на такі головні елементи: організаційну структуру управління фінансами в державі; чинну законодавчо-нормативну базу, яка регулює фінансове управління державними фінансами, фінансами підприємств та фінансами галузей; планів розвитку державних фінансів і підприємств; систему стимулів й обмежень фінансово-господарської діяльності в державі; інструменти контролю за функціонуванням фінансів на всіх рівнях управління з метою подальшого удосконалення реалізації фінансової політики. Лише комплексне застосування всіх фінансових інструментів може забезпечити якісний динамічний розвиток сільського господарства.

Виявлено, що фінансова політика розвитку сільського господарства не тільки структурована, а й системна, тобто пов'язана з усіма елементами загальної економічної та аграрної політики і раціонально

взаємозалежна за своїми структурними елементами. Звідси випливає необхідність комплексного, системного підходу до побудови і реалізації фінансової політики. Вона не може бути незмінною на різних етапах і циклах соціально-економічного розвитку країни. Це передбачає періодичне введення у фінансову політику нових елементів, коригування або скасування колишніх.

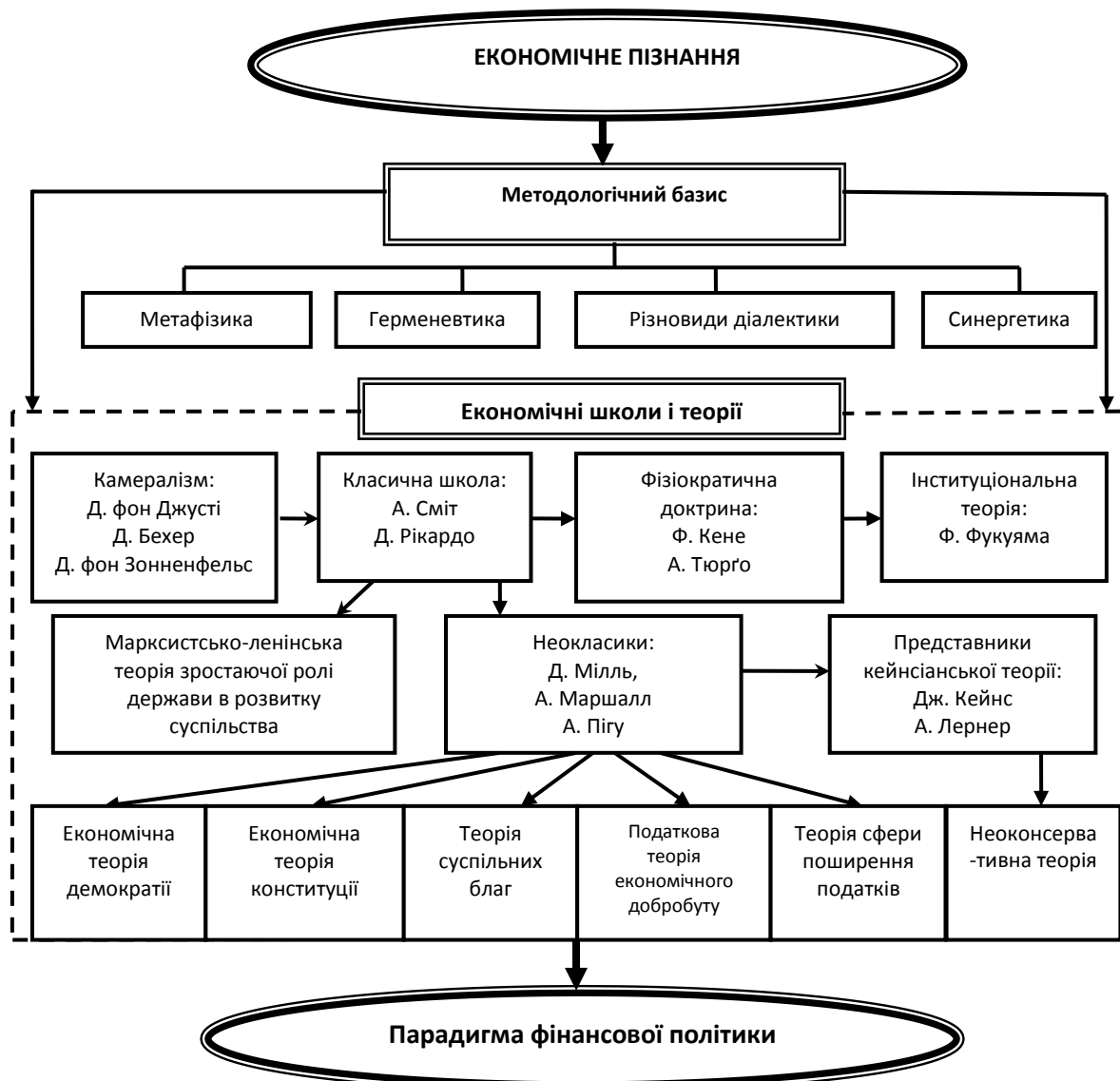

Рис. 1. Базис формування парадигми фінансової політики

Комплексність фінансової політики припускає, що внесення виправлень у показники й механізми реалізації фінансової політики вимагає сценарної оцінки варіантів з урахуванням прямих і непрямих наслідків їхнього впливу на економіку країни в цілому й окремих галузей і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим уперше запропоновано поняття «фінансова політика сталого розвитку сільського господарства» як сукупність законодавчих, організаційних та соціально-економічних заходів державних і місцевих органів влади й управління, а також суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, які базуються на науково-обґрунтованій концепції, що спрямована на досягнення запланованого динамічного соціально-економічного і екологічного ефекту.

Основні результати проведеного дослідження характеризуються науковою новизною в частині поглиблення концептуальних засад формування фінансової політики розвитку сільського господарства країни шляхом обґрунтування нової сучасної фінансової парадигми, яка ґрунтується на сучасному методологічному базисі, враховує динаміку, наслідки та існуючі умови ринкової економіки, передбачає побудову цілісної системи організації та регулювання внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного життя сучасного українського суспільства.

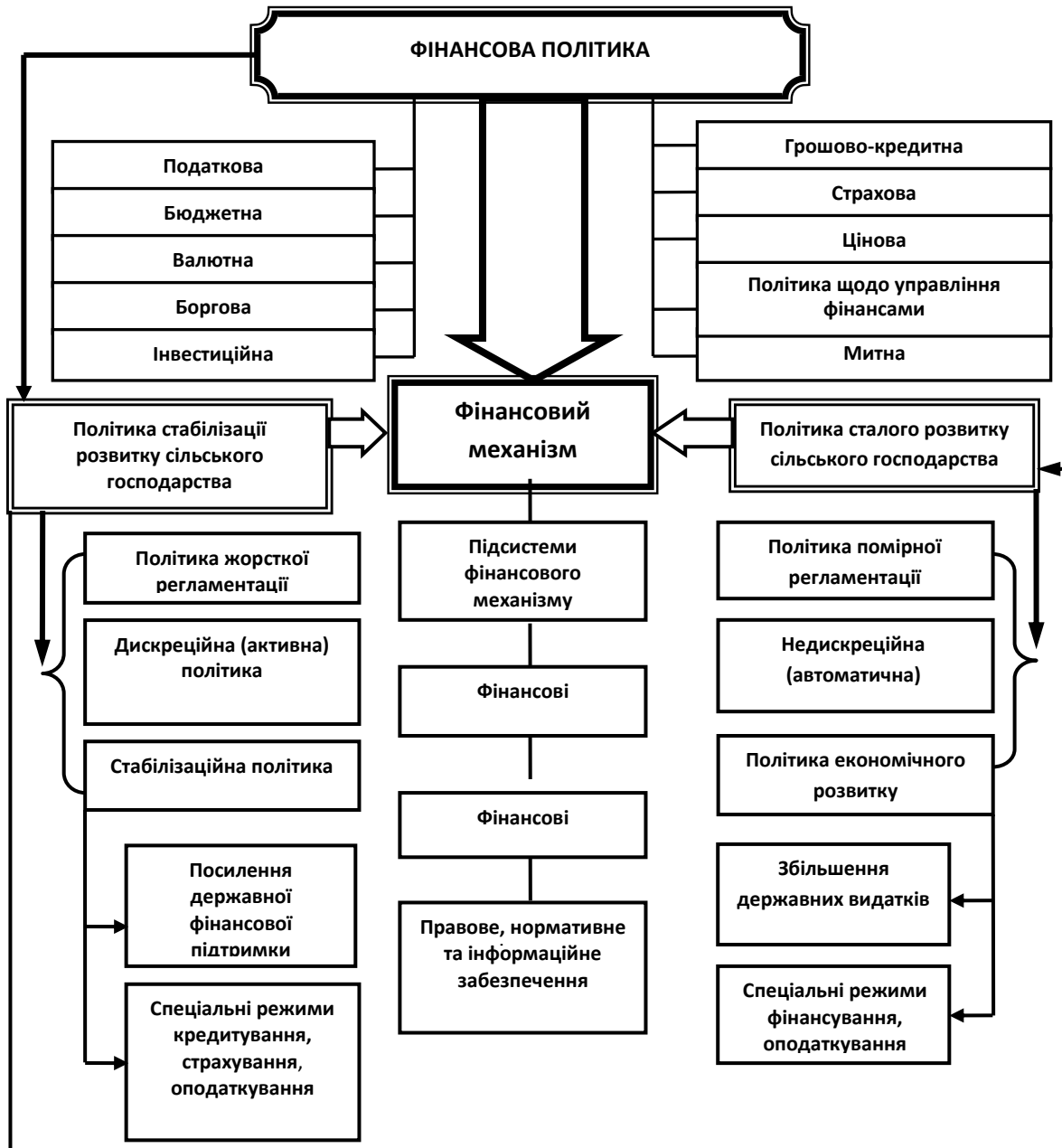

Рис. 2. Фінансова політика розвитку сільського господарства та механізм її реалізації

ВИСНОВКИ

Фінансова політика є складною і багаторівневою категорією, яка має різні форми прояву, внутрішні та зовнішні чинники формування. Це зумовило необхідність удосконалення її теоретичної інтерпретації як імперативної, теоретично і науково обґрунтованої системи заходів з планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі утворення й використання фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання. Формування ефективної фінансової політики у сільському господарстві вимагає аналізу методологічних підходів до цього процесу як різновиду економічного пізнання, оскільки фінансова політика як галузь економіки утворює єдиний комплекс з наукою та, відповідно, використовує методи, що забезпечують науковий супровід вирішення її актуальних проблем.

Усвідомлення і практичне осмислення проблеми дозволило науково означити нову парадигму фінансової політики, яка ґрунтується на сучасному методологічному базисі, враховує динаміку, наслідки та існуючі умови ринкової економіки, передбачає побудову цілісної системи організації та регулювання внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного життя сучасного українського суспільства. Встановлено, що базові теоретичні засади побудови фінансової

політики закладено у наукових доктринах економічної теорії, зокрема неокласичної та інституціональної теорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. История и философия экономики : [пособие для аспирантов] / [под ред. д.э.н., проф. М. В. Конотопова]. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2008. – 664 с.
2. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : [Навч. посіб.] / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 1999. – 164 с.
3. Бюджетна система. Вишкіл студії : [Навчальний посібник] / С. І. Юрій, Й. М. Бескид, В. Г. Дем'янишин [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Василик О. Д. Державні фінанси України : [Підручник] / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : НІОС, 2002. – 608 с.
5. Танклевська Н. С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України : теорія, методологія, практика : [Монографія] / Н. С. Танклевська. – Херсон : Айлант, 2010. – 376 с.

©Publisher: Georgia, Marneuli municipality. Village Takalo.

©Typography: AZCONCO LLC. R/A Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65,

©Editorial office : Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

of the study. The study was approved by the Institutional Review Boards of the University of Michigan and the University of California, San Diego. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.

Study participants were recruited from a community-based cohort of 100000 young adults in the United States. The cohort was established in 1994 and is currently being followed up. The cohort is composed of 50000 men and 50000 women, who were recruited from a variety of sources, including community-based organizations, health care providers, and social networks. The cohort is currently being followed up by the University of Michigan and the University of California, San Diego.

The study was conducted in two phases. In the first phase, 50000 men and 50000 women were recruited from the cohort. In the second phase, 25000 men and 25000 women were recruited from the cohort. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.

The study was conducted in two phases. In the first phase, 50000 men and 50000 women were recruited from the cohort. In the second phase, 25000 men and 25000 women were recruited from the cohort. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.

The study was conducted in two phases. In the first phase, 50000 men and 50000 women were recruited from the cohort. In the second phase, 25000 men and 25000 women were recruited from the cohort. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.

The study was conducted in two phases. In the first phase, 50000 men and 50000 women were recruited from the cohort. In the second phase, 25000 men and 25000 women were recruited from the cohort. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.

The study was conducted in two phases. In the first phase, 50000 men and 50000 women were recruited from the cohort. In the second phase, 25000 men and 25000 women were recruited from the cohort. The study was conducted in accordance with the ethical standards of the Institutional Review Boards and the Declaration of Helsinki.